

Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek

a regionális kutatások periodikus kiadványa, az észak-magyarországi regionális fejlesztés szakmai folyóirata

Megjelenik félévenként az Észak-magyarországi Regionális Kutatásokért Alapítvány, a Miskolci Egyetem Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet, az Észak-Magyarországi Regionális Fejlesztési Ügynökség Közhasznú Nonprofit Kft. és a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Kereskedelmi- és Iparkamara támogatásával.

A folyóiratban megjelent tanulmányokat két független szakértő lektorálta és ajánlotta közlésre.

X. évfolyam 1. szám

www.strategiaifuzetek.hu

Felelős kiadó:

Prof.Dr. Kocziszky György
intézeti igazgató
Miskolci Egyetem Világ- és Regionális
Gazdaságtan Intézet, Miskolc

Szerkesztőség:

Észak-magyarországi
Regionális Kutatásokért Alapítvány
E-mail: emorka1@gmail.com
www.emorka.hu

A szerkesztő bizottság tagjai:

Prof.Dr. Benedek József	(geográfus, egyetemi tanár, az MTA külső tagja, Babes-Bolyai Tudományegyetem Földrajztudományi Kar, Kolozsvár)
Bihall Tamás	(közgazdász, elnök, BAZ Megyei Kereskedelmi és Iparkamara)
Dr. Elekes Tibor	(geográfus, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Intézet)
Prof.Dr. Kerekes Sándor	(közgazdász, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, Gazdálkodástudományi Kar)
Prof.Dr. Kocziszky György	(közgazdász, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézet)
Dr.habil Kotics József	(kulturális antropológus, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar)
Prof.Dr. Vincze Mária	(közgazdász, nyugalmazott egyetemi tanár, Babes-Bolyai Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Kolozsvár)

Főszerkesztő:

Dr.habil G.Fekete Éva (geográfus, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar VRGI)

Szerkesztők:

Lipták Katalin (közgazdász, tudományos segédmunkatárs)
Siposné Dr. Nándori Eszter (közgazdász, egyetemi adjunktus)
Dr. Tóth Géza (geográfus, egyetemi docens)

Technikai szerkesztők:

Baksa Sára, Serdült Balázsne

Nyomdai munkák

MAXIMA CS-A
Nyomdai és Kereskedelmi
Szolgáltató Kft.

ISSN 1786-1594

Tartalomjegyzék / Contents

TANULMÁNYOK

<i>Lux Gábor</i>	4
Az újraiparosítás lehetőségei: Fejlesztési együttműködés a periférián	
<i>Roncz Judit – Tóthné Szita Klára</i>	14
A barnamezős területek újrahasznosításának megítélése metaanalízis alapján, különös tekintettel az Észak-magyarországi régióra	
<i>Siskáné Dr. Szilasi Beáta - Szalontai Lajos - Vágó János</i>	26
Észak-Magyarország felhagyott bányászati területeinek hasznosítási lehetőségei	
<i>Dobák Judit</i>	37
A diósgyőri kohászat barnamezős területének fejlesztési lehetőségei	

TÉNY-KÉP

<i>Dabasi Halász Zsuzsanna</i>	49
A miskolci vasgyár területén kialakult barnamező munkaerőpiaci depressziójának vizsgálata	
<i>Feksző Kinga</i>	57
„A tovatűnő ipar nyomában Miskolcon.” Adalékok a barnamezős területek munkaerőpiaci problémájának feltárásához.	

MŰHELY

<i>Bánhalmi Lilla – Biczó Gábor</i>	63
A barnamezős rehabilitáció és az örökség turizmus kapcsolata: nemzetközi tapasztalatok és a Digép esete	
<i>Hegyi-Kéri Ágnes</i>	72
Barnamezős fejlesztések költség-haszon vizsgálata	
Lehetőségek a helyi gazdaságfejlesztésben. Workshop, Gödöllő, 2012. november 29. (Farkas Tibor – Kassai Zsuzsanna)	87
„MARGÓ”: Felhívás helyi gazdaságfejlesztési esettanulmány készítő versenyen való részvételre	93

KITEKINTŐ

<i>A. Nagy Júlia</i>	94
The role of city promotion in the regeneration of Manchester	
<i>Biczó Gábor</i>	116
A barnamezős beruházások szociokulturális háttere és jelentősége Észak-Amerikában	
<i>Summaries</i>	125

Szerkesztői előszó

Az Észak-magyarországi régió az ország talán legjellegzetesebb és legsúlyosabb helyzetben lévő barnamezős területeinek színtere. Már az 1980-as évektől kénytelenek vagyunk szembe nézni a felhagyott bányászati és nehézipari területek problémáival, melyekhez néhány évvel később mezőgazdasági és honvédségi kiüresedett ingatlanok is társultak. Az eleinte a gazdasági – politikai szerkezetátalakítás melléktermékének tekintett barnamezők mára komoly társadalmi konfliktusok forrásaivá is váltak. Ezekre a területekre is igaz, hogy létük a korábbi okozatból okká, a továbblépést akadályozó tényezővé vált.

Folyóiratunk jelen számában ezt a témát járjuk körbe. Érintjük az újraiparosítás általánosan felvethető kérdését és az ehhez kapcsolódó elméleti megfontolásokat, a régió bányavidékeinek és a miskolci barnamezők revitalizációjának (környezeti, gazdasági és társadalmi megújításának) hátterét, helyzetét és lehetőségeit, valamint több országba is (a Ruhr-vidékre, Észak-Amerikába, Manchesterbe) kitekintünk a hasonló helyzetből induló területek fejlesztésének az Észak-Magyarország számára is értékes tanulságokkal járó példáira.

A dolog érdekessége, hogy szerzőink szinte kivétel nélkül már a barnamezők kialakulása után nőttek fel, ill. kezdék kutatói pályafutásukat. A valaha jobb sorsa érdemes területek fénykorát, eredeti állapotát már csak leírásokból, elmesélésekből ismerik. Mégis, írásaik közös eleme a folyamat megértésére, a mélyben megbúvó okok feltárására való törekvésük és a megoldás keresése.

A szerzők kutatásainak másik – a szerkesztő számára nem kis kihívást jelentő – közös vonása, hogy vizsgálódásaikat több egymástól elkülönült kutatócsoportban végzik, amiből átfedések és ismétlődések is adódnak. Ugyanakkor az egyes cikkekben felvetődő gondolatok ki is egészítik egymást. Az ugyanazon téma más-más, a közgazdász, a geográfus, a szociológus, az antropológus, a városkutató szemüvegén keresztül láttatása izgalmas élményt nyújt az Olvasó számára és elindít egy párbeszédet a szerzők között. Remélhetőleg ez a párbeszéd a valóságban is létrejön, hiszen az művelheti a mindnyájunk által kívánt releváns, megvalósítható és fenntartható megoldás megtalálásának esélyét.

Amennyiben Tisztelt Olvasónkat is gondolkodásra serkentik az itt leírtak, szívesen adunk helyet a folyóiratban a kibontakozó vitának.

G.Fekete Éva
főszerkesztő

Miskolc, 2013. április

Tanulmányok

Lux Gábor

Az újraiparosítás lehetőségei: Fejlesztési együttműködés a periférián¹

A világgazdaságban érvényesülő centrum-periféria viszonyok között a közép-európai gazdaságokban az ipar egyenlőtlen elhelyezkedése a központi agglomerációkon kívüli területi különbségek fő alakítójaként funkcionál. Az újraiparosítás kérdése ezért mind a poszt szocializmus következményei, mind a hosszú gazdasági válság szemszögéből megoldásra váró kihívássá vált. A külső erőforrások bevonására és belső erőforrások mobilizálására is képes ipar alapja az újraiparosítás komplex térségi tényezőkínálaton alapuló feltételrendszere, amely egyaránt implicál gazdaság- és társadalompolitikai célokat. Az újraiparosítási politika a városi térségek, régiók keretein belül megvalósított szervezett fejlesztést tesz szükségessé, amely fejlesztési együttműködésen, az ipar fejlesztésében érdekeltek széles körének bevonásán kell alapuljon.

Kulcsszavak: ipar, tercierizáció, szerkezetváltás, újraiparosítás, centrum-periféria
JEL-kód: F21, J24, O14, O25, R58

Bevezetés

A globális gazdaságban Európa és Észak-Amerika tereit évtizedek óta a tercierizáció, a szolgáltatások szerepének emelkedése és az ipar relatív visszaszorulása uralja. A szakadatlanul zajló koncentrációs (agglomerálódási) folyamatok legfontosabb nyertesei a globális centrumok; a milliós nagyságrendű világvárosok, valamint a velük egyre erősebb funkcionális kapcsolatrendszer kiépítő 4-500 ezer lakosú nagyvárosok körül szerveződő metropolisztérségek (*Sassen* 1991, 2006, *Taylor* 1997, *Derudder – Taylor – Witlox – Catalano*, 2003, *Erdősi* 2003, *Faragó* 2010, *Gál* 2010). A folyamat meghatározó hordozói, a fejlett üzleti szolgáltatások és az innovatív iparágak azonban rendkívül erős sűrűsödést mutatnak, mégpedig, mint *Audretsch* (1998) kimutatta, annál jobban, minél innovatívabb, értékeesebb tevékenységről van szó.

Ebben a térszerkezetben bármennyire evidencia a tudásalapú, szolgáltatásokra alapozott fejlődési út, annak sikeres kiaknázására teljes mértékben csak a globális centrumok kitüntetett helyzetű térségei képesek – sőt, ez a gazdasági modell még esetükben is alacsonyabb foglalkoztatási szinttel valósul meg, mint a fordista tömegtermelés korszakában. A kisebb, periférikus városi központok és régiók még ennyire sem képesek biztosítani a metropolisztérségek agglomerációs előnyeit, és folyamatos szívóhatással kénytelenek szembenézni a munkaerejük, foglalkoztató szerepük és jövedelemtermelő képességük megőrzéséért folytatott versenyben. Bár leszakadásukat sokáig méltányossági alapú (a társadalmi és politikai béke érdekében juttatott) fejlesztési forrásokkal és transzferekkel ellentételezték, a válság kibontakozásával ez a fajta újraelosztás is beszűkül. Mindez előrevetíti, hogy versenyképességüket a centrumoktól eltérő forrásokból kell biztosítaniuk, és ebben az ipar más szerepet játszik, mint a centrumok „ikonikus” esettanulmányok keretében vizsgált növekedési térségeiben.

---

¹ A tanulmány az OTKA NK 104985 pályázata (Új térformáló erők és fejlődési pályák Kelet-Európában a 21. század elején) keretein belül készült.

Ebben a tanulmányban összefoglalóan azt vizsgálom, hogy hogyan képesek helytállni a poszt szocialista periféria városi térségei az erősödő versenyben. Mint a második rész jelzi, a metropolisztérségek között zajló versenybe nem tudnak belépni, és területi különbségeik fő alakítója az ipar egyenlőtlen, több szinten tagolt elhelyezkedése. Csakhogy az a külső feltételrendszer, amely az elmúlt két évtizedben fennállt, önmagában is megváltozott: a pénzügyi szektorból kiinduló válság más-más alkalmazkodási folyamatokat indít el rövid, közép- és hosszú távon. Ezt a problémakört is figyelembe véve a tanulmány záró része arra keres választ, hogy mit tehetnek egy városi térség gazdasági és társadalmi szereplői a szervezett gazdaságfejlesztésen alapuló, belső erőforrásokat és külső tőkét is mobilizálni képes újraiparosítás érdekében: melyek az újraiparosítás helyi feltételei a válság korában.

Közép-Európa ipari térszerkezete: tartós különbségek a differenciált térben

A poszt szocialista Közép-Európában lezajló területi szerkezetátalakulási folyamatok rendkívül erősen befolyásolják a városi agglomerációk fejlődési kilátásait. A térkapcsolatok egyik fő közvetítője a gazdaság; a gazdaság viszont a másik oldalon területi rendszerben, a társadalom, a közigazgatás és az intézményrendszerek kontextusában működik. Az átalakulás meghatározó iránya a gazdaság szektorális átrendeződése, a termelés és foglalkoztatás elmozdulása az ipar felől a szolgáltatások irányába (tercierizáció). Bár ez látszólag a Clark–Fischer hipotézis által leírt modernizációs folyamat megjelenése, valójában egy tartalmában differenciált jelenséggel van dolgunk: a terciarizáció egyszerre jelenti:

- a szocializmus alatt túliparosodott gazdasági szerkezet természetes korrekcióját;
- az értékteremtés, foglalkoztatás és fogyasztás új formáit hordozó modernizációs folyamatot;
- kedvezőtlen esetekben viszont periferezálódást, korábbi termelési hagyományok, iparági specializációk utód nélküli szétesését és a tér alacsony szintű egyensúllyal leírható „kiürülését”.

A rendszerváltást övező társadalmi és tudományos diskurzus egyaránt az első és a második jelenségre összpontosított, miközben jobbra figyelmen kívül hagyta a harmadik terciarizációs irány jelentős gazdasági és társadalmi áldozatait (sőt, az elmulasztott lehetőségek tetemes haszonáldozati költségét). Márpedig az elsővel szemben a második két jelenség *időbeli* párhuzamosságai dacára *térben* differenciált volt. A pozitív folyamatok nyertesei inkább a centrumok, és eredményeik csak fokozatosan, hierarchikus terjedéssel jelennek meg a településhierarchia alacsonyabb szintjein; a negatív következményeket viszont aránytalanul a perifériák viselték és viselik. Az átalakulás így a területi különbségek emelkedése irányába hatott; a létrejött választóvonalak pedig módfelett tartósak, csak nagy nehézségek árán módosíthatók.

A közép-európai országok átalakulása a korábbi területi pozíciók átrendeződésével járt. A vezető szerepüket megőrző fővárosok után a legnagyobb nyereséget a nyugati határtérségek és kapuvárosok könyvelhették el, amelyek a külföldi ipari beruházások célterületeivé váltak. Bár a szolgáltatások a fejlett világban egyöntetűen a legmagasabb foglalkoztatási hányadot képviselik, a gazdasági fejlődésben nem játszanak kizárólagos szerepet, s ez különösen igaz a perifériákra. „Az elmúlt két évtized terciarizációs folyamatai ... általában nem erősítették a városi gazdaságok stabilitását ebben a régióban”, globális és nemzetközi szinten is újratermelődnék a városhálózatban belüli egyenlőtlenségek és függőségi viszonyok (Nagy – Nagy 2010, 160). Vagyis a fejlesztés forrásainak tartott fejlett terciar tevékenységek erős agglomerálódása jelenleg nem hoz értékelhető területi kiegyenlítődést; még a nagyvárosok többsége is csak korlátozottan részesül előnyeiből. Empirikus módszerekkel igazolható, hogy a visegrádi országokban és Szlovéniában a gazdasági fejlettség csak a központi régiók (fővárosok és agglomerációik²) esetén rendelkezik

² Az eltérő régióbeosztás hatásának kiszűrése érdekében Csehország, Szlovákia és Románia esetén a fővárosok adatait összevontam az őket körülvevő régióval.

meghatározó tercier jelleggel; rajtuk kívül az ipar települése erősebb hatást gyakorol a területi különbségek alakulására.

Ezt itt a szektorális foglalkoztatási arány és az egy főre eső nominális GDP közötti korrelációs kapcsolat példájával illusztrálom (részletesebben lásd *Lux 2010*). Szembetűnő, hogy különösen erős kapcsolat mutatkozik egyrészt a központi régiók GDP-adatai és a tercier szektor, másrészt a nem központi régiók és az ipar foglalkoztatási aránya között. Jelenleg az összefüggés még amellet is megáll, hogy az ipari és szolgáltató tevékenységek közötti határ fokozatosan elmosódik; a feldolgozóipar vállalati tevékenységében egyre több szolgáltatásszerű elem jelenik meg, az üzleti szolgáltatások pedig egyre inkább termék gyanánt viselkednek, vagyis tárolhatók, egyediségüket a standardizáció folyamataival elveszítve tömegesen előállíthatók és fogyaszthatók (*Szalavetz 2008*). Ugyanakkor a délkeleti országcsoporthoz (Románia, Bulgária és a Nyugat-Balkán országai) nem központi régiói nem mutatják ezt a kapcsolatot: a különbség oka egyrészt a visegrádi országokra jellemző pozitív szerkezetátalakulási folyamatok elmaradása vagy lassabb lefutása, másrészt a külföldi működőtőke (Foreign Direct Investment, FDI) beáramlásának szignifikánsan alacsonyabb szintje.

1. táblázat: Korrelációs kapcsolatok a foglalkoztatás szektorális megoszlása és az egy főre eső nominális GDP között, NUTS 2-es szinten (2006)

Régiók	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászat (NACE A–B)	Ipar és építőipar (NACE C–F)	Szolgáltatások (NACE G–Q)
Központi régiók	-0.62	-0.58	0.76
Nem központi régiók	-0.47	0.42	0.30
Visegrádi csoport + SLO	-0.49	0.71	-0.10
Délkeleti csoport	-0.10	-0.14	0.21

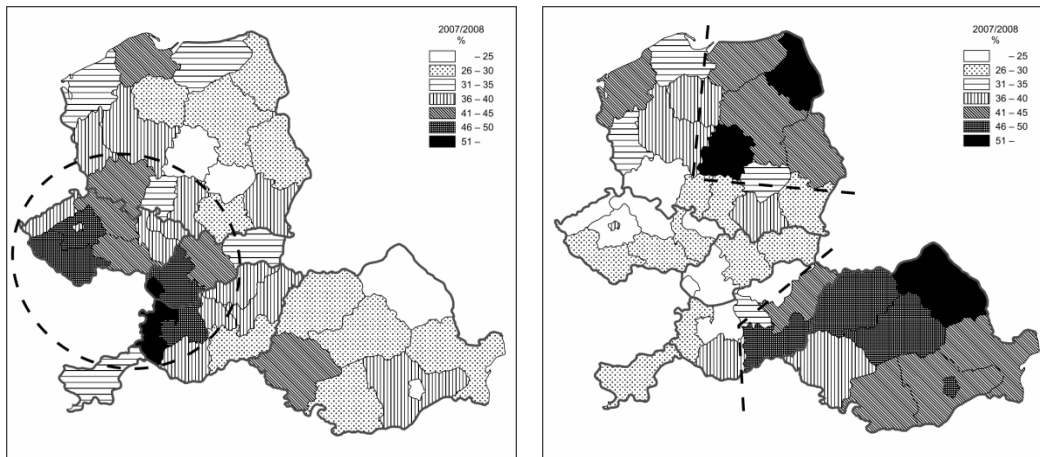
Forrás: Nemzeti statisztikai évkönyvek és EUROSTAT adatai alapján saját számítás

Összességében az ipar települése egy háromsztagú térszerkezet kialakulásához vezet:

- A központi régiók (fővárosi agglomerációk, korlátozott mértékben egyes kiemelkedő nagyvárosok) gazdasága meghatározóan tercier jellegű, de az ipar egyes irányító és kiszolgáló funkciói, valamint a high-tech iparágak is hozzájuk köthetők.
- A nem központi régiók első csoportja (átmeneti régiók) viszonylag erős ipari versenyképességgel rendelkezik; ezeket a régiókat elsősorban pozitív útfüggőség és kedvező szerkezetátalakulási folyamatok jellemzik, és sikeresen betagozódtak a délnémet–északolasz területekig terjedő közép-európai feldolgozóipari zóna munkamegosztásába.
- A nem központi régiók második csoportját (tradicionális és új perifériák) minden tekintetben leszakadás jellemzi; sem a szolgáltatások, sem az ipar területén nem rendelkeznek kiemelkedően versenyképes kapacitásokkal. Az ipari átalakulás során vagy megőrizték korábbi elmaradottságukat, vagy meghatározó iparágukat veszítették el a dezindusztrializáció kedvezőtlen formája eredményeként.

Ezt a területi tagozódást eltérő módszerek alkalmazásával *Kuttor (2011)* is kimutatta; további tárgyalására lásd *Paas – Sepp – Scannel (2010)*. További differenciálásra ad alkalmat az ipar belső tagolódása: mint az *1. ábra* mutatja, viszonylag élesen elkülönül egymástól a gépipar meghatározó üzemeit koncentráló magtér, és az erősebb könnyű- és élelmiszeripari specializációval rendelkező perifériák tere. Az ipar jelentőségének térben differenciált értékelését tehát ebben a vetületben is el kell végeznünk: egyes iparágak, amelyek a sikeres ipari térségekben visszaszorulóban vannak, a perifériákon még tömeges foglalkoztatók, vagy akár húzóágazatokként is viselkednek. Ezzel együtt: Közép-Európában a központi régiókon kívül még

mindig meghatározóan ipari versenyképességről beszélhetünk, a tercier szektor szerepe ezen a téren csekélyebb, és az urbanizáció alacsonyabb szintje, a metropolisztérsegek hiánya miatt hosszú távon is korlátozottabb marad, mint a nyugati országokban.

1. ábra: A magtárség és a perifériák ipara: a gépipar (NACE DK–DN) illetve a könnyű- és élelmiszeripar (NACE DA–DE) részesedése a teljes ipari foglalkoztatásból (2008, %)

Forrás: EUROSTAT adatai alapján saját szerkesztés

Az ipari leépülés és újraiparosodás területi egyenlőtlenségei fontos tényezők a területi versenyképesség alakulásában; a nemzetközi ipari hálózatokba integrálódó városok és régiók versenyhelyzetük jelentős javulásával számolhatnak, miközben a szolgáltatások domináns foglalkoztató szerepük mellett önmagukban nem képesek ennek elérésére. Természetesen a tercier fejlődés nem független az ipartól: az iparvállalatok telephelyükön és azon kívül is üzleti szolgáltatások igénybevevői, hozzájárulnak a szektor fejlődéséhez. Mint a meghatározóan szolgáltatás-orientált fejlesztési modelleket követni próbáló városok példája mutatja, a fogyasztói szolgáltatások önmagukban nem képesek egy kisebb, 100-200 ezer lakosú nagyváros gazdaságának fenntartására: az „egészséges” tercier fejlődés és az „egészséges” iparfejlődés egymást feltételezi: ott, ahol a termelő szféra túlzott mértékben leépült, *indokolt az újraiparosítás támogatása*.

Újraiparosítás a gazdasági válság alatt

A pénzügyi szektorból kiinduló, de az államháztartásokra és a reálgazdaságra is áttérjedő új világgazdasági válság magától értetődően befolyásolja az ipar működési feltételeit és az újraiparosítás kilátásait, de egyértelműen különbséget kell tennünk a rövid-, közép- és hosszú távú hatások és alkalmazkodási folyamatok között.

A válság első szakaszában, különösen 2009-ben ugyanis a külső kereslet ingadozására érzékeny, exportorientált feldolgozóipar, így az autóipar volt a gazdasági visszaesés fő elszenvedője (Anwar – Szőkéné Boros 2010, Barta 2010, Kiss 2012), és ebben a visszaesésben kitüntetett szerepe volt a multinacionális vállalatoknak, amelyek rugalmasan, termelésük visszafogásával, létszámleépítésekkel (különösen az ideiglenes szerződésű foglalkoztatottak állományának „kifuttatásával”) vagy az üzemidő csökkentésével reagáltak a kereslet visszaesésére. Ezzel szemben a belföldi piacokra termelő vállalatok inkább stabilizáló szerepet tölthettek be kevésbé keresletérzékeny termelésükkel (ezt a lehetőséget Közép-Európában a nagy belső piaccal rendelkező Lengyelország tudta legjobban kihasználni).

Ez a hatás átmenetinek bizonyult; sőt, középtávon lényegében visszajára fordult. Miközben a fokozatosan mindenhol bevezetett költségvetési megszorítások hatására csökken a belső kereslet és romlanak a hazai piacokra termelő iparvállalatok kilátásai, az exportorientált feldolgozóipar, részben a válság nyertesének tekinthető német gazdasághoz fűződő kapcsolatai révén, a korábbinál is nagyobb jelentőségre tesz szert, mint a válságba jutott gazdaságok *aránylag* legjobban működő szektora. Ez nem jelenti a 2000-es évek erős konjunktúrájához történő visszatérést, de a kormányzatok számára is felértékeli a multinacionális nagyvállalatok és tőkeerős közép-vállalatok (Mittelstand) kettősére, valamint a magasan képzett munkaerőre alapozott, jelentős külkereskedelmi aktívumot termelő német ipar modelljét.

Bár a közép-európai ipari tér német integrációja már korábban is nagyon magas volt (Becker – Ekholm – Jaeckle – Muendler 2005, Frigant – Layan 2009), az általa képviselt gazdasági modellt a térség államai a korábbinál is nagyobb lendülettel kísérelik meg adaptálni, még akkor is, ha ez a mintaországhoz képest óhatatlanul más formában valósul meg a földrajzi-gazdasági periféria tökeszegény környezetében. Legtisztabban Magyarországon érhető tetten a törekvés egy már-már merkantilista gazdaságpolitika kialakítására, amely – a források szűkössége és a magas eladósodottság diktálta kényszerhelyzetben – az országból kifelé irányuló jövedelemáramlás korlátozásával és az exportbevételek emelésével véli megfordíthatónak az ország eladósodását. Az állami iparpolitika korábbinál markánsabb megjelenése azonban a térség egészében tapasztalható; mind az ipar számára kedvező szerkezeti reformok (szakképzés, munkaerőpiaci szabályozás, beruházáspolitikai) formájában, mind a korábban kisebb hangsúlyt kapott hazai tulajdonú ipar nyílt vagy rejtett támogatásával.

A hosszú távú alkalmazkodás várhatóan elhúzódó válság és a lassú, keserves kilábalás kezei között fog bekövetkezni, ugyanis a krízishelyzetre adott, megszorításokon alapuló európai reakciók recessziós spirált hoztak létre, miközben nem kezelték a gazdaságban jelentkező tartós egyensúlytalanságokat (Farkas 2012) sem. Ezzel együtt az ipar belátható időn belül a közép-európai fejlődés fő motorja marad, miközben választ kell adnia három alapkérdésre is.

Egyrészt a munkaerő-kínálat válság okozta ideiglenes növekedésével együtt is *elfogytak a közép-európai tér versenyképességét korábban biztosító szabad, bőséges munkaerő-tartalékok*, márpedig ez a tényező az ipartelepítés legfontosabb előfeltételévé vált. A problémát azok a térségek lesznek képesek sikeresen kezelni, amelyek folyamatosan képesek biztosítani az iparvállalatok szükségleteihez illeszkedő tudással és készségekkel rendelkező szakmunkások és diplomások utánpótlását. Ez a tényező az újraiparosítás legjelentősebb feltételévé válik, és a hazai és külföldi tulajdonú ipar lehetőségeit egyaránt, bár nem egyforma mértékben befolyásolja.³

Ugyanakkor *a pusztán olcsó munkaerővel versenyző termelés önmagában is fokozódó versennyel kénytelen szembenézni* a Távol-Kelet, Kelet-Európa, és lehet, hogy a jövőben a válságból újraiparosítási politikákkal kilábalni próbáló dél-európai periféria irányából is.⁴ Mivel további bérelőnyök létrehozására nem nyílik reális kilátás, a jelenlegi versenyképesség tartós megőrzését csak az ipari tényezőintenzitási létra mentén történő feljebb lépés, a magasabb hozzáadott értékű tevékenységek irányába történő elmozdulás (Szalavetz 2012), valamint a termelékenység növekedése képes biztosítani. Ennek jelei megfigyelhetők a sikeresebb ipari térségekben, miközben a perifériákon jelentős delokalizációs veszély alakulhat ki már a következő évtizedben is. A javuló termelékenység korlátozottan hozzájárulhat ahhoz is, hogy Közép-Európa Távol-Keletről „hazahozott” gyártókapacitások új telephelyévé váljon.

³ Utóbbiak magasabb bérekkel könnyebben szerzik meg a szükséges munkaerőt, amellyel jelentős kiszorító hatást fejthetnek ki környezetükben – lásd a kecskeméti Mercedes és más boomtérségek (Lux 2012) példáját.

⁴ Barta (2012) is felhívja rá a figyelmet, hogy a járműipari befektetésekért folyó harcban Nyugat- és Közép-Európa között inkább munkamegosztáson alapuló viszony alakult ki: a delokalizációs folyamatok valódi küzdelme az 1990 után új ipari telephelyként megjelenő poszt szocialista térség, és a dezindusztrializációt elszenvedő dél között zajlik le.

Harmadszor, míg a posztoszocialista átalakulás első két évtizedében Szlovénia kivételével minden rendszerváltó ország iparfejlődésében a külföldi működőtőke tett szert meghatározó szerepre, és erősen duális gazdaságok épültek ki (Barta 2005, Kiss 2007), ma már *nem kerülhető meg a hazai ipar megerősítésének kérdése* sem. A nemzetközi beszállító hálózatok klaszteresedése növeli a hazai hozzáadott érték részarányát és a külföldi vállalatok területi begyazottságát, de a térség iparvállalatai „saját jogon” is versenyzőkké válnak a hazai és európai (rés)piacokon. A hazai ipar megerősítése ugyanakkor a periféria minduntalan visszatérő törekvése is, amelyet éppen annyira motivál a külső függés mérséklésének igénye, mint a válságban jelentkező új tőkeéhség. Mint Marer (2010) jelzi: a posztoszocialista országokba irányuló működőtőke- és hitelbeáramlás lelassulása fékezi az európai tér kereskedelmi és pénzügyi integrációját, és szükségessé teszi, hogy ezeknek az államoknak „a jövőben a termelékenység és versenyképesség növekedéséhez szükséges források relatíve nagyobb részét kell belső forrásokból fedeznie” (30.). Ilyen körülmények között, a korábbinál erősebb újraelosztási igények mellett, és a globalizációs folyamatokból adódó aszimmetrikus függőség mérséklése érdekében pedig a perifériákon nem hagyható figyelmen kívül a felzárkóztató „fejlesztő állam” (developmental state) vonzereje (v.ö. Kőrösi 2012).

Szervezett gazdaságfejlesztés: az újraiparosítás tartalma és intézményei

Már a válság kibontakozása előtt tapasztalható volt, hogy az ipar letelepülését és fejlődését befolyásoló versenyelőnyök természete átalakul a közép-európai gazdaságokban. A korábban meghatározó mennyiségi feltételek (adóztatás szintje, bérszínvonal, közúti elérhetőség) mellett, azokat kiegészítve egyre jobban érvényesül különböző minőségi tényezők (a helyi kormányzat minősége, a munkaerő képzettsége és készségei, elérhető beszállítói hálózatok, klaszterek és üzleti szolgáltatások) befolyása. Ezek a tényezők kevésbé országos léptékben, hanem inkább helyhez kötött módon jelennek meg: kialakulásuk a helyi, regionális fejlődés *specifikus* folyamataihoz kötődik. Másrészt nem egyedi versenyképességi tényezőkről, hanem több tényező együtteséről, a *komplex térségi tényezőkinálatról* – gyakorlatilag az üzleti környezetről – van szó. Mindkét sajátosság afelé mutat, hogy emelkedőben van a helyi, térségi cselekvés vagy fejlesztési aktivitás szerepe az iparfejlődés sikerében vagy kudarcában. Ez egyszerre jelent kínálkozó esélyt és súlyos felelősséget a döntéshozók számára.

Az újraiparosítás tartalmát (gazdaságpolitikai céljait) a szerkezetátalakulási folyamatok aktív formálásában ragadhatjuk meg. Mivel ezek erősen útfüggő (múltbéli események és jelenkori rugalmatlanságok által egyaránt befolyásolt) fejlődési pályák, a stratégiai beavatkozást olyan területeken célszerű végrehajtani, ahol a szűkös erőforrások hosszú távon is kedvező eredményeket tudnak elérni. Mivel egy városi térség, régió fejlődési útját nagyon nehéz vagy szinte lehetetlen alapjaiban megváltoztatni (illetve az ehhez szükséges erőforrások nem állnak a modern államok rendelkezésére), nem a radikális váltás, hanem a fokozatos építkezést lehetővé tevő, az örökölt tényezők kedvező részének megújítására, a belső és külső erőforrások új kombinációinak kialakítására törekvő stratégia vezet nagyobb eséllyel sikerre.

Egy jól működő városi térség gazdasága egyaránt kedvező terep a külföldi és hazai vállalatok számára; a jó teljesítőképességű, válságtűrő üzemszerkezet néhány meghatározó, tőkeerős nagyvállalaton; innovatív, versenyképes közép- és kisvállalatok széles körén; valamint az őket összekötő működő kapcsolatrendszeren alapul. Ebben a szerkezetben hazai és külföldi tulajdonú vállalatok egyaránt előfordulhatnak. Az előbbi átfogó cél (kívánatos állapot) az újraiparosítás két (valójában összefüggő) értelmezését kínálja a döntéshozók számára.

Az újraiparosítás közvetlen értelemben a vállalati környezet fejlesztése az erőforráskoncentráció logikáját követő, kedvező működési feltételeket biztosító telephelyek és támogató intézmények létrehozásával (vagy továbbfejlesztésével). A térségi versenyképességi tényezőket együttesen felkínáló és értékesítő ipari parkok, inkubációs központok és fejlesztési ügynökségek létrehozása mellett az iparági szintű beavatkozást is megjelenik a prioritások kö-

zött. Az uralkodó fejlesztési paradigma eszközeiként alkalmazott klaszterek voltaképpen térbeli iparági specializációt valósítanak meg; a működő klaszterek⁵ az iparágon belüli túlszorduló hatások generálásával lokalizációs előnyöket hoznak létre. Az újraiparosítás célja a klaszterek megerősítése, vagy ahol még nem működnek, létrehozása. A specializációs profilok kialakulása annál nagyobb valószínűséggel jár sikerrel, minél erősebben kapcsolódik az új specializáció a városi térség már meglévő tudáskészletéhez, működő intézményeihez, minél jobban illeszkedik a működő ipari rendszerhez.

Az újraiparosítás közvetett értelemben, hosszú távon az ipar versenyképességét növelő térségi tényezőkínálat (üzleti környezet) innovatív fejlesztése. Három fő beavatkozási pontja:

- A *társadalmi tőke*, amely kiterjed a munkavállalók szakképzettségére, munkakultúrájára és az üzleti vagy más társadalmi kapcsolatokban megnyilvánuló bizalom szintjére. A térségi munkaerőpiac átalakítása a szakképzési és felsőoktatási intézményeken keresztül lehetséges, eszközei között megemlíthető pl. a duális képzés és a tanulmányi szerződések bevezetése, a felnőttképzés, a rehabilitáció és a munkaerőpiaci reintegráció támogatása, vagy a készségfejlesztés.
- Az ipar működését támogató *szervezetrendszer* és a szervezetekben jelenlévő tudás; egy olyan rendszer, amely képes az erőforrások hatékony mobilizációjára, a közös gazdasági érdekek képviseletére és a regionális innovációs rendszer működtetésére. Az intézményrendszer kiemelkedő csomópontjai az egyetemek, a fejlesztéspolitikai intézmények illetve a kamarák; megtalálhatók közöttük az ipartestületek, egyes üzleti szolgáltatások, de a fejlesztéskoordinációt folytató, aktív klaszterszervezetek is ide sorolhatók.
- A térségi *tudásbázis*, amely az ipar számára értékes (akár kiemelkedő versenyelőnyt biztosító ritka vagy egyedi) képességek és termelési hagyományok megalapozója, egyben közvetítője és folyamatos megújulásának letéteményese.

A kontinens nyugati részéhez illetve a metropolisztérségekhez mérten periférikus közép-európai városi térségekben mindhárom téren súlyos elmaradások halmozódtak fel; a leszakadó térségekben az újraiparosítás elégtelen feltételrendszere, gyenge társadalmi környezete vált a felzárkózás gátjává. A térségi tényezőkínálat fejlesztése lassabb folyamat és közvetettebb sikerekkel kecsegtet, mint a kedvező telephelyi előnyök közvetlen kialakítása. A „szoft” versenyképességi tényezők azonban a hosszú távú alkalmazkodóképesség (regionális rugalmasság) alappillérei, változó gazdasági körülmények között is helytállni képes gazdaságot segítenek kialakulni.

Az újraiparosítás egyik fenti értelmezése sem tisztán piaci logikát követ, hanem hatékonysági szempontokra támaszkodó, de a hatékonyság érdekében erős felzárkóztató, inkubációs elemeket tartalmazó fejlesztési filozófiát képvisel.⁶ Mint *Kasabov* (2011) figyelmeztet, az innovatív klaszterfejlődés folyamata a perifériákon jelentős intézményi nehézségekbe és a gyenge hálózatok problémáiba ütközik; a társadalmi, intézményi és kognitív közelség hiánya pont a fejlődés legkockázatosabb, korai stádiumában jelentkezik. Ezért a folyamatnak a piaci szereplők mellett a közszféra intézményeit is be kell vonnia.

A kialakuló fejlesztési együttműködés intézményi kereteinek meghatározása nem egyszerű feladat. A posztoszocialista Közép-Európában ahol az államszocializmus a városokra mint a fejlesztéspolitika *tárgyára*, és nem *alanyára* tekintett, a közösségi fejlesztési gyakorlat folyamatos gyengeséget mutat. A tervezés korábbi és mai (a decentralizációs törekvések 2000-es években bekövetkező kifulladásá, majd a válság által is súlyosbított) központosítottsága miatt helyi–regionális szinten tervezési vákuumról beszélhetünk, és a forráselosztással kapcsolatos döntések könnyen egy „projektsztály” külső kontrollja alá esnek (*Lux* 2005, *Horváth* 2010, *Pálné Kovács* 2010). Az önkormányzatok, amelyek az Egyesült Államokban és részben Nyugat-Európában a városi rezsím alapú gazdaságfejlesztés központi szereplői, nálunk jogi helyzetük,

⁵ Ilyen megkülönböztetésük a klaszter címet viselő, de támogatások lehívására létrejött szervezetek mérhetetlen elszaporodása miatt is szükséges.

⁶ Az üzleti inkubáció és a helyi gazdaságfejlesztés kapcsolatáról lásd *Bajmócy* (2011).

finanszírozásuk és döntési prioritásaik alapján sem képesek betölteni ezt a feladatot (Mezei 2006, Hervainé Szabó 2008, Suvák 2010). Ugyanakkor a városi rezsimek másik oldala, az erős hazai vállalati szektor is hiányzik; bár az elmúlt évtizedekben kialakult egy megerősödő közép-vállalati kör, a szereplők még mindig szétaprózottak és tökeszegények.

Az együttműködés szűk lehetőségeit ezért olyan alapokra szükséges helyezni, amely képes a diffúz érdekek közös pontjainak megtalálására, és enyhíteni tudja a résztvevők egyéni gyengeségeit is. Az intézményesülés két alapvető forma mentén mehet végbe.

- Vagy egy lazább szerveződésű, elsősorban informális kapcsolatokon nyugvó *fejlesztési koalíció*, amely meghatározott célokra mobilizálja a térségi erőforrásokat, és a szükségleteknek megfelelően von be újabb szereplőket.
- Vagy egy formalizáltabb, a neokorporativista német–osztrák modellt követő *formalizált együttműködési rendszer*, amely rendelkezik a stratégiai döntésekhez szükséges tudással és legitimációval.

Valószínű, hogy a második forma XIX. századig visszanyúló történelmi hagyományai ellenére bizalomhiánya, illetve központi (jelesül fővárosi) érdekekbe ütközne, ezért lehetséges, hogy először parciális, akár iparági (pl. a Miskolcon megfigyelhető környezetipari, vagy a Győrben működő fém- és gépipari) együttműködések, akár klaszterek formájában alakíthatók ki a működő intézményi keretek alapjai. Az átfogó újraiparosítási politikához azonban ennél többre, erősebb intézményes képviseletre lesz szükség.

Bár a német modellnél ma lényegesen alacsonyabb szervezőerővel bírnak a kapcsolati és társadalmi tőke (újra)termelésében (Maennig – Ölschläger 2011), hazai feltételek között a területi gazdasági érdekek legfontosabb artikulálóiként (Póla 2006, 2009) a kereskedelmi és iparkamarák rendelkeznek olyan tudáskészlettel és képességekkel, amely lehetővé teszi számukra az újraiparosítás irányító szerepének felvállalását. A kamarák szerepét hangsúlyozza, hogy a fragmentált, egyenként kicsi és tökeszegény egységekből álló vállalkozói hálózatok szereplői csak közös képviseleten keresztül képesek érdemi erő kifejtésére; a kamarák pedig ezeket az érdekeket valamennyire ki tudják egyensúlyozni a multinacionális nagyvállalatok jóval erősebb érdekképviseletével. Ezt az érdekképviseleti, egyben irányító szerepet pedig a jócskán megrendült helyzetű, de még élő ismeretekkel rendelkező fejlesztéspolitikai intézmények is kiegészíthetik a közösségi (európai uniós) tervezésben megszerzett szaktudásukkal.

Felhasznált irodalom

- Kormorán Kázmér K. (2002): Példázatok kis breviáriuma. *Peregrinus Könyvek*, Szabad Henczida.
- Anwar K. – Szókéné Boros Zs. (2010): A bruttó hazai termék (GDP) növekedéséhez való hozzájárulás. *Statistikai Szemle* (LXXXVIII.) 10–11. pp. 1123–1131.
- Audretsch, D. B. (1998): Agglomeration and the location of innovative activity. *Oxford Review of Economic Policy* (XIV.) 2. pp. 18–29.
- Bajmócy Z. (2011): *Bevezetés a helyi gazdaságfejlesztésbe*. JATEPress, Szeged.
- Barta, Gy. (2005): The role of Foreign Direct Investment in the spatial restructuring of Hungarian industry. In: *Hungarian spaces and places: Patterns of transition* (eds.: Barta, Gy. – G. Fekete, É. – Kukorelli Szörényiné, I. – Timár, J.). Centre for Regional Studies, Pécs, pp. 143–160.
- Barta Gy. (2010): A külföldi működőtőke-beruházás fejlődést generáló és megosztó szerepe a magyar gazdaság területi folyamataiban. In: *A területi kutatások csomópontjai* (szerk.: Barta Gy. – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K.). Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 336–358.

- Barta Gy. (2012): A kelet-közép-európai járműgyártás európai összefüggései. In: *Járműipar és regionális versenyképesség* (szerk.: Rechnitzer J. – Smahó M.). Széchenyi University Press, Győr, pp. 27–63.
- Becker, S. O. – Ekholm, K. – Jaeckle, R. – Muendler, M.-A. (2005): *Location Choice and Employment Decisions: A Comparison of German and Swedish Multinationals*. CESIFO Working Paper No. 1374. Institute for Economic Research, Munich.
- Derudder, B. – Taylor, P. J. – Witlox, F. – Catalano, G. (2003): Hierarchical tendencies and regional patterns in the world city network: A global urban analysis of 234 cities. *Urban Studies* (XXXVII.) 9. pp. 875–886.
- Erdősi F. (2003): Globalizáció és a világvárosok által uralt tér. *Tér és Társadalom* (XVII.) 3. pp. 1–27.
- Faragó L. (2010): Területi koncentráció és a jelentőségüket veszítő perifériák. In: *A területi kutatások csomópontjai* (szerk.: Barta Gy. – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K.). MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 432–453.
- Farkas P. (2012): A világgazdasági válság elhúzódásának mélyebb okairól: A pénzügyi egyensúlytalanságok és a modell. In: *Elveszett illúziók: A világgazdaság tartós válságáról* (szerk.: Farkas P. – Meisel S. – Weiner Cs.). MTA KRTK Világgazdasági Intézet, Budapest, pp. 26–48.
- Frigant, V. – Layan, J.-B. (2009): Modular production and the new division of labour within Europe. The perspective of French automotive parts suppliers. *European Urban and Regional Studies* (XVI.) 1. pp. 11–25.
- Gál Z. (2010): *Pénzügyi piacok a globális térben. A válság szabdalta pénzügyi tér*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Hervainé Szabó Gy. (2008): Az integratív várospolitikai tapasztalatai a hazai várostérségekben. *Tér és Társadalom* (XXII.) 1. pp. 77–91.
- Horváth Gy. (2010): Szubszidiaritás és területfejlesztés. In: *Szubszidiaritás és regionalitás az egyház- és államszervezetben* (szerk.: Hajdú Z.). MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 87–100.
- Kasabov, E. (2011): Towards a theory of peripheral, early-stage clusters. *Regional Studies* (XLV.) 6. pp. 827–842.
- Kiss É. (2007): Foreign Direct Investment in Hungary. Industry and its spatial effects. *Eastern European Economics* (XLV.) 1. pp. 6–28.
- Kiss E. (2012): The impacts of the economic crisis on the spatial organization of Hungarian industry. *European Urban and Regional Studies* (XIX.) 1. pp. 62–76.
- Kőrösi I. (2012): A fejlődést generáló állam lehetőségei és korlátai az elhúzódó válságproblémák közepette. In: *Elveszett illúziók: A világgazdaság tartós válságáról* (szerk.: Farkas P. – Meisel S. – Weiner Cs.). MTA KRTK Világgazdasági Intézet, Budapest, pp. 49–70.
- Kuttor D. (2011): Az ipari szerkezetváltás területi hatásai a visegrádi országokban. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek* (VIII.) 2. pp. 94–103.
- Lux G. (2005): A magyar fejlesztési politika térszemlélete és a második generációs programozás területi vetületei. *Tér és Társadalom* (XIX.) 3–4. pp. 81–93.
- Lux G. (2010): Location differences of services and industry: A Central European dichotomy. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego* 16. pp. 29–37.
- Lux G. (2012): A térségi boom gazdasági és társadalmi következményei. *Tér és Társadalom* (XXVI.) 2. pp. 22–39.
- Maenning, W. – Ölschläger, M. (2011): Innovative milieu and regional competitiveness: The role of associations and chambers of commerce and industry in Germany. *Regional Studies* (XLV.) 4. pp. 441–452.
- Marer, P. (2010): A világválság és Kelet-Európa. *Világgazdaság* (LIV.) 1–2. pp. 3–31.

- Mezei C. (2006): Helyi gazdaságfejlesztés Közép-Kelet-Európában. *Tér és Társadalom* (XX.) 3. pp. 95–108.
- Nagy E. – Nagy G. (2010): Koncentráció és függőség: A magyar városhálózat az üzleti szolgáltatások térstruktúráiban. In: *A területi kutatások csomópontjai* (szerk.: Barta Gy. – Beluszky P. – Földi Zs. – Kovács K.). MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 158–182.
- Paas, T. – Sepp, J. – Scannel, N. J. (2010): Sectoral structure and productivity in the EU: New member states' adjustment to structural transformation. In: *Economic Growth and Structural Features of Transition* (eds.: Marelli, E. – Signorelli, M.). Palgrave Macmillan, Basingstoke, Hampshire, pp. 131–149.
- Pálné Kovács I. (2010): Városi terek kormányzása és a városi rezsimek: Egy induló kutatás margójára. *Tér és Társadalom* (XXIV.) 4. pp. 3–27.
- Póla P. (2006): Gazdasági kamarák a globalizációban. *Tér és Társadalom* (XX.) 3. pp. 19–30.
- Póla P. (2009): Az újraiparosítás intézményi feltételei. In: *A régiók újraiparosítása. A Dél-Dunántúl esélyei* (szerk.: Fodor István). MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, pp. 69–78.
- Sassen, S. (1991): *The Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Sassen, S. (2006): *Cities in a World Economy*. Sage Publications, London.
- Suvák A. (2010): Integrated urban development strategies – Comparison of European and Hungarian approaches. *Journal of Landscape Studies* 3. pp. 139–146.
- Szalavetz A. (2008): A szolgáltatási szektor és a gazdasági fejlődés. *Közgazdasági Szemle* (LV.) 6. pp. 503–521.
- Szalavetz A. (2012): A „feljebb lépési” teljesítmény mérése a globális értékláncokon belül. *Kül-gazdaság* (LVI.) 3–4. pp. 66–86.
- Taylor, P. J. (1997): Hierarchical tendencies among world cities: A global research agenda. *Cities* (XIV.) 6. pp. 323–332.

Roncz Judit – Tóthné Szita Klára

A barnamezős területek újrahasznosításának megítélése metaanalízis alapján, különös tekintettel az Észak-magyarországi régióra¹

Az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb figyelem irányult a barnamezős területekre. Az ipar szerkezeti átalakulása után a barnamezők potenciális fejlesztési területté váltak. Szükségszerű tehát, hogy foglalkozunk a korábbi tevékenységből származó szennyezettség kockázataival, a terület értékelésével és az optimális hasznosítás kérdésével. Tanulmányunkban metaanalízis segítségével adunk átfogó képet az eddig fellelhető barnamezős értékelési módszerekről, megvizsgáljuk, mely tényezők (gazdasági, környezeti, társadalmi) játsszák a beruházási döntéseknél a legfontosabb szerepet. Kitérünk az Észak-magyarországi barnamezős területek revitalizációs és rehabilitációs kérdéseire, és vizsgáljuk, hogy a feltételes értékelés mennyiben alkalmazható a területek gazdasági értékének meghatározására.

Kulcsszavak: barnamező újrahasznosítása, metaanalízis
JEL-kód: R11

Bevezetés

Az elmúlt évtizedekben egyre nagyobb figyelem irányult a barnamezős területek szennyezettségéből fakadó kockázatokra. Ezek kapcsán a gazdasági, környezeti és társadalmi hatások vetületét egyaránt igyekeznek vizsgálni. A dezindusztrializáció és az ipar szerkezeti átalakulása miatt egyre több terület képezi a 21. század fejlesztéseinek helyét. Különösen a városi területeken található rozsdaovezetek, a korábbi bányászat miatti tájsebek jelentenek potenciális fejlesztési területeket. Az ipari területek megújulására már számos példa van a világ fejlett gazdaságaiban, köztük Magyarországon is. (Kiss É. 1993, 1995, 1998, 2002) Tény, hogy ezen tájsebekkel és egyben kockázati tényezőkkel, ugyanakkor erőforrásink kiaknázásának lehetőségeivel foglalkozni kell. A kérdés inkább az, hogy a sikeres és fenntartható revitalizációs vagy rehabilitációs alternatívák kiválasztásában milyen szemléletet követünk - a hangsúlyt mindenképpen a komplex megközelítésre kell, hogy tegyünk.

Tanulmányunkban metaanalízis segítségével áttekintést adunk a barnamezős értékelési módszerekről, megvizsgáljuk mely (gazdasági, környezeti, társadalmi) tényezők játsszák a beruházási döntéseknél a legfontosabb szerepet. Áttekintjük az Észak-magyarországi barnamezős területek revitalizációs és rehabilitációs lehetőségeit. A célunk az, hogy a különböző érdekkörök feltérképezése mellett feltárjuk, hogyan lehet hozzájárulni egy fenntartható városi és regionális fejlődéshez a nagy kiterjedésű barnamezős területek kellő időben történő újjáélesztésével.

Barnamezős területekről

A barnamező fogalma először az amerikai szakirodalomban tűnt fel az 1980-as években, ekkor elhagyott ipari telephelyekként azonosították ezen területeket. (ICF Consulting - The E.P. Systems Group Inc, 1999) A dezindusztrializáció kiszélesedésével az elhagyott ipari területek definíciója folyamatosan változott és eltérő tartalmat kapott. Bár Európában és az USA-ban különböző definíciók léteznek, ezek lényegi eleme (korábban intenzíven használt, majd felhagyott) megegyezik, így hasonlóan írják és azonosítják a barnamezős területeket.

---

¹A cikk elkészítése a A TÁMOP 4.2.1.B-10/2/KONV-001-2010 jelű pályázat keretei között, az 1. Kiválósági Központozhoz tartozó 1. Tudományos Műhelyben a B3-2 jelű kutatási témán belül valósult meg

A barnamező használaton kívül került vagy jelentős mértékben alulhasznosított, általában leromlott fizikai állapotú és jellemzően szennyezéssel terhelt egykori ipari, gazdasági, vasúti, illetve felhagyott katonai területet, laktanyát stb. jelent. A barnamező mellett a szakirodalomban találkozunk a rozsdaovezet fogalmával is, amely nagyobb összefüggő területet, többnyire barnamezőket is magába foglaló városrészt jelöl.

Az elmúlt évtizedekben a gazdasági kockázatok mellett egyre nagyobb figyelem irányult a barnamezős területek szennyezettsége miatti egészségi kockázatokra (US Environmental Agency, 1996; Albanese et. al, 2010), ami egyre nagyobb hangsúlyt kapott a definiálásban és a területek lehatárolásában is. A kockázatok figyelembevétele egyben azért is fontos, mert jelentősen korlátozhatja a vizsgált területek újrahasznosítási lehetőségeit. Ennek megfelelően a CLARINET munkacsoport megfogalmazása szerint a barnamező az a terület, amit előzőleg használtak, de a tevékenységet felhagyták és különböző szennyezettségi terheléssel hagyták paragon, így az újrahasznosítás érdekében beavatkozásra van szükség (Federal Environment Agency (2002). A barnamezős területek fogalmi bővülését igazolja az is, hogy már nem csak ipari területek, hanem leromlott állagú lakóterületeket, extenzíven hasznosított mezőgazdasági művelésű és közlekedési funkciójú tereket is ide sorol a szakirodalom. A 2000-es évek elején az USA-ban 400.000-500.000, az Európai Unióban 300.000 – 1.500.000 db között, Kanadában több mint 30.000-re becsülik a barnamezős telephelyek számát (Manion et.al, 2010).

Pozitívnak tekinthető tendencia, hogy az elmúlt években számos ország korábbi ipari területei újultak meg az Egyesült Királyságtól az Egyesült Államokig. Budapesten és több hazai városban is találhatók jó példák a területek rehabilitációjára, revitalizációjára. (Kiss É. 2004) A barnamezős fejlesztések az utóbbi években a terület- és településfejlesztési tervekbe is beépültek, egyrészt azon felismerés után, hogy ezzel egyrészt a város túlzott terjeszkedése megakadályozható, a mezőgazdasági területek és rekreációt szolgáló zöld övezetek megőrizhetők, másrészt a környezettudatosság erősödése és a fenntarthatóság koncepciójának érvényesítése is nagymértékben hozzájárult ehhez a tendenciához. (Barta, 2007) A területek újbóli hasznosítását a területpolitika a kármentesítésekkel járó jelentős költségek ellenére ösztönzi, hogy ezek a fejlesztések akár 50 %-os vissza nem térítendő támogatottságot élvezhetnek.

Ahogy előtérbe került a barnamezős területek fejlesztése, úgy egyre több kutató kezdte el keresni azokat a módszereket, amelyekkel az egyes fejlesztések vagy azok alternatíváinak - kármentesítés, rehabilitáció, regeneráció – célzott és járulékos tényezőit (mint pl.: a kockázat csökkentést, költségeket, környezeti hatást, erőforrás felhasználást) optimalizálják (Yasushi – Arata 2011).

Napjainkra számos tanulmány foglalkozik a barnamezők rehabilitációjával. Ezek többsége esettanulmány, „best practice”-ek ismertetése, új értékelő módszertant bemutató analízis, vagy magát a barnamezős zónákhoz tartozó újrahasznosítási problémák központi elemeit feltáró tanulmány.

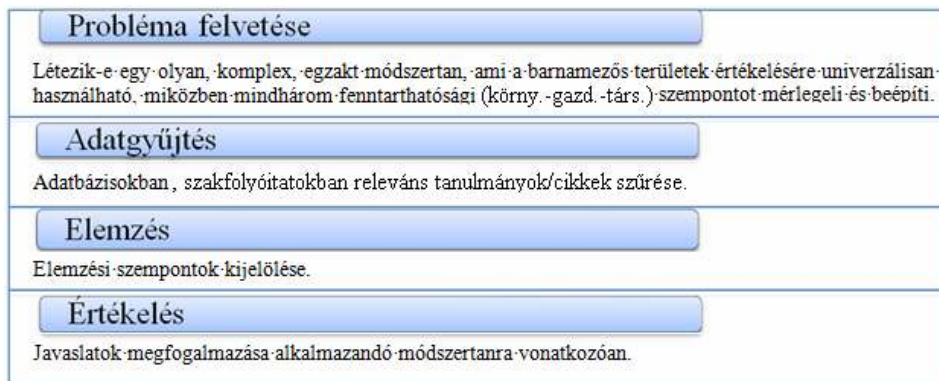
A barnamezős területek értékelése mindenképp interdiszciplináris megközelítést igényel: domináns szerepe van benne a természettudományos ismereteknek, de az egyensúly, harmónia csak akkor lehet egész, ha emellett egyéb társadalmi (szociális) és gazdasági aspektusok is jelen vannak az értékelésben. További elvárásként fogalmazhatók meg a következő szempontok:

- holisztikus és fenntarthatósági megközelítés,
- illeszkedik az adott terület fejlesztési és helyi fenntarthatósági céljaihoz,
- hosszú távon értékel,
- egyszerű/könnyen érthető üzenetet fogalmaz meg, így segítségével támogatni tudja a döntéshozókat,
- elkészíthető és megvalósítható (pl. adatigény).

A továbbiakban bemutatott metaanalízis segítségével a már kialakult módszerek összehasonlításával és elemzésével foglalkozunk.

Barnamezős területek értékelése metaanalízissel

A metaanalízis napjaink egyik preferált kutatási módszere, amely képes lerövidíteni a primer kutatások idősükségletét, a korábban vizsgált területek eredményeinek strukturált újragondolásával. Bár a metaanalízist 30 évvel ezelőtt vezették be, napjaink új típusú kérdésfelvetése a kutatások új variációját, módszerét hívta életre (Schulze 2007). Célja, hogy szintetizálja és értékelje az adott tudományterületre vonatkozó tudást, a kvantitatív kutatások eredményeit. A metaanalitikus szintézis technikái eltérőek, ezek közül mi a probléma felvetése, adatgyűjtés, adatok elemzés és értékelés folyamatát követtük.

1. ábra: A metaanalízis lépései

Forrás: saját szerkesztés

A metaanalízis keretében megvizsgáltuk a barnamezős területek újrahasznosítására alkalmazott elemzési módszereket és azok megközelítéseit. Ebben nagy mértékben K. Pediatiti et. al (2010) cikkére támaszkodunk, ami a 2010-es évig bezárólag egy alapos metaanalízist mutat be a barnamezőkhöz kapcsolódó értékelésekre. Ezt további tanulmányokkal egészítjük ki, kiemelve az értékelésünk szempontjából releváns eredményeket.

A vizsgálat szempontrendszerét a következők szerint azonosítottuk:

- a módszertan célja,
- a közvetített célok illeszthetősége a fenntarthatósági szempontokhoz (pillérek figyelembevétele),
- alkalmazott statisztikai-analitikai eszközök.

A barnamezős beruházások újrahasznosításának értékeléséhez az 1. táblázatban összefoglalt módszerek szolgáltak kiindulópontként.

Elemzésünk eredményeként megállapítottuk, hogy a barnamezős területek több szempontú értékelésének követelményét több szerző is megerősíti és szükségesnek tartja², kiemelve az öko-hatékony fenntartható megoldások szükségességét (Yasushi – Arata 2011; K. Pediatiti et. al, 2010; Kielemnivaa et. al, 2012). Illetve egybecseng azokkal a fenntarthatósági fejlesztési célokkal, amelyeket az elmúlt években az egyes szakmacsoportok, intézmények, területfejlesztési és uniós irányelvek megfogalmaztak (pl.: Országos Kármentesítési Program, Urban II program, Belaggio szabályok). Ezeket a fenntarthatósági szempontokat foglaltuk össze a 2. táblázatban.

² Általában a kétdimenziós/tényezős elemzések kerültek előtérbe (gazdasági – környezeti, környezeti – társadalmi)

I. táblázat: Barnamezős területek értékeléséhez és monitoringhoz kapcsolódó elemzési módszerek

Módszer neve	Alkalmazók/fejlesztők	Eredeti cél/alkalmazási lehetőség	Potenciális alkalmazhatóság barnamezős területek zöldítésére
Projektek/telephelyek ex-ante fenntarthatósági értékelése	RESCUE, Arup Environmental, SEEDA & BRE Kidd and Fisher	Barnamezős regenerációs projektek/termékek/szervezetek fenntarthatósági értékelése befektetői döntések/regionális tervek, politikák, stratégiák megalapozásához.	Átfogó értékelések, több értékelési eszközt integrálnak. Eltérő benchmark és kritéria rendszerben gondolkodnak. Stakeholderekre is építenek (a piaci értékelés jelentős szerepet kap).
Fenntarthatósági elemzési eszköztár	The Wildlife Trust, Greenspace Scotland, Groundwork UK, NEF Schädler et al.	Zöldprojektek hatáselemzése, inkább a helyi közösségek szempontrendszerével.	Felhasználóbarát, átfogó megközelítések helyi, specifikus projektek értékelések kivitelezéséhez.
Elérhető hasznok elemzése	BUGS consortium, De Ridder ESRI	Városi zöldterületek környezeti minőségére gyakorolt hatásairól, ezek dollárban kifejezett hasznosulásának mérése (GIS szoftver segítségével).	Nagyfokú tudományossággal kidolgozott komplex modellek, környezeti benchmarkok kialakítása. Számítógépes modellezés. GIS alapú.
Településtervezési alkalmazások	Federal Highway Administration, Greenspace EU consortium, Various (under Fifth EU Framework Program) Californian Energy Comission	Területi tervezés megalapozása, gazdasági, társadalmi, környezeti, elérhetőségi tényezők eltérő hangsúlyú figyelembevétele. Különböző tájhasználati alternatívák elemzése, standardok kidolgozása.	Scenárió elemzés. GIS alapú, index/kompozit indikátor elemzés. Szennyezési indikátorok kevésbé jelennek meg, de alkalmazott indikátor készlet alapot képezhet az új módszertanhoz. Stakeholder orientáltság jobban megjelenik.
Anyagáram és LCA elemzések	Lesage et al., 2007 Cappuyns et Kessel, Brecheisen&Theis, Morais et al.,2010	Kármentesítés és off-site és in situ tisztítások környezeti hatásának vizsgálata, fejlesztési opciók stakeholder szempontú összehasonlítása, valamint környezeti kockázatok elemzése.	Az életciklus szemlélet adaptálásával a szennyezettségi szint, az újrahasznosítási irányok és a tisztítási megoldások optimalizálhatók, döntéstámogatás.
Természetvédelmi területekhez kapcsolódó értékelési módszerek	WWF and World Bank, UNESCO/IUCN	Adott tájvédelmi területek igazgatásához kapcsolódó hatékonysági értékelés, monitoring és jelentési rendszer kiépítése.	A fókusz az érintetlen területeken van, de a strukturált szempontrendszer alkalmazható a barnamezős területekre adaptálva.

Forrás: K. Pediatiti et. al (2010) felhasználásával és bővítésével saját szerkesztés

2. táblázat: A barnamezős beruházások fenntarthatósági vetületei

Gazdasági	Társadalmi	Környezeti
Gazdaságilag hatékony, ön-fenntartó.	Erősíti a szociális integrációt és kohéziót.	Minimalizálja a nem újra-hasznosítható erőforrások ki-aknázását.
Foglalkoztatási potenciállal bír.	Hozzájárul az egészséghez és jóllétéhez.	Hozzájárul a föld, víz és levegő minőség javulásához.
Hozzájárul a helyi és regionális gazdasági regenerációhoz.	Biztosítja a hozzáférést zöld-területekhez és helyi létesítményekhez.	Támogatja a biodiverzitást és a természeti környezetet.
Illeszkedik az attraktív, funkcionális tájkép kialakításához.	Elősegíti az oktatást.	Konzerválja a természeti és kulturális örökséget.
Hozzájárul a társadalmi jóllét-hez és a közösségek fejlődéséhez.	Csökkenti a bűnözést és az anti-szociális viselkedést.	Illeszkedik a globális felmelegedéshez kapcsolódó következményekbe.

Forrás: K. Pedatiti et. al., (2010) alapján saját szerkesztés

A metananalízisbe bevont tanulmányok többsége követi az interdiszciplináris megközelítést. Biológiai, kémiai, társadalom- és gazdaságföldrajzi, térinformatikai, urbanisztikai, területfejlesztési, (regionális) gazdasági és statisztikai elemek jelennek meg – tanulmányonként eltérő arányban.

Az alkalmazott módszertanok karakterisztikus faktorai az alábbiakban foglalhatók össze:

- Projektek/telephelyek ex-ante fenntarthatósági értékelése: széles körben, kormányzati és privát szektorban többször alkalmazott módszerek. Alkalmazhatósága a döntéshozatalban megalapozottabb. Adatigénye inkább közepes, hosszú távon értékel és egyszerűbb módszertani modellekkel dolgozik.
- Fenntarthatósági értékelések: széles körben, leginkább önkormányzatok által, esetenként szerűen alkalmazott módszer. Adatigénye jelentős, hosszú távon értékel és egyszerűbb módszertani elemekkel dolgozik.
- Elérhető hasznok elemzése: jelentős adatigényű elemzések, tudományos megalapozottságuk kiugró. Alapjukat matematikai/számítógépes modellezés képezi, így mindenképpen külső szakértő bevonása szükséges. Hosszú távú értékelést tesz lehetővé.
- Településtervezési alkalmazások: jelentős adatigényű elemzések, gyakran GIS alapú modellezést alkalmaznak, a hosszú távú tervezést kevésbé integrálják. Kialakított indikátor rendszerük jól illeszthető az egyes területi elemzések specifikumainak figyelembe vételéhez.
- Anyagáram és LCA elemzések: egyre fontosabbá válnak, mint döntés támogató eszközök a barnamezők szennyezőanyag eltávolításához kiválasztandó kritikus döntések és tisztítás technológiák tekintetében. A barnamezők életciklusának egyes fázisaira, a környezeti hatások jellegétől függően eltérő LCA módszereket alkalmaznak. A környezeti hatások Lesage et al., (2007) szerint lehetnek: a korábbi tevékenységből eredendő (primér) hatások, a kármentesítési folyamathoz tartozó szekunder hatások, és a tisztítás utáni fejlesztési opciókhoz rendelhető harmadrendű hatások. A primer hatásoknál elsősorban az attributív (ALCA), míg az utóbbi kettő esetében a hosszabb távú következményeket alakító fő környezeti hatótényezőket vizsgálják, ezért a konzekvens életciklus elemzést (CLCA) alkalmazzák. Az elemzésre vonatkozó komplex módszertan terület specifikusan egyéni mérési adatokra támaszkodik, és nagy az adatigénye. (Moraes et al, 2010).
- Természetvédelmi területekhez kapcsolódó értékelési módszerek: nemzetközi gyakorlatban bizonyított módszertanok, alacsony adatigénnyel, de hosszú távú kitekintéssel és

időközönként ismételt monitoring és értékelési tevékenységgel. Felhasználása korlátozott, hiszen kifejezetten érintetlen területekre fókuszál.

Barnamezős területek az Észak-magyarországi régióban

Észak-magyarországi régió sajátos helyzetét az országon belül jól jellemzi, hogy a konvergencia kritériumok alapján tartósan az utolsó előtti (a sorrendben csak Észak-Alföld követi). Az országos átlaghoz képest jelentős az eltartottak aránya (2012-ben eltartottsági ráta: 48,2%; országos átlag 45,7 KSH), miközben az átlagkereset az országos átlag 84%-át éri csak el. Magas munkanélküliségi rátáját (BAZ megyében 16,7% - 2011, 17,1 % - 2012. III.né, míg az országos átlag 10,5 %-2012, KSH) és az alacsony aktivitási arányt (BAZ megye: 58,8%, országos: 65,0 %, - 2012, KSH) és a gazdasági aktivitást a válság tovább távolította a hazai átlagtól. Település-szerkezetére jellemző az apró- és törpefalvak megléte, ami nehezíti a lakosság megtartását, de megyeszékhelyének lakossága is csökken. (G.Fekete 2010)

A rendszerváltás utáni éveket a válságkezelés, majd az évtized második felét a dinamizációs tevékenységek jellemezték. Ezek a folyamatok enyhítették, de nem oldották meg a megye strukturális problémáit. A 2000-es években a Strukturális Alapokhoz köthető regionális gazdaságfejlesztési intézkedések elsősorban a munkahelyteremtést, a foglalkoztatás elősegítését, az ipari szerkezet átalakítását, turizmus- és közlekedésfejlesztést irányozták elő, amivel a versenyképes, a lakosság és a vállalati/vállalkozói szféra számára is vonzó környezet megteremtése volt a cél (lásd: ÉMOP 2007-2013). A régió környezeti potenciálja kifejezetten jó, de a funkció-jukat vesztett korábbi nehézipari központok és az ahhoz tartozó kiszolgáló létesítmények rontják a régió vonzókéességét. A rozsdadovezetek térségre gyakorolt negatív hatását erősíti meg Koszorú is (2001). Tanulmányában hangsúlyozza, hogy a barnamezők, ill. rozsdadovezetek jelentős következményeket okozhatnak egy-egy város fejlődésében, de a környező települések életét is befolyásolhatják – társadalmi, gazdasági, környezeti szempontból egyaránt.

A barnamezős területek hozzájárulhatnak a gazdasági tevékenység elköltöztetéséhez, ill. gátolhatják azok betelepülését, hiszen ezen területeken a beruházások - az újrahasznosítás - magasabb költségekkel, kockázatokkal és nehezebb engedélyeztetési eljárással párosulnak, miközben a tervezésnél is nehezebb igazodni a már meglévő adottságokhoz. Általában közlekedési kapcsolataik sem a legkedvezőbbek, hiszen korábbi közlekedési/logisztikai csomópontokhoz és rossz minőségű úthálózatokhoz kapcsolódnak (Koszorú 2001). Társadalmi szempontból az elnépteledő, leépülő lakóövezetek kialakulását erősíti, ami a társadalmi feszültségek halmozódásához vezet. Szukcessziós és filtrációs folyamatok révén speciális cirkulációs migráció alakul ki, ami a humánpotenciál csökkenésével végső soron szlömösödést, a bűnözés és anti-szociális magatartás erősödését és a társadalmi tőke további degradációját okozza. (Dabasi-Halász et al., 2011). Környezeti szempontból a nehezen átlátható környezeti kockázatok, a magas járulékos költségek, és a rekultiváció által sem feltétlen biztosított kármentesítés merülhet fel problémaként.

A régióban több tipikus negatív példa található a szocialista iparfejlesztési politikához illeszkedő, a KGST munkamegosztásához alkalmazkodó részlegipar által uralt területre. A létesített iparszerkezet az alacsony technológiai színvonalú nagy élők munkai igényű termeléssel elsősorban a helyi nagyszámú munkaerő foglalkoztatását célozta meg. A rendszerváltás után éppen ezek a vidéki telephelyek kerültek először felszámolásra, illetve a központi telepekről is éppen a nagy távolságról ingázókat küldték el (Kiss, 2001, Kiss É., 2004). Azóta egyes telephelyeken újraindították a termelést, de mivel néhány kivételtől eltekintve komoly tőkebefektetés alig történt, ezért a technológiai színvonal sem nőtt számottevően. A korábban jelentős ipari potenciállal rendelkező városok közül több Észak-magyarországi város, köztük pl.: Miskolc és Ózd esetében a leépülő domináns bányászati és kohászati iparágak helyét nem tudta átvenni más iparág. Horváth et al. (2002) többoldalú megközelítésben vizsgálta a barnamezők újrahasznosításával összefüggő jogi, gazdasági és környezetvédelmi kérdéseket Borsod megyében. Csak egy-két jelentő-

sebb új külföldi beruházás történt³, de e városok jelentős üzemei továbbra is a túlélésért küzdenek (Diósgyőri Acélmű). (Kukely – Zábrádi 2004) A településszerkezetbe beépült nagyobb kiterjedésű barnamezős területek találhatóak még Balassagyarmaton, Salgótarjánban, Bátorfenyérén, Borsodnádason. A régióban további 22 településen belül, vagy azok külterületén találhatóak kisebb barnamezős területek. (ÉMOP, 2007) A 2006-os VÁTI tanulmány összesen 2213 hektárra becsülte a barnamezős területek kiterjedtségét a régióban (ÉMOP, 2007). Más összeírások mintegy 1561,2 millió HUF gazdasági értékkel számszerűsítik ezeket a funkciójukat veszített telephelyeket⁴. Egy másik kutatás (Madarász, 2007) funkcionális bontásban is megadja a regionális barnamezős területek nagyságát. Ezek nagyobb hányada elhagyott iparterület (46%), volt bányaterület (5%), laktanya, katonai objektumhoz kapcsolódó telephely (8%) és egyéb (41%) telephelyek. Az így felmért, összesen 2.579 hektár 13% kapcsolódik a korábban virágkorát élő acéltermeléshez.

A barnamezős területek fejlesztésének ösztönzése, ill. a fejlesztést gátló tényezők csökkentése szerte a világon előtérbe került. A hasznosítás egyik meghatározó tényezője, a terület piaci értéke és a korábbi tevékenységből eredő kockázat mértéke. A környezeti kockázat elfogadható szintje szorosan kapcsolódik a területhasználathoz, illetve a területfejlesztéshez, ingatlanfejlesztéshez. Esetenként a felszín alatti környezet állapota meghatározza a területfejlesztés, ingatlanfejlesztés irányát, vagy akár a turisztikai célú hasznosítást.⁵ A barnamezős területek értékelésénél 15-20 évvel ezelőtt korántsem vették figyelembe a környezeti szempontokat, döntően csak a területen levő infrastruktúra értékbecslése történt meg. Az ingatlanok értékének megítélése a terület földrajzi adottságából és az infrastruktúra műszaki állapotából tevődött össze, a meglévő, sokszor rejtett környezetszennyezés egyértelműen a vevő kockázatát jelentette.

Adams et al. (2010) az Egyesült Királyság gyakorlata alapján arra a következtetésre jutott, hogy a leghatékonyabb eszköz a barnamezős területek fejlesztésére, ha a kormányzat (helyi önkormányzat) pénzügyi támogatással segíti a beruházásokat. A magántulajdonban lévő, sokszor elaprózódott vegyes tulajdonú barnamezős területek újrahasznosítását viszont sem a büntetési céllal kivetett adóteher⁶, sem az adózási koncesszió nem segítette. (Adams et al., 2000)

A barnamezős területek fejlesztésének indokoltságát az Észak Magyarországi Operatív Program és annak Akciótervei az alábbi tényezőkkel indokolják:

- a gazdaság fejlődéséhez szükséges beruházások jelentős területi igényrel rendelkeznek, miközben a korábban ipari termelésre használt, funkcióját veszített, bányaművelésből kivont területek jelentősek a régióban⁷;
- a meglévő barnamezős területek alkalmatlanok ipartelepítésre a rendezetlen, elaprózódott tulajdonviszonyok, a potenciális környezetszennyezés, a funkcióval nehezen megvalósítható épületek miatt.

A gátlótényezők feloldására és az új funkciók feltételrendszerének kialakítására regionális támogatási forrást (ÉMOP) 1.1.1/D komponens keretében lehetett pályázni.⁸ Összesen 4773 millió Ft támogatási keretre, 50%-os támogatási intenzitással adhattak be a jelentkezők pályázatot, potenciálisan 4-10 db projektet terveztek támogatni (ÉMOP Akcióterv 2008-2009). A pályázatok az ÉMOP dokumentumban felsorolt célzott területekre irányulhattak. A kiírásra 2010-ig 15 db pályázat érkezett, mely közül 11 db támogatásra, négy elutasításra került. A támogatási összeg az általános támogatási intenzitás mellett 4140 millió Ft volt, ami 9 milliárd Ft-ot meghaladó teljes beruházási értéket jelent a régiónak. A projektek 45%-a a Miskolci kistérségben koncentrá-

³ pl.: Shinwa, Bosch, Halna

⁴ http://www.ktk-ces.hu/brownfield_database_start.html

⁵ Kármentesítési Útmutató 7 KvVM http://www.kvvm.hu/szakmai/karmentes/kiadvanyok/karmutmutato7/kmu7_m2.htm#a3

⁶ Adott telek rehabilitáció/hasznosítás nélküli birtoklásáért.

⁷ 2006-ban összesen 2213 hektárra becsülték nagyságát az Észak-magyarországi régióban.

⁸ A pályázatra önkormányzat, gazdasági társaság és fejlesztésre létrehozott projektársaság volt jogosult.

lódik. Később a válság nyomán a komponensek összevonták az 1.1.1/A komponens (az üzleti infrastruktúra fejlesztés) keretével (lásd: ÉMOP Akcióterv 2009-2010). Az ipari parkok vonatkozásában jelentős előrelépés történt a régióban, nőtt a parkokban foglalkoztatottak és az ott működő vállalkozások száma is. Kiss E. É. (2001) tanulmányában ugyan arról ír, hogy az ipari parkok többségében régi ipartelepek infrastruktúrájára épültek, ami talán igaz Ózd, Salgótarján és Sajóbábony esetében, de Miskolcra már nem. Bár a barnamezők ipari parkokként történő fejlesztésére a projektek elindultak, ezek csak lassan haladnak. Arányaiban az Észak-magyarországi régióra továbbra is érvényesnek tekinthető Czira – Kukely (2004) – egyébként Észak-kelet-magyarországra tett – megállapítása, mely szerint a térségben több ipari parkot is létesítettek, többségében zöldmezős területeken, miközben egyes településeken továbbra is számottevő barnamezős területek vannak kihasználatlanul a várostest szövetében értékes területeket elfoglalva. Ezek kihasználása, átalakítása vagy funkcióváltása mind várospolitikai, mind gazdasági, mind környezetvédelmi, mind egyéb más (pl. szociális) okokból szükségeszerű.

Kérdőíves felmérés eredményei

A legtöbb kutatás alapelve, hogy a környezeti mutatók szintetizáló vizsgálatán alapuló területi környezetállapot-értékelést szorosan együtt kell kezelni az adott térség fenntartható fejlődésének vizsgálatával. Ez azonban csak akkor valósítható meg, ha megvizsgáljuk az ember és környezete társadalmi, gazdasági kapcsolatrendszerét, az azt jellemző folyamatokat és tendenciákat (hatótényezőket és hatásokat) összevetjük a környezet állapotával, a környezeti és természeti folyamatokkal. Kérdőíves felmérésünk során a barnamezős területekre vonatkozó lakossági, társadalmi értékítélet feltárására törekedtünk. 260 főt kérdeztünk meg barnamezős területek közvetlen szomszédságában Miskolcon és bányaterületek mellett, majd az ő válaszaikat zöldterületeken lakók válaszaival is összevetettük.

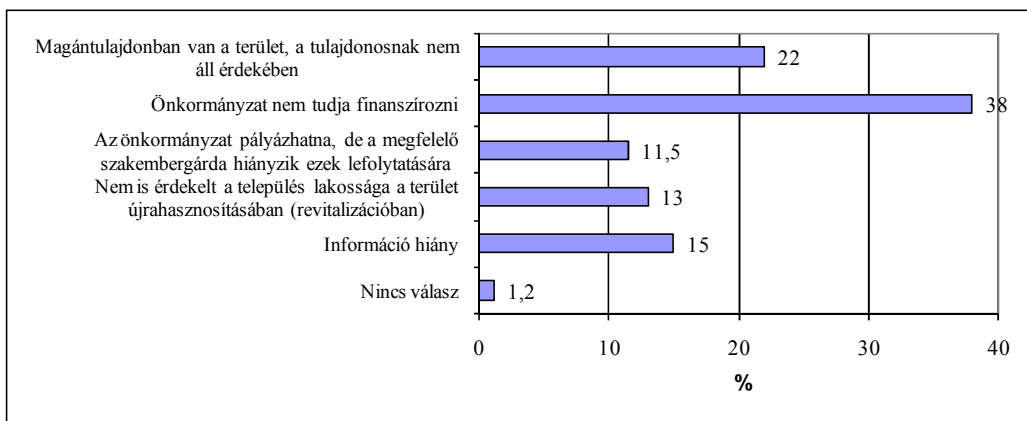
A barnamezőkre vonatkozó kérdőíves felmérés azt tükrözte, hogy a lakosság információja hiányos, és nem tudnak mértékadó véleményt mondani a terület veszélyeiről. Közel egyharmaduk bizonytalan az információ hiány miatt, a válaszadók 25 %-a a vízbázis károsodását tartja jelentősnek, 23 %-uk viszont a termőterület romlását. A kármentesítésnél fellépő hatásokat alig több mint 10 %-a tartotta fontosnak. A területtel összefüggő folyamatos szennyezést és a turisztikai bevételek csökkenését, mint veszélyforrást csak 5 % jelölte be.

2. ábra: A barnamezők érintettek általi megítélése

Forrás: saját szerkesztés kérdőíves felmérés eredményei alapján

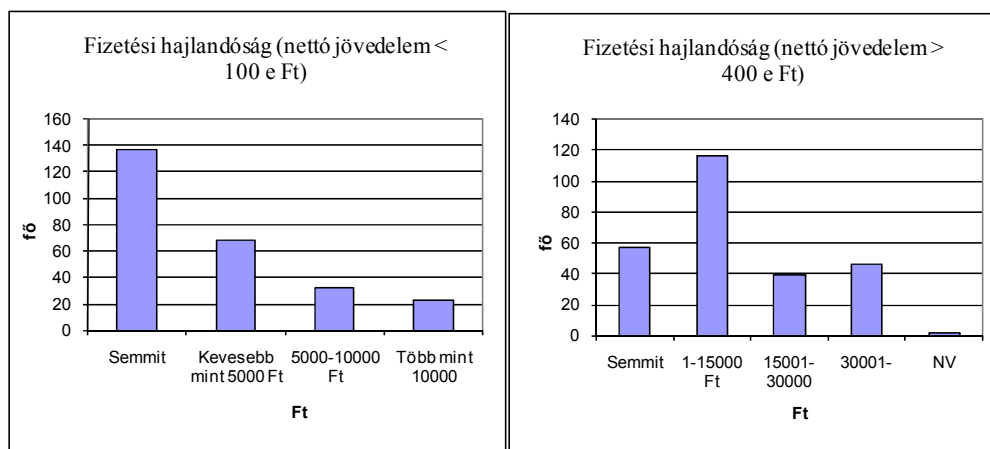
A barnamezős területek fejlesztésére vonatkozóan legfőbb akadályként az önkormányzat forráshiányát (37%-uk), és a tulajdonosok érdektelenségét (22 %) jelölték be legtöbbször. Az információ hiányt (15 %), a lakosság érdektelenségét (13 %) és a pályázatíráshoz szükséges szakmai kompetencia hiányát (11,5 %) a válaszadók kevesebb, mint 15 %-a tartja gátló tényezőnek.

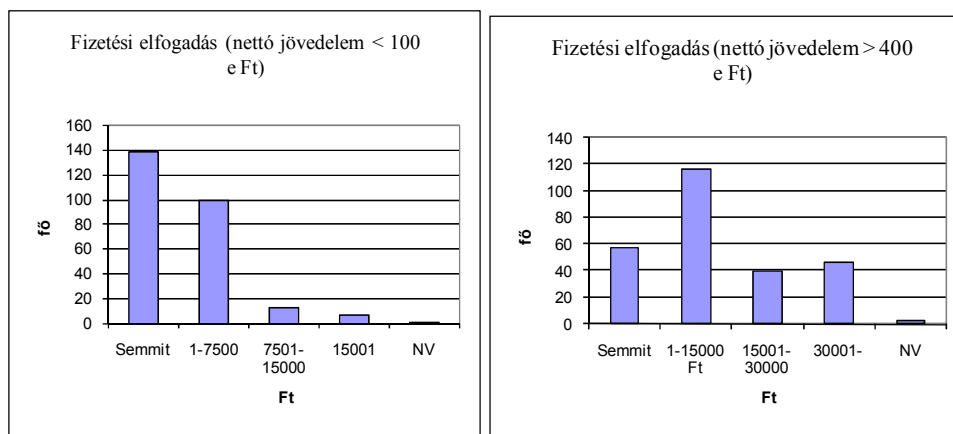

3. ábra: A barnamezők fejlesztését gátló tényezők
Forrás: saját szerkesztés kérdőíves felmérés adatai alapján

Arra vonatkozóan, hogy hogyan értékelik az érintettek a közelükben levő barnamezőket, a fizetési hajlandóság és a fizetési elfogadás módszerét választva próbáltunk információhoz jutni.

A megkérdezettek 58 %-a – havi 100 ezer forintos nettó jövedelem mellett – semmit nem hajlandó áldozni a rekultivációra, 34,5 %-uk 0-5000 Ft-ot, 6,9 % 5-10ezer forintot, és 1,3 % több mint 10 ezer forintot is áldozna erre a célra. Ezzel szemben a fizetési elfogadás eredménye szerint 65,5 % semmit nem kérne, 31 % 0-7500 forintért, 3,4 % 7500-15000 forintért mondana le a terület használatáról. Ebből arra következtettünk, hogy inkább lemondanának egy terület használatáról, tulajdonjogáról, mintsem a kockázatos és költséges kármentesítéseket elvégezzék.

4. ábra: Fizetési hajlandóság és fizetési elfogadás különböző jövedelmek esetén

Forrás: saját szerkesztés

400 ezer forint nettó jövedelem esetén a terület zöldítéséért semmit nem áldozna a megkérdezettek 20,3 %-a, 42% legfeljebb 15000 Ft-ot, 18% 15-30 ezer forintot és 18,7% több mint 30 ezer forintot áldozna a terület zöldítésére.

A fizetési elfogadás eredménye, hogy ingyen lemondana 23 %; 44 % 15000 Ft kérne, 20,7 % 15 és 30 ezer forint közötti összegért, 15,3 % több mint 30000 forintért mondana le a területről, 1 % nem válaszolt.

A két megközelítés átlagértéke 9068,41 Ft. Ha a például Miskolc valamennyi lakosa ugyanezzel a fizetési hajlandósággal, illetve fizetési elfogadással élne, akkor összesen 1,524 milliárd forintra értékelnék a barnamezőket Miskolcon, ami megközelíti a korábbi értékelések szerinti gazdasági értéket. Ugyanakkor az értékelők információ hiánya, tájékozatlansága miatt ez a fajta feltételes értékelés önmagában nem alkalmas a barnamezős területek értékelésére.

Összegzés

A metaanalízis tapasztalatai és a Nemzeti Környezetvédelmi Programban 1996-ban elindított Országos Környezeti Kármentesítési Program (OKKP) módszertani Útmutatója több ponton lefedik egymást. Az OKKP fontos célja volt a szennyezett területek, szennyező források azonosítása, számbavétele és rangsorolása és egy nemzeti kármentesítési prioritási listán való közzététel (NKPL). Az OKKP keretén belül közel 18 ezer szennyező forrást és potenciálisan szennyezett területet azonosítottak, azonban csak töredékükről nyertek helyszíni diagnosztikai adatokat. A források szükségessége miatt azonban sem a költség-haszon elemzés, sem a műszaki beavatkozásokra vonatkozó, kockázatsökkentő intézkedések típusa és sorrendje nem elérhető. A metaanalízis viszont segíti az érintett barnamezős területek megtisztításánál a gazdasági, környezeti és társadalmi szempontból is a legjobb gyakorlatnak tekinthető, a revitalizációt lehetővé tevő, optimális megoldások feltárását. A környezeti kockázat elfogadható szintje szorosan kapcsolódik a területhasználathoz, illetve a területfejlesztéshez, ingatlanfejlesztéshez. Esetenként a felszín alatti környezet állapota meghatározza a területfejlesztés, ingatlanfejlesztés irányát, vagy akár a turisztikai célú hasznosítást.

A barnamezős területek értékelésénél egészséges kompromisszumra van a föld értékének maximalizálásában (azaz az értékes földhasználat típusának megvalósításában), s a kármentesítés költségeinek minimalizálásában, hogy a fejlesztések megvalósuljanak. A fizetési hajlandóság, mint feltétles értékelés önmagában nem alkalmas a barnamezős területek gazdasági értékelésére. Az értékelésnél és a sikeres és fenntartható revitalizációs vagy rehabilitációs alternatívák

kiválasztásánál komplex szemléletet kell követni, ehhez a gazdasági, a környezeti és a társadalmi szempontok megfontolása elengedhetetlen.

Felhasznált irodalom

- Adams D. - Disberry A.- Hutchison N. E.- Munjoma T. (2000): *Mind the Gap? Taxes, Subsidies and the Behaviour of Brownfield Owners*, Land Use Policy 17 (2000) pp. 135-145.
- Albanese S.- De Vivo B.- Lima A.- Cicchellac D.- Civitillo D.- Cosenza A. (2010): *Geochemical baselines and risk assessment of the Bagnoli brownfield site coastal sea sediments* (Naples, Italy), Journal of Geochemical Exploration, Volume 105, Issues 1–2, April–May 2010, Pages 19–33.
- Barta Gy. (2007): *Regionális Fejlesztés Operatív Program: A városi területek rehabilitációját célzó intézkedések értékelése*, Készítette: MTA RKK KÉTI, Budapest
- Brecheisen T. - Theis T. (2012): *Life-Cycle Analysis of a Sustainably Redeveloped Brownfield Site, Chicago Center of Green Technology* <http://www.uic.edu/orgs/brownfields/research-results/>
- Cappuyns, V.- Bram, K. (2012): *Evaluation of the environmental impact of Brownfield remediation options: comparison of two life cycle assessment-based evaluation tools* Environmental Technology Volume 33, Issue 21, 2012 DOI: 10.1080/09593330.2012.671854
- Czira T.- Kukely Gy. (2003): *Az átalakuló iparú térségek környezeti konfliktusainak fenntarthatósági értékelése Északkelet-Magyarországon*. In: *örnyezetállapot-értékelés program 2003–2005*. Szakértői tanulmányok. /www.kep.taki.iif.hu/
- Dabasi-Halász Zs. – Hegyi-Kéri Á. – Tóthné Szita K. (2010): *„Cafe latte” The effects of brownfield investment to the labor market* (Revitalizációk, barnamezős beruházások munkaerő-piaci hatásai). Manuscript
- ÉMOP – Észak-magyarországi Operatív Program 2007-2013.
- ÉMOP Észak-magyarországi Operatív Program, Akcióterv 1. prioritás, 2009-2010, 2010. március
- ÉMOP Észak-magyarországi Operatív Program, Akcióterv-vezetői összefoglaló, 1. prioritás, 2007-2008, 2007. július
- Federal Environment Agency (2002): *CLARINET, Brownfields and Redevelopment of Urban Areas, A report from the Contaminated Land Rehabilitation Network for Environmental Technologies*
- G. Fekete É. (2010): *Relationship between public employment and regional development*. Annual Conference of Regional Studies Association 2010 May 24-26. Pécs RSA
- Horváth G.-Szabó I.- Szacsuri G. (2002): *A barnamezők kérdéskörének, jogi gazdasági és környezetvédelmi vizsgálata, különös tekintettel a Borsod megyei régióra* EMLA Alapítvány a Környezeti Oktatás Támogatására
- ICF Consulting - The E.P. Systems Group Inc (1999): *Assessment of State Initiatives to Promote Redevelopment of Brownfields* Prepared for: U.S. Department of Housing and Urban Development Office of Policy Development and Research
- Kalliope P.- Kieron J. D.- Andrew J. M. (2010): *Monitoring and evaluation practice for brownfield, regeneration to greenspace initiatives: a meta-evaluation of assessment and monitoring tools/* /Landscape and urban planning, Vol. 97, no. 1, p. 22-36 2010.
- Kielennivaa N.- Antikainen R.- Sorvarib J. (2012): *Measuring eco-efficiency of contaminated soil management at the regional level*, Journal of Environmental Management, Volume 109, 30 October 2012, pp. 179–188
- Kiss E. É. (1993): *A budapesti ipar szervezeti felépítése és néhány jellemzője* Földrajzi Értesítő - Hungarian Geographical Bulletin 42:(1-4) pp. 225-242.
- Kiss E. É. (1995): *A fővárosi és a Pest megyei ipar* Statisztikai Szemle 73:(1) pp. 59-74.

- Kiss E. É. (1998): *Organizational Renewal in the Hungarian Industry and Its Effects since 1989: the Case of Budapest*, Global Economic Review 27:(2) pp. 107-124.
- Kiss E. É. (2001): *Hazai ipari parkok néhány jellemző vonása* Falu Város Régió 9.sz.
- Kiss E. É. (2002): *Restructuring in the industrial areas of Budapest in the period of transition* Urban Studies 39:(1) pp. 69-85.
- Kiss E. É. (2004): *Spatial impacts of post-socialist industrial transformation in the major Hungarian cities*. European Urban and Regional Studies 11. 2004. 1. pp. 81-87.
- Kiss J. P. (2001): *Dinamika az elmaradottságban? Szabolcs-Szatmár-Bereg megye és Nyíregyháza fejlődése az 1990-es években*. In.: Maarten Keune–Nemes Nagy József (szerk.): *Helyi fejlődés, intézmények és konfliktusok a magyarországi átmenetben*. (Regionális tudományi tanulmányok 5.) ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest, pp. 125-149.
- Koszorú L. (2001): *A budapesti rozsdaovezet kialakulása és perspektívái*. – in: Éri V. (szerk.) *Terjeszkedés vagy ésszerű városfejlődés? – Környezettudományi Központ*, Budapest, pp.85-91.
- Környezettudományi Központ (2004): *Database of Hungarian Brownfield Sites* http://www.ktk-ces.hu/brownfield_database_start.html
- Környezetvédelmi és vízügyi miniszter KvVM/TJF/252/2005. *Jelentés a Kormány részére Az Országos Környezeti Kármentesítési Program 2004. évi feladatteljesítéséről* Budapest, 2005. május
- Központi Statisztikai Hivatal, *Online adatbázis*
- Kukely Gy. – Zábrádi Zs. (2004): *Az ipar szerepe vidéki nagyvárosaink rendszerváltozás utáni fejlődésében*. In: Kovács Ferenc (szerk.). *Táj, tér, tervezés*. Geográfus Doktoranduszok VIII. Országos Konferenciája tudományos közleményei. Szeged, 2004. szeptember 5-6. CD kötet, www.geography.hu; http://geogr.elte.hu/TGF/TGF_Cikkek/kukely4.pdf
- Lesage P, Ekvall T, Deschênes L, Samson R (2007). *Environmental assessment of brownfield rehabilitation using two different life cycle inventory models. Part I—Methodological approach*. Int J Life Cycle Assessment 12 (6) 391-398.
- Madarász, T.- Ádám, L.- Mikita, V.- Mészáros, A. (2007): *Brownfield redevelopment status and lesson from Northern Hungary*, NICOLE project 2007. http://www.nicole.org/publications/Akersloot/Madarasz_T_CaseHu.pdf
- Manion NC. - Campbell L, - Rutter A. (2010): *Historic brownfields and industrial activity in Kingston, Ontario: assessing potential contributions to mercury contamination in sediment of the Cataraqui River*, Science of the Total Environment 408 (2010) pp. 2060-2067.
- Morais, S. A.- Christina D.M. (2010): *A perspective on Lca application in site remediation services: Critical review of challenges* Journal of hazardous Materials 175 (2010) 12-22.
- Schädler S.- Morio M.- Bartke S.- Rohr-Zänker R.- Finkel M. (2011): *Designing sustainable and economically attractive brownfield revitalization options using an integrated assessment model* Journal of Environmental Management 92 (2011) 827-837.
- Schulze, R. (2007): *The state and the art of meta-analysis*. Zeitschrift für Psychologie/Journal of Psychology, Vol 215 (2), 2007, 87-89. doi:10.1027/0044-3409.215.2.87
- US Environmental Protection Agency (1996): *Soil Screening Guidance: Technical Background Document*, 9355.4-17A, EPA/540/R-95/128. Office of Emergency and Remedial Response, US Environmental Protection Agency, Washington, DC.
- Yasushi I. - Arata K. (2011): *Two-scale evaluation of remediation technologies for a contaminated site by applying economic input–output life cycle assessment: Risk–cost, risk–energy consumption and risk–CO2emission*, Journal of Hazardous Materials, Volume 192, Issue 3, 15 September 2011, Pages 1234–1242.

Siskáné Szilasi Beáta - Szalontai Lajos - Vágó János

Észak-Magyarország felhagyott bányászati területeinek hasznosítási lehetőségei

Az egykori bányászati területek hasznosítása Észak-Magyarországon is jelentős kérdéseket vet fel. Az egyik ilyen a tulajdonosi viszony, a másik a források megteremtése az új lehetőségek kivitelezéséhez. A területek hasznosításának módja lehet: az esetleges másodnyersanyagok kinyerése, a bányahő hasznosítása, a barnamezős beruházások révén új üzemek alapítása, valamint a turisztikai hasznosítás. A cikk az adottságokat és a lehetőségeket veszi számba.

Kulcsszavak: egykori bányászati területek, társadalomföldrajz, barnamezős beruházás, megújuló energia

JEL-kód: Q42, R11

Bevezetés

Magyarországon a bányászat mára csak a GDP 0,2%-át adja, 2008-ban az ágazat által létrehozott bruttó hozzáadott érték 54 milliárd forint volt. A bányászat nem tekinthető exportorientáltnak, mivel az értékesítés több mint 90%-a belföldön történik. A bányászatban foglalkoztatottak aránya a teljes nemzetgazdaságban foglalkoztatottak körében a kétezres években mindvégig fél százalék alatt maradt. A létszám 2008-ban 9 ezer fő volt (KSH 2009).

Az egykori bányászati területek hasznosítása Észak-Magyarországon is jelentős kérdéseket vet fel. Az egyik ilyen a tulajdonosi viszony, a másik a források megteremtése az új lehetőségek kivitelezéséhez. A VÁTI meghatározása szerint a barnamező (rozsdaoövet) „a használaton kívül került, vagy alulhasznosított, általában leromlott fizikai állapotban lévő, és/vagy környezet-szennyezéssel terhelt *egykori iparterület, gazdasági terület*, illetve felhagyott, használaton kívüli laktanyaterület” (Papp 2005.). Azonban a kibővített definíció úgy fogalmaz, hogy a korábban gazdaságilag fejlett, jelenleg alulhasznosított, valamilyen infrastruktúrával rendelkező területek nevezhetők barnamezős területnek. Észak-Magyarország viszonylatában ilyennek tekinthetők az egykori bányászati területek, melyek esetében nem történt még meg az újrahasznosítás, ezért a települések környezetében és egyes településrészek viszonylatában is tájsebként, illetve igazi rozsdaovként jelennek meg. A cikk három fő tématerületet érint:

1. Észak-Magyarország általános bányászati helyzete, az ide sorolható területek és azok jellemzői.
2. 1990 utáni helyzetkép, a bányabezárások társadalmi-és gazdaságföldrajzi következményei.
3. A területek jövőbeni hasznosítási lehetőségei, mintaterületek példáján.

A bányászati területek két csoportra: külszíni és mélyművelésű egykori bányákra oszthatók, amelyek meghatározzák a hasznosítási lehetőségeiket is. A külszíni művelés jelentős tájsebet hagy maga után, melyet a bezárást követően többé-kevésbé rekultiválnak és megpróbálják a természeti környezetbe újra „beilleszteni”. A mélyművelés felhagyásával azonban a visszatömedékelést követően fordulhat elő, hogy a települések egyes részei (utcák, házak) alatt nem teljesen sikerült a megfelelő mennyiségű anyagot bejuttatni, így azok egy idő után megsüllyednek, jelentős problémákat okozva ezzel. Az elsődleges cél, hogy a vizsgálat segítsen a jövőbeni lehetőségek felmérésében és azon hangsúlyosabb célpontok kijelölésében, melyek a jövő szempontjából reálisan alkalmazhatók, fejlesztésre érdemesek.

Az Észak-magyarországi régió bányászata

Észak-Magyarországon jelentős területeken folyt és folyik szilárd anyagú bányászati tevékenység.

I. ábra: Szilárd bányászati területek Magyarországon (Magyar Bányászati Hivatal, 2013.).

Forrás: <http://www.mbfh.hu>

A barnaköszén bányászat szempontjából három jelentős területet nevezhetünk meg: Borsodi; Ózd-Egercsehi; valamint a Nógrádi-barnaköszén-medence. A miocén korú barnaköszének bányászata jelentős volt a területen. A Borsodi-medencében 1786-tól napjainkig kb. 300 Mt kőszén termeltek ki. A Nógrádi-medencében 1850-ben indult a bányászati tevékenység és eddig kb. 180 Mt kőszén hoztak a felszínre. Fontos gazdaságföldtani tényező Észak-Magyarországon a középsőmiocén helvéri emeleti barnaköszén összlet. Legösszefüggőbbben ez a Sajó-völgyi-medencében fordul elő. Az Ózd-Egercsehi medencében tagoltabb elterjedésű. A Mátra és a Bükk D-i előterének felsőpannóniai rétegösszlete változó vastagságú lignitlepeket tartalmaz, amelyek a XIX. század közepétől ismert indikációk (*Hahn Gy. et. al. 1998.*).

Nagyobb arányú mélyművelésű termelésre Észak-Magyarországon (max. 2 Mt/év) a II. világháború után került sor Petőfibányán, Rózsaszentmártonban, Szücsiben, Gyöngyösön. Jelentősebb külfejtéses művelés 1957-ben Ecséden kezdődött, ezzel egyidejűleg a kutatás Visonta környékén nagy kapacitású külfejtés telepítésére alkalmas, 200 Mt ipari lignitvagyont tárt fel. A bányája 1969. évi üzembe helyezésével a magyar szénbányászat új ága indult fejlődésnek. A bükkábrányi lignitterület bányatelepítése is megtörtént, ipari lignitvagyonunk 2600 Mt, a barnaköszén-és lignitbányák 1996. évi adatai az 1. táblázatban láthatók (*Hahn Gy. et. al. 1998.*).

1. táblázat: Észak-Magyarország barnaköszén-és lignitbányáinak adatai 1996.

Bánya	Termelés, Et	Fűtőérték, kJ/kg
Kazár-Szék völgy (Nógrádi-medence össz.)	160	8985
Lyukóbánya I.	1129	9091
Fekete-völgy I.	192	10291
Putnok	562	10811
Rudolf IV.	34	11940
Szuhakálló II. külfejtés	20	14060
Mákvölgyi külfejtés	32	12599
Borsodi- és Ózd vidéki-medence	1969	9856
Visontai külfejtés	3520	6315
Bükkábrányi külfejtés	4021	7174
Lignit összesen	7541	6773
Magyarország összesen	15471	8891

Forrás: Hahn Gy. et. al. 1998.

Az ércbányászat tekintetében az egyik kitermelhető ásványkincs a vasérc volt. Rudabányán 1949 után indult meg a nagyüzemi bányászat. Az államosított bányában a kezdeti visszaesést követően egyenletessé vált a termelés. A mind jobban csökkenő barnavasérc-készlet mellett megindult a pátvasérc kutatása és fejtése. A pátvasérc minőségének javítására az 1960-as évek elején a bánya mellett egy 400 kt/év kapacitású ércdúsító épült. 1960-tól 1986-ig Rudabánya az egyetlen hazai vasércforrás, és a belföldi termelés a teljes hazai szükséglet 5-13%-át fedezte (Hahn Gy. et. al. 1998.).

Magyarország legrégebben ismert nemesfém érc előfordulása a Tokaji-hegységben, Telkibánya-Pányok-Hollóháza között található. A Mátra érc kutatásairól írásos adatok a XVIII. századból származnak. A II. világháborúban a Recsken akkor ismert rézérc-készleteket leművelték, az újabb érc kutatások nyomán 1950-ben indult újra a termelés, kb. 50-70 ezer tonna éves mennyiséggel. A kohósítás során 60-80 kg/év aranyat és 500-600 kg/év ezüstöt is nyertek. A gyöngyösoroszi lelőhelyen ezzel párhuzamosan felújították a bányalétesítményeket, és 1955-ben indult meg az ólom-cink bányászata. Hamarosan 75 ezer tonnás ércdúsítót építettek, amely 1964-től teljesítményét megháromszorozta. 1982-ben gazdasági okok alapján felfüggesztették a vágatok és bányabeli kutatófúrások telepítését (Hahn Gy. et. al. 1998.).

A bányabezárásokhoz kapcsolódó problémák már az 1960-as évek óta jelen vannak Európa-szerte, különösen érzékelhetőek a változások a szén- és ércbányászat esetében. A művelés megszüntetésének okaként megjelenik a bányák kimerülése csakúgy, mint a bányászott nyersanyag gazdasági megítélésének változása, valamint a kitermelés költségeinek az elfogadható mérték fölé emelkedése (Siskáné 2005). A felhagyott bányák, valamint az egykor a bányához tartozó épületek és ipari területek mind környezeti, mind társadalmi-gazdasági problémákat felvetnek.

Egykori bányászati területek problémái

A nagyüzemi bányászat megindulása a települések szintjén három területen okozott jelentős változásokat. Az egyik a szakképzett munkaerő biztosítására behívott bányászok által előidézett társadalomföldrajzi változások, ami a népességszám növekedésében, az etnikai, vallási, nyelvi és kulturális jellemzők átalakulásában mutatkozott meg. A másik terület a települések alaprajzában és funkcionális szerkezetének változása a bányász lakások építését követően. A harmadik terület pedig a települések ellátottsági mutatóinak, infrastruktúrájának átalakulása, fejlődése. Ezek a

változások minden olyan település esetében nyomonkövethetők, ahol a bányászati tevékenység volt az egyetlen, vagy a legjellemzőbb foglalkoztatási ágazat.

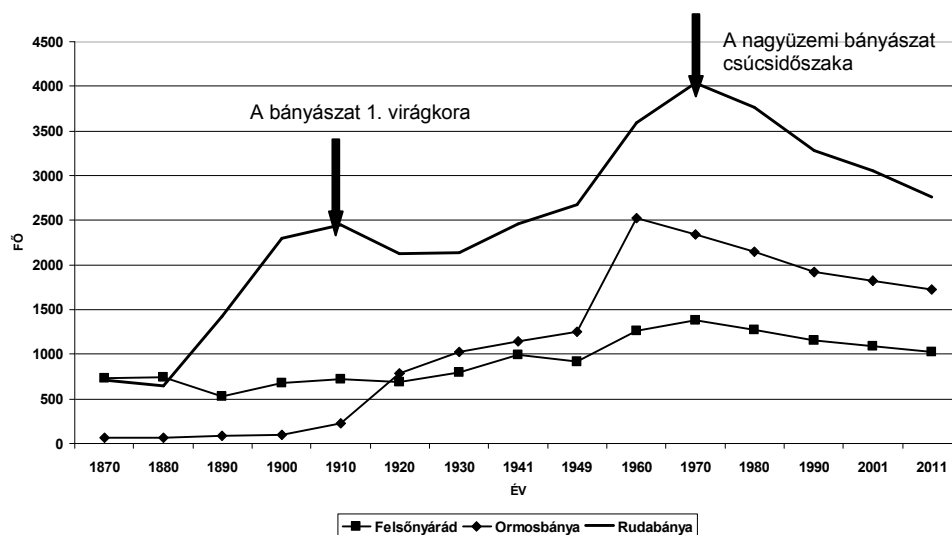
A bányák működésének megszűnésével a fent említett mutatók megváltoznak, mivel a korábbi fejlődést és a fejlesztések nagy részét biztosító anyagi háttér is megszűnik. A településeken élők legérzékenyebben a biztos munkahelyek eltűnése érinti, ami azért okoz nagy megrázkódást, mert helyben általában nincs egyéb lehetőség az elhelyezkedésre. A legsúlyosabb problémát az okozza, hogy a működésüket beszüntető bányákból kikerülő, elbocsátott alkalmazottak számára nehéz az újrakezdés, nehezen találhatnak új munkahelyet. A probléma kezelése a volt szocialista országok esetében eltérően alakult 1990 előtt és után. 1990 előtt a munkanélküliség mai értelemben nem létezett, ezért a bányák bezárásakor a felszabaduló munkaerő elhelyezését mindenképp meg kellett oldani. Mivel fokozatos létszámleépítésre sem került általában sor, hirtelen kellett az eltérő képzettségű emberek számára biztosítani a további foglalkoztatás lehetőségét. 1990 után a munkanélküliségi ráta emelkedéséhez a bányászatban, vagy kohászatban dolgozók jelentősen hozzájárultak, bár rajtuk kívül álló gazdasági és politikai okok miatt (Siskáné 2005).

A bányabezárást követően az egykori foglalkoztatottak, akik nem hagyják el a települést, a megváltozott életszínvonal és életminőség miatt, társadalmi perifériára kerülnek. A bányák által épített lakások és lakóházak felújítása és állagmegóvása is fokozatosan elmarad, aminek következtében az ingatlan ára, értéke jelentősen csökken. A települések azon részei, ahol az egykori bányásztelepülések helyezkednek el, folyamatosan amortizálódnak és egyre inkább rontják a település összképét. A településen belül és annak közvetlen környezetében elhelyezkedő egykori szerelő üzemek, dúsítóművek és ipari területek elhagyatottan állnak, állaguk romlik, infrastruktúrájuk elöregedik. A külszíni bányák területe másodlagos növényzettel borított, és a terület gyakran illegális hulladéklerakóvá válik, vagy hasznosítás nélkül találjuk. A társadalmi-és gazdasági szempont leginkább a foglalkoztatási szerkezet változásában, a vásárlóerő csökkenésében, az elvándorlásban és ennek következtében a települések elöregedésében mutatkozik meg.

Több vizsgálatot is készítettünk az elmúlt években az Észak-magyarországi régió, illetve Borsod-Abaúj-Zemplén megye egykori bányásztelepüléseiről. Ezen vizsgálatok egyrészt a társadalmi-gazdasági folyamatok statisztikai adatokkal történő felmérését jelentették, másrészt több empirikus vizsgálatot is végeztünk. A mintaterületek, ahol dolgoztunk, Rudabánya, Ormosbánya, Felsőnyárad (Fekete-völgy), Recsk, Salgótarján, Rózsaszentmárton, Telkibánya környéke volt. A vizsgálatba bevontuk azokat a településeket is, melyek az egykori bányauzemek vonzáskörzetéhez tartoztak.

Társadalomföldrajzi jellemzők

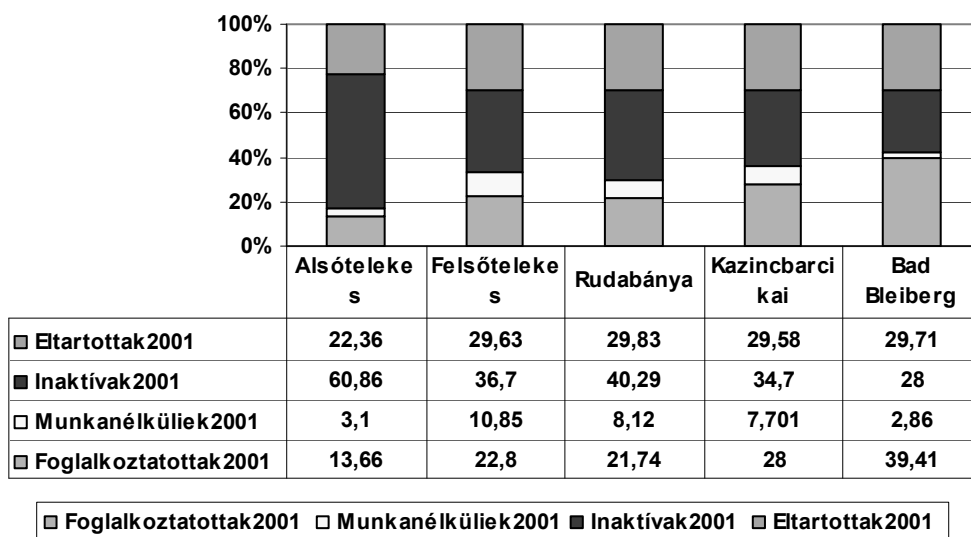
Megvizsgálva az egykori bányásztelepülések korszerkezetét megállapítható, hogy az elöregedési index alapján a települések jelentős részénél a korszerkezet egyre kedvezőtlenebbé vált, nőtt az idősök aránya (Rudabánya esetében: 1980: 65,3; 2001: 108,1; 2010: 133,1). Ez szorosan összefügg a települések népességszám változásával. A bányák bezárását követő időszakban, a jelentős elvándorlás következtében, csökkent a népességszám. Az utóbbi években pedig a munkahelyek hiánya váltotta ki a fiatalabb, képzettebb generáció elvándorlását. Ormosbánya esetében pl. 1870-1960 között jelentős mértékű népességszám növekedés következett be a szénbányászatnak köszönhetően (1870: 67 fő; 1960: 2500 fő). Összességében megfigyelhető, hogy az 1960-as, 1970-es évektől kezdve a bányászati tevékenység intenzitásának csökkenésével jelentős népességvesztés volt a településeken.

2. ábra: Települések népességszámának változása a bányászati tevékenységgel összefüggésben 1870-2011.

Forrás: KSH

A korszerkezetre tehát az jellemző, hogy egyre nagyobb számban vannak jelen az idősebb korosztály tagjai, ugyanezt figyelhetjük meg a gazdasági státusz jellemzőinél is.

3. ábra: Rudabányához tartozó települések, valamint az ausztriai mintatelepülés népességének megoszlása gazdasági státuszuk szerint 2001-ben

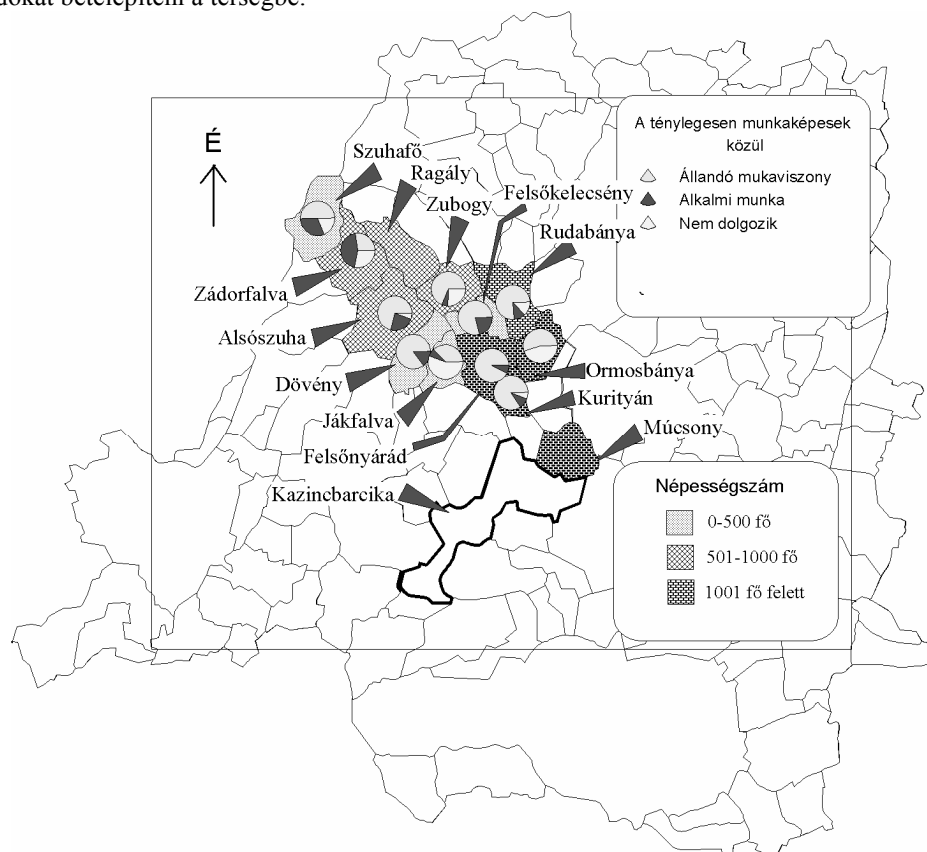
Forrás: Siskáné Sz. B., 2005.

Rudabánya vizsgálatakor a két szomszédos település adatait is számba vettük, valamint a statisztikai kistérség és egy ausztriai mintatelepülés adatait is, Bad Bleiberg népességszáma Rudabányáéval azonos volt.

A bányászati tevékenység befejezése után jelentős mértékben növekedett a munkanélküliek, az eltartottak és az inaktív keresők aránya, miközben csökkent a foglalkoztatottak létszáma.

Összegezve, azt mondhatjuk, hogy a bányabezárások miatt hátrányosan érintett településeket négy tényező (előregedés, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás, elvándorlás) határozza meg, hogy milyen lehet a jövőbeni foglalkoztatási helyzet, ami azért is kiemelten fontos, mert ezek a területek tartós munkanélküliség által sújtottak. A jövőbeni befektetőknek olyan munkalehetőséget kellene biztosítani, ami ebben a gazdasági környezetben biztosít hosszú távú megélhetést a helyieknek. Az 4. ábrán a Feketevölgyi Bányáüzemhez tartozó települések kapcsán láthatjuk, hogy a ténylegesen munkaképes korúak esetében milyen a valós helyzet.

A kérdőíves megkeresés során a települési önkormányzatoktól kapott adatok alapján három csoportot különítettünk el: *állandó munkaviszony*, *alkalmi munkaviszony* és *nem dolgozik*. A korcsoportok 15-61 éves korig számítottak bele a vizsgálatba és ez alapján elmondható, hogy a jövő szempontjából is kiemelten fontos lenne barnamezős beruházásban résztvevő cégeket, munkaadókat betelepíteni a térségbe.

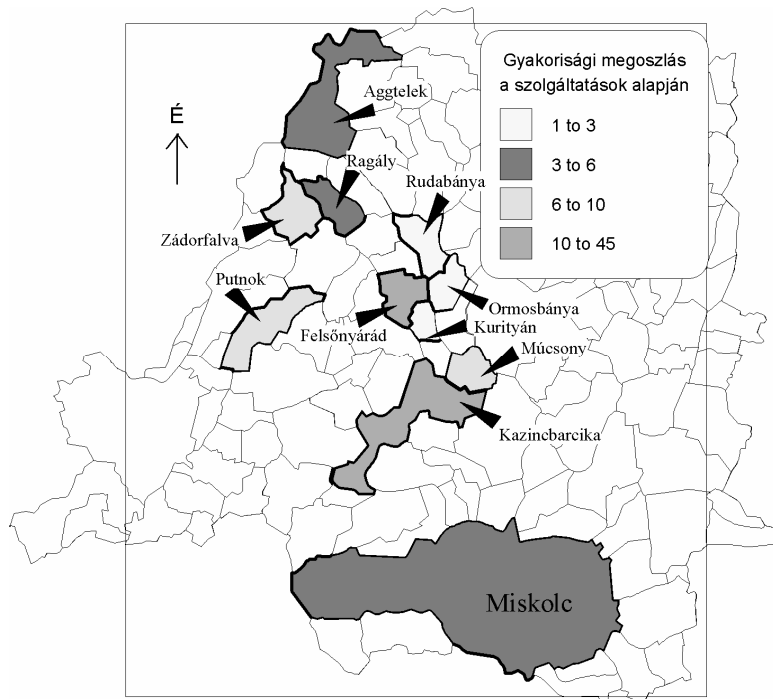

4. ábra: Ténylegesen munkaképes lakosság megoszlása a munkaviszony alapján a vizsgált településeken

Forrás: Siskáné Szilasi B., 2007

A jövőbeni beruházók számára az is lényeges kérdés, hogy milyen a terület infrastruktúrája, közlekedési és szolgáltatási ellátottsága. A nagyüzemi bányászat megindulásának egyik fontos következménye volt, a helyiek és környékbéli megélhetésének biztosításán kívül, hogy azok számára, akik vállalták a letelepedést a bányászati központokban az üzem különböző szolgáltatásokat nyújtott. Azért, hogy állandó munkaerő álljon rendelkezésre már a korai időkben is lakásokat építettek a bányászok számára. A Feketevölgyi Bányáüzemnél korszerű fürdő és ún. „fekete-fehér” öltöző állt a dolgozók rendelkezésére, így a munkaruhát nem kellett hazavinniük, azok rendbentartásáról a bánya gondoskodott. Ezen kívül több településen a bányászatból szár-

mazó bevételekből segítették az oktatótermek, kultúrtermek, könyvtárak építését. A munkások étkeztetéséről is az üzem gondoskodott, már a korai időkben saját mészárszéke és élelmiszerüzlete volt a bányáknak, ezen kívül a dolgozókat ingyenes munkásjáratok szállították, melyek egyben iskolabuszként is üzemeltek. A bezárást követően ezen szolgáltatások finanszírozása átkerült az önkormányzatokhoz, ahol általában már nem volt pénz azok további fenntartására. Ennek megfelelően az utóbbi években már csak azoknál a nagyobb településeknél van jobb infrastruktúráis ellátottság, melyek nagyobb népességszámmal bírnak.

5. ábra: Szolgáltatásokat nyújtó jelentősebb települések megoszlása említésük gyakorisága alapján

Forrás: Siskáné Szilasi B. 2007

A mintaterületek esetében megállapítható, hogy már az 1970-es évektől kezdve érzékelhetőek a bányászat intenzitásának csökkenésével megjelenő negatív demográfiai hatások, amelyek az alkalmazotti létszám csökkenésén keresztül a népességszám csökkenését, a korszerkezet torzulását és a természetes szaporodás természetes fogyásra való átváltását eredményezték. A népmozgalmi folyamatok alakulását a vándorlási veszteség nagymértékben befolyásolta. A jelenlegi foglalkoztatási szerkezet és a népesség gazdasági státusz szerinti megoszlása is alátámasztja azt, hogy ezek a települések valóban hátrányos helyzetben vannak társadalmi- és gazdasági értelemben is. Az infrastruktúráis jellemzők romlása nem segíti elő, hogy a települések önerőből sikeresen valósítsanak meg munkahelyteremtést, hiszen a mai viszonyok között a gazdaság szereplőinek jelentős elvárásai vannak. A természeti és kulturális adottságok több esetben előnyt jelentenek, hiszen egy tradicionális, a nagyközönség számára kissé talán misztikus, szakma emlékeit őrzik.

Fejlesztési lehetőségek, a barnamezős területek hasznosítása

Napjaink fontos kérdése az egykori bányászati területek hasznosítása.

(1) Az egyik út, hogy a bányákat újra felméri, mégpedig azért, hogy az esetleges másodnyersanyagok kinyerésére alkalmasak-e. Ha beigazolódik, hogy ennek reális (gazdasági) esélye van, akkor – általában külföldi tőke bevonásával, vagy hazai konzorciumok részvételével – újraindulhat a termelés (pl. mecseki uránérc, rudabányai barit).

(2) A barnamezős beruházások révén lehetőség van a felhagyott bányatelkek hasznosítására, a területeken szerelő üzemeket, új ipari tevékenység számára alkalmas üzemcsarnokokat lehet könnyen kialakítani.

(3) A volt bányász települések esetében több lehetőség is rendelkezésre áll, hogy be tudjanak kapcsolódni az idegenforgalomba. Az egyik megoldás a bányászati emlékekhez, hagyományokhoz kapcsolódó turisztikai ágazat kialakítása.

(4) Egészen más irányba mutat a megújuló erőforrások felhasználásához kapcsolódó kutatás, amelynek lényege, hogy az egykori mélyművelésű bányákból kinyerhető, ún. bányahő, hasznosításának lehetőségét vizsgálják meg, és felméri annak technikai-technológiai kivitelezését.

Az újraiparosítást feltételező első két lehetőséggel most nem foglalkozunk. Két utóbbi hasznosítási mód lehetőségeit tekintjük át.

Turisztikai hasznosítás

A turisztikai hasznosítás legfontosabb kritériuma, hogy a településre látogatók számára valamiféle összefogott, látványos bemutatóhelyet alakítsunk ki, ahol megismerkedhetnek a települések és a bányászat története mellett a szakma jellemzőivel és érdekességeivel is. Ilyen lehetőségek a bányászati kiállítóhelyek és múzeumok. Észak-Magyarországon ilyen létesítmények működnek például Rudabányán és Salgótarjánban. Rózsaszentmártonban pedig egy bányászati emlékhely található. A bemutatóhelyeket minden településen kiegészítik még egyéb rendezvények és emlékek (szobrok) is. A szakma jellegzetessége az egyenruha, melyet a bányászok minden jeles alkalommal viseltek, valamint a bányász fűvós zenekar. Ezen kívül Rudabányán a Rudapitecus hungaricus lelőhelye, valamint a külszíni bányató jelent látnivalót. Rózsaszentmárton határában egy kotrógép került elhelyezésre. Ezen kívül évente kerül megrendezésre a bányásznapi és a Borbála nap, ez utóbbit mindig december 4-én tartják, a bányászok védőszentjének tiszteletére (Siskáné 2010).

A turisztikai hasznosítás során feltétlenül szükséges, hogy az adott településen rendelkezésre álljanak szálláshelyek, kereskedelmi szolgáltatások és jó legyen a közlekedés.

Rudabánya a szálláshelyek szempontjából hátrányban van, mivel az ott lévő, egykori fürdőépületből kialakított Ruda-Hotel felújítási munkálatai lassan folynak, így jelenleg nem található a településen megfelelő, nagyobb létszámú csoportok fogadására alkalmas kereskedelmi szálláshely.

A kiskereskedelmi üzletekkel való ellátottság általában kielégítőnek tekinthető, Rudabányán 34 ilyen üzlet található.

Közlekedési szempontból az egykori bányavárosok általában autóval, busszal és vonattal is megközelíthetőek voltak, egészen 2007-ig, amikor a Kazincbarcika-Rudabánya közötti vasútvonalat megszüntették gazdaságossági okok miatt.

A történelmi településrészek a belterület azon részei, melyek a bányászati tevékenységnek köszönhetik kialakulásukat. Ezeken a területeken általában kolóniákat alakítottak ki a bányászok és családjaik részére, ahol ingyen, vagy kedvezményesen juthattak lakásokhoz. A településen belül blokkokban elhelyezkedő egykori bányászlakások állagmegóvása időnként sikeresen megtörténik. (A 6. ábrán láthatjuk ezt Rudabánya esetében.)

Rudabánya 2008-ban kapott városi rangot, az azóta eltelt idő folyamán a helyi vezetők igyekeznek munkahelyteremtő beruházásokat ide vonzani, illetve a szolgáltatások skáláját bővíteni. A 7. ábrán látható az új COOP üzlet, ami barnamezős beruházás keretében valósult meg.

Amennyiben a településen belül, vagy a települések határain elhelyezkedő barnamezős területek városképromboló hatásúak, vonzerőcsökkentőek, az elhagyatott és ellenőrizetlen területek akár közbiztonsági problémákat is okozhatnak. A tényleges rozsdaterületek szomszédságában lévő településrészekre is értékcsökkentő hatással lehetnek, rontják az ingatlanárakat, a rossz fizikai környezet miatt megindulhat a területen élők társadalmi perifériára kerülése, szegregálódása (www.cegvezetes.hu). Ezt a helyzetet súlyosbítja a tartós munkanélküliség, hiszen ennek következtében a lakosság nem képes önerőből elvégezni a szükséges karbantartásokat.

6. ábra: Az egykori bányász sorházak rehabilitációja, Rudabánya (2010).

Forrás: Saját készítés

Rudabányán a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közhasznú Nonprofit Kft. által végzett felmérés (2005) alapján négy barnamezős terület található. Az egyik maga az ércbánya területe, a másik a Gépjavítóműhely, a harmadik a másik Gépjavítóműhely, a negyedik pedig a Fatelep. Az egykori külszíni bánya területe sokak által látogatott, hiszen az itt található bányató kedvelt kirándulóhely, a Rudapitecus lelőhelyen pedig minden évben folynak még régészeti feltárások. A tervek között szerepel a jövőben ennek a területeknek az intenzív turisztikai fejlesztése, a város vezetése programokat dolgozott ki és jelenleg is beadásra került egy pályázati terv.

7. ábra: Rudabánya új Coop üzlete háttérben a régi bányász szerelőműhely és a római katolikus templom tornya (2013.)

Forrás: Saját készítés

Bányahő hasznosítás

A bányahő hasznosításának feltétele a mélyművelésű bányajáratok, továbbá a közvetítő közeg (levegő ill. vízfolyások a bányajáratokban) megléte. A korábban kialakított szellőzőaknáknak mentén hőszivattyúk alkalmazásával elérhetővé válhat a középületek fűtése, vagy akár a hő ipari célú felhasználására is (különböző szárítóüzemek, gombatelepek, haltenyésztő telepek hő szükségletének kielégítése). A hőszivattyús technológia egy fordított hűtőgép működésének felel meg, ahol az alacsonyabb hőmérsékletű közegtől hőt vonunk el, míg ezt a „kivont” hőt egy másik helyre elszállítva hozzáadhatóvá válik egy másik hely közegének a hőmérsékletéhez. A kinyert hőt épületekben hasznosítják lég- vagy talajfűtés által. Háztartási alkalmazás esetén hagyományos radiátoros vagy padlófűtésre alkalmas. Hőszivattyús hőtermelés ma már kevesebbe kerül, mint a földgázzal működtetett rendszereké. Gázos rendszerek kiváltásával, a megtakarításra, - a beruházási költségek miatt - hosszú megtérülésre kell számítani. A fűtőolajjal, vagy a PB gázzal működő rendszerek kiváltása hőszivattyúval 1,5-4 év múlva térülhet meg (Szalontai 2009.; BÜKK-MAK LEADER 2010). A hőszivattyúk működéséhez szükséges elektromos áramot pedig szigetszerű, autonóm napelemes rendszerek felállításával lehet biztosítani, ezáltal tovább növelve a megújuló energiaforrások használatát illetve tovább növelve a környezetben lakók „zöld tudatosságát”.

A bányászati területek ilyen jellegű hasznosítása hozzájárulhat az önkormányzati épületek fenntartási költségének csökkentéséhez. Mezőgazdasági/ipari célú alkalmazása esetén üvegházak, fóliasátrak valamint, a helyi gazdaságban szereplő KKV-k gazdasági tevékenységéhez kapcsolódó épületei fűtési költségeit csökkenti. Jelentős szerepe lehet továbbá a bányahő hasznosításnak abban, hogy a célterületen eddig nem fellelhető, vagy kevésbé ismert gazdasági tevékenységek honosodjanak meg, mint például az előbb említett fa/gyümölcs/növények szárítása és különböző gombatelepek létrehozása.

Összegzés

A vizsgált települések kialakulásában és fejlődésében jelentős szerepet játszott a bányászati tevékenység. A főbb változások a népességszám, a lakóépületek száma és a kereskedelmi ellátottság területén jelentkeztek.

Amikor a bezárás megtörtént, akkor alkalmazkodni kellett az új helyzethez, így a településen élők életminősége és a településekkel kapcsolatos jellemzők megváltoztak, ennek kapcsán pedig átalakult a térszerkezet, vagyis az addig vezető szerepet betöltő települések veszítettek pozícióikból. A legjelentősebb változások: közlekedési kapcsolatok gyengülése, vásárlóerő csökkenése, népességfogyás-előregedés, munkanélküliségi ráta növekedése, fiatal, képzett munkaerő elvándorlása, az addigi munkalehetőségek megszűnése, változása.

Az egykori bányászati területek turisztikai, vagy egyéb fejlesztéséhez az alapadottságok rendelkezésre állnak, azonban szükség van egy átfogó, egységes fejlesztési tervre ahhoz, hogy a települések ténylegesen profitálhassanak a rendelkezésre álló erőforrásokból.

Felhasznált irodalom

- Hahn Gy.-Hudák É.-Loboda Z. (1998): Az Észak-magyarországi-középhegység ásványi nyersanyagai és bányászata. *Földrajzi Értesítő* XLVII. évf. 1998.3. füzet pp 317-358
- Papp Gy. (szerk.) (2005): Brownfield Sites in the Northern-Hungarian Region. Done on commission of the Northern-Hungarian Regional Development Agency Public Non-profit Association. Miskolctapolca, Subject number: Bay-Logi 743 36 005. 211 p.
- Siskáné Szilasi B. (2005): A bányabezárások társadalomföldrajzi hatásainak vizsgálata Rudabánya és Bad Bleiberg (Ausztria, Karintia) környékén, PhD értekezés, Miskolci Egyetem, Társadalomföldrajz Tanszék, 140 p.
- Siskáné Szilasi B. (2007): A bányászat szerepe a migrációs folyamatok és a települések térkapcsolatainak alakulásában a Szuha-völgyben. Záró beszámoló a Kiegészítő Posztdoktori Ösztöndíj 0011/2006. pályázatához, kézirat, Miskolci Egyetem, Földrajz Intézet, 38 p.
- Siskáné Szilasi B. (2010): Az egykori Borsod-Abaúj-Zemplén megyei bányásztelepülések természeti és társadalmi problémái. In: XLIX Bányamérő Továbbképző és Tapasztalatcsere, Szakmai programfüzet, Salgótarján-Eresztvény, OMBKE-GEOFOR Kft.-MMK, 20-28 pp.
- Cégvezetés (2005): A rozsdáövezetekben rejlő lehetőségek. <http://cegvezetes.hu/2005/06/a-rozsdaovezetekben-rejlo-lehetosegek/>
- <http://www.mbfh.hu> Magyar Bányászati Hivatal
- www.ksh.hu Központi Statisztikai Hivatal
- Szalontai L. (2009): A Tokaj-Eperjesi-hegység vizsgálata geotermikus energia szempontjából, Geográfus Doktoranduszok IX. Országos Konferenciája Társadalomföldrajzi Előadások, Szeged, 2009. március 12-13., Konferencia CD, ISBN 978-963-306-012-4
- http://www.bukkmakleader.hu/26_banyaho_projekt.html

Dobák Judit

A diósgyőri kohászat barnamezős területének fejlesztési lehetőségei

A diósgyőri kohászat léte már a trianoni békeszerződés határmegvonásával megpecsételődött. A telepítés okai megszűntek, a gyár működése a kialakult geopolitikai és geográfiai viszonyok között hosszú távon nem volt fenntartható. A gyár gazdasági válságát a háborús időszak, majd a szovjet irányítás fedte el. Amint ezen tényezők megszűntek, a válság kezelhetetlenné vált. A nem megfelelő, és nem kellő mértékben alkalmazott válságkezelési technikák a kötelezően társuló társadalmi feszültségeket felerősítették, a környezetben is nyomot hagyva így egy társadalmilag és gazdaságilag meghatározóan deprivált területet jött létre. A diósgyőri kohászat 150 éves története koncentráltan jeleníti meg azokat a problémákat, amellyel ma a fejlesztő, válságkezelő településeknek, intézményeknek és a helyi társadalomnak szembe kell nézniük. A tanulmány arra tesz kísérletet, hogy megmutassa azokat a folyamatokat, amelyeken változtatva a fejlesztés pozitív irányba fordítható és bemutassa, hogy a megmaradt, rekultiválásra váró területet hogyan lehetne a ma szolgálatába állítani, és a jövőre nézve elfogadható alternatívát kialakítani.

Kulcsszavak: ipar, ipartörténet, kohászat, ipari örökség védelme, barnamezős fejlesztés, válságkezelés

JEL-kód: L61, O14, R12, , R39, R58, R59

Bevezető

Diósgyőr ma az Észak-magyarországi régió központi városának, Miskolcnak városrésze. Diósgyőr község közigazgatási területén alakult meg a hazai vas- és acélgyártás egyik „fellegváraként” számon tartott diósgyőri kohászat. Az első perctől állami vállalként működő gyár sok krízist, válságot ért meg, és ugyan folyamatos állami szubvencióval, de a rendszerváltásig mindig talpra állt, és folyamatosan termelt.

A vas- és fémfeldolgozás a hadászat egyik kulcseleme, így stratégiai jelentőségű. A gyárat a sok támadás ellenére ezért is segítette ki mindig az éppen aktuális politikai vezetés a veszteséges működésből közvetlen dotációval, vagy a fejlesztések finanszírozásával, későbbiekben pedig a hitelek jóváírásával. A tervgazdálkodás szétesésével a gyár már nem tudott úgy alkalmazkodni a gazdasági környezethez, hogy a termelés fenntartható legyen, így a rendszerváltás óta a válságkezelés a munkaerő tekintetében a lehető legkisebb veszteség elvén működött. A megközelítőleg 75 milliárd forintnyi segítség sem volt elegendő a szerkezetváltáshoz, az 1991-es első felszámolási eljárást követően a gyár folyamatosan leépült, és ma már biztosan lehet állítani, hogy ésszerűen a kohászat működése nem fenntartható, nem indítható újra.

A gyár élete viszonylag hosszú – alapítása a 19. század második felében, megszűnése pedig a 21. század elején történt. Ez a közel 150 éves múlt lehetőséget ad arra, hogy összehasonlítsuk az egyes korszakokban történetekre adott válaszokat, és lehetőséget ad egy nagyobb ívű áttekin-tésre, amely a jövő fejlesztéseinek kérdéseit is megválaszolhatóvá teszi.

Válságkezelés a diósgyőri kohászatban

Végigtekintve a történelem nagyobb fordulóin, látható, hogy a diósgyőri kohászat a rendszerváltásig eltérő módon és eltérő eredménnyel, de minden helyzetben sikeresen reagált a változások kihívásaira. Az állami tulajdon meghatározta a gyár életét, életre hívásának okai is össznmzeti szinten keresendők. A rendszerváltás ezt a tulajdonságot, a tulajdonos személyét változtatta meg.

A gazdasági szerkezetváltás szükségességét nem vitatva, látni kell, hogy egy állami, mondhatni „elkényelmesedett”, ráadásul mamut vállalat vállalati struktúrája a körülmények változásának ilyen széles terét és gyors ütemét nem tudta követni.

A gyár termelésének rugalmassága a 10 ezer fő alatti foglalkoztatotti létszámot igényelte. Ezzel a nagyságrenddel még kellően flexibilisen reagált az őt érő hatásokra. Pedig ezek a hatások sem voltak kisebb volumenűek, mint a rendszerváltás, de gondolhatunk itt a gazdasági világválság, a két világháború, vagy Trianon problémájára is. Azt is látni kell, hogy állami tulajdon ellenére pont nem a kihívások időszakában kapott újabb és újabb szubvenciót a gyár, tehát léte nem kizárólag a folyamatos, és mérték nélküli állami dotáción múlt. Termelékenysége, még ha ez támogatott is volt, az ötvenes évekig összességében pozitív mérleggel zárt. Ehhez jön a nemzeti szintű gazdasági érdekek léte, hiszen az ipari forradalomtól kezdve a vas és acélgyártás minden ország stratégiai eleme.

A térségi hatások vizsgálata alapján látható, hogy addig, amíg a gyár kis térségi hatással működött, kevésbé volt kényszerítve a társadalmi feladatok ellátására. A diósgyőri kohászatra az 1950-es évektől eltartó szerep is hárult. A teljes foglalkoztatottság igénye Borsod megye egészére hatással volt, egészségtelen migrációs, képzési és foglalkoztatottsági folyamatokat indukált. Túlzott dominanciája, a foglalkoztatottakra ható elszívó ereje más ipari gazdasági tevékenységek kialakulására, fennmaradására is korlátozóan hatott. Ennek következményeként nem alakulhatott ki egy olyan gazdasági réteg, amely kívülről akár kisebb tőkével is, vagy szakértelemmel, vagy szervezőkészséggel, de tőkét irányíthatott volna a magára hagyott gyárba. Ha megnézzük a privatizáció folyamatában részt vevőket, láthatjuk, hogy mindegyikük a kohászatban nevelkedett. Kérdés, hogy elvárható-e nagyobb horizont annál, amiben egy-egy személy benne van? Ez nem feltétlenül a privatizáció résztvevőinek minősítése, sokkal inkább helyzet, amelyre más országokban – még ha ez nem volt fájdalommentes – többnyire sikeresebb megoldások születtek.

A kohászat vállalati kultúrája a szocializmus ideológiájából is következő paternalista felépítés volt jellemző, másrészt a gyár viszonylag nagy termékvertikumának és nagy szakértői tudásra való alapozásának is betudható. A foglalkoztatottak többsége tökéletesen adoptálta életfelfogásába az irányítható, csak a folyamat részeként dolgozó munkás képét. A vezetést, a szabadidőeltöltés szervezését, a személyes szabadságfokok kihasználását nagyrészt a gyárra bízta. És mindezt több generáción keresztül tette. A rendszerváltás gazdasági felvetései, miszerint a piac és a kereslet oldja meg a termelés problémáit ellenkezett azzal a világfelfogással, amelyben a dolgozók többsége szocializálódott: „a vas megmunkálása a munkás lét magaslata, és ez az ország alapvető érdekét szolgálja”. A többgenerációs beosztott irányítottból természetszerűleg nem válhatott vállalkozó szellemű réteg. Még ha találunk is egy-egy sikertörténetet, tömegével akkor sem várhattuk, hogy ez megtörténjen.

A kohászat évekkel a recessziós időszak előtt kérte a piacvédelmet. A belső piaci részesezés az 1980-as évekre 30%-ra csökkent, ami nagyrészt a csehszlovák kohászat termékeinek behozatala okozott, így közvetve a szomszédos ország kohászatának szubvencióját is jelentette. A kormány álláspontja azonban egyértelmű volt. A piacgazdaságra való áttérést akarták, mégpedig erőltetett menetben. Számoltak azzal, hogy rengeteg munkanélküli lesz, tartósan. Tudatában voltak annak, hogy a borsodi nehézipar exportja elsősorban Szovjetunió felé irányult, és a megmaradt 2-2 %-os lengyel és csehszlovák export a korábbi kivitel nem pótolta.¹ A cél, az átlátható, nyitott piacokon, piacgazdaságnak megfelelő tulajdonviszonyokon és gazdasági szabályokon nyugvó gazdaságpolitika megteremtése volt. És ez alól a kohászat sem jelenthetett kivételt, annak ellenére sem, hogy létrehozása, fenntartása korábban az ország érdeke volt. A nemzeti érdekek megszűnése (pl. a fegyverkezés a háború nélküli időszakban) a fenntartás okát is megszüntette.

---

¹ Regionális kormányfórum, Miskolc, 1991. november 9. Jelen vannak többek között: Kupa Mihály, Antall József, Tolnay Lajos

A magyar acélipar összeomlásának okai az alábbiak együttesében keresendő²:

- KGST összeomlása (hazai feldolgozóipar csökkenése),
- világpiaci recesszió,
- piacvédelem hiánya,
- acéltermékek piacvédelem nélküli piacliberalizációja,
- fejlesztések elmaradása az 1970-es, 1980-as években,
- diósgyőri kohászat kapacitásának túlméretezése,
- túlfoglalkoztatás,
- privatizáció és külföldi tőkebevonás sikertelensége,
- regionális és helyi reorganizációs programok hiánya.

Általánosnak mondható a témáról szóló írásoknak az hibája, hogy a kohászathoz kapcsolódó folyamatokat nem képesek a privatizációs sikertelenségeket figyelmen kívül hagyva elemezni.

A kezdetekkor elhibázott ipartelepítést vajon mai tudásunkkal hogyan oldanánk meg? A Felső-magyarországi területeknek, és ami megmaradt, Észak-Magyarországnak milyen útjai lehettek volna a kohászat nélkül? Milyen város lenne Miskolc az ipar megtelepedése nélkül? Vajon tényleg élhetőbb kisváros lenne, vagy talált volna magának más fejlődési tényezőt, és hasonló utat járt volna be enélkül? Ha ezen kérdéseket nem is lehet egyértelműen megválaszolni, a tendenciák, és a történeti tanulságok talán néhány szempontot felszínre hoztak. A fejlesztések aránytalansága, központosítása, egyetlen gazdasági elemre épülése miatt a település a legkisebb környezeti változásokra is nehezen, vagy egyáltalán nem tud reagálni.

A magyarországi „kis ruhr-vidék”

Európában nem egyedüli a diósgyőri kohászat problémája. Az 1970-es évek világgazdasági szintű energiaválsága többek közt a Ruhr-vidék nehéziparát is elérte. A vasérc feldolgozásában világméretű átrendeződés történt, amely a német kohászatot is folyamatos leépítésre kényszerítette. A hazánkban ismert gazdasági problémák a német iparvidéken ugyanúgy jelentkeztek, de mind területileg, mind társadalmilag sokkal nagyobb mértékben. A Ruhr-vidéket sokáig nem a kultúra szóval kapcsolták össze, sokkal inkább a bányászat és a kohászat, és egyéb ipari létesítmények, és az ezeket kiszolgáló, használó társadalom jellemezte. Mégis 2010-ben Európa kulturális fővárosa címét a Ruhr-vidék egyik központja, Essen kapta meg.

A diósgyőri kohászat és a Ruhr-vidéki példák párhuzamai elsősorban nehezen összevethetők, hiszen a borsodi iparkörzet sem méretében, sem termelési kapacitásaiban nem közelíti meg a német iparterületet. A Ruhr-vidéken közel 500 km-es szakaszon több száz vaskohászati üzem, és bánya működött, több millió embert foglalkoztatva. Ma már csak 6 bánya üzemel és a régiek közül egyedül a Thyssen-Krupp Művek dolgozik, néhány száz embernek megélhetést adva.³

A német gazdaság kohászata a gazdasági szerkezetváltásokra, a történelmi változásokra hasonlóan kényszerűségből reagált, de egészen más történelmet tud maga mögött, mint a volt szocialista országok kohászatai. Előbbire a II. világháború utáni szankciók, utóbbira az orosz hatás hatott erőteljesebben.

A vaskohászatot világszerte viszonylag gyorsan változó környezet jellemezte. Alig 100-150 éve indultak meg az első kísérletek a vas ipari méretű előállítására, a világháborúk sorra átrendezték a vas és szén erőviszonyokat. A Ruhr-vidéket a második világháború után felügyelet és megszorítás jellemezte, a vasgyártást szándékosan már ekkortól csökkentették. Ezzel szemben

² Horváth István: A magyar acélipar jelenlegi helyzete és kilátásai. In: Bányászati és kohászati Lapok. 1994. november-december. 68-72.o.

³ Drótos László: Úti-jelentés a Ruhr-vidéki tanulmányút tapasztalatai alapján, a leállított egykori nehézipari nagyüzemek területei revitalizálásának, a technikatörténeti- és ipari örökséghasznosítási lehetőségeinek gyakorlati alkalmazásáról. - kézirat

a magyar gazdaságban a kohászat a támogatott ágazatok között volt, a fejlesztések egészen az 1970-es évekig napirenden voltak. Mindezt elvileg a világ vas- és acélfelhasználása indokolhatta volna, ha nem vesszük figyelembe a kínai, a dél-amerikai óriási importot.

Az eltérő fejlődési út ellenére a 80-as évekre mindkét ipari terület, a borsodi ipari térség és a Ruhr-vidék is hasonló probléma előtt állt. Gazdaságosan nem lehetett tovább üzemeltetni a kohászat legtöbb üzemét.

A klasszikus válság-okok nagy része mind a két területen jelentkezett⁴:

- erőforrások kimerülése,
- monostruktúra,
- fejlesztések elmaradása,
- innovatív készség hiánya,
- képzetlen munkaerő (egyoldalúan képzett munkaerő),
- nem megfelelő vállalkozás támogatási politika,
- magas működési költségek,
- fejlesztési stratégia hiánya,
- beszállítók, partnerek hiánya és magas költségei,
- kedvezőtlen gazdaságpolitikai változások (központi források szűkülése, nagyvállalatok szétesése),
- felgyorsult műszaki fejlődés.

A diósgyőri kohászatot a felsorolt okokon túl a politikai változások és bizonytalanságok és gazdasági törvényszerűségeket figyelmen kívül hagyó kormányzati intézkedések is nehezítették.

Az okok közül akár egy is elég a válsághelyzet kialakulásához, az iparág egyszerre több területen is válság irányába sodródott. A probléma természetesen nem csak az iparra, hanem a társadalomra is hatással volt, az itt dolgozó munkaerő egyik pillanatról a másikra munka nélkül maradt.

A Ruhr-vidékhez hasonlóan Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is nehezítette a szerkezetváltást a hagyományos ágazatok szubvencionálása, a nagyvállalati érdekérvényesítés a struktúraváltással szemben, infrastrukturális hiányosságok, vonzó gazdasági környezet, valamint a rugalmas alapképzettségű, mobil és innovatív emberi erőforrások hiánya.⁵

A két terület, az Észak-Rajna-Westfalia iparkörzet és a borsodi iparvidék megoldása között a válsághelyzetre adott válaszokban óriási az eltérés. Míg Diósgyőrről az üzemek hasznosításáról csak álmodoznak, és a kohászat újbóli fellendülésében bíztak a területet fontosnak tartó szakemberek, addig a Ruhr-vidék óriáskomplexumait egyéb gazdasági ágazatba sikerült bekapcsolni, a turizmus sikeres ágazattá vált.

A problémákat a két térség vezető szereplői eltérő módon kezelték:

Diósgyőrben a munkanélküliség kezelésére a mai napig nincs stratégiája sem az államnak, sem a helyi önkormányzatnak, sem a kohászat utódvállalatainak. A segélyezési rendszerre és a korkedvezményes nyugdíjak alkalmazására hárította a társadalom ezt a problémát. Ebből következően a diósgyőri kohászat területén egy deprivált gazdasági és társadalmi környezet alakult ki. Jelenleg kb. 70 vállalkozás, 1000 fő körüli alkalmazotti létszámmal működik⁶. S ezek léte sem biztosít hosszú távú megoldásokat.

A válság eszközkészlete Diósgyőrben:

⁴ Bakos István: Európai válságkezelési esettanulmányok. ME Oktatási segédlet, Miskolc, 2003. 30. o. alapján

⁵ Zsugyel János: A Ruhr-vidék szerkezetváltási folyamata és tanulságai BAZ megye fejlesztésére. In: Lehoczky L., Kalmár L. (szerk.): MicroCAD '99 International Computer Science Conference: Section Q: Európai Unió és regionális gazdaságtani kérdések. Miskolc, Magyarország, 1999.02.24-1999.02.25. Miskolc, Miskolci Egyetem Innovációs és Technológia Transzfer Centrum, 91-96. 95.o. Megállapításai alapján

⁶ 2011-es adatok

(1) Létrejötték decentralizált elemek, de ezek nem egységes koncepció, sokkal inkább egyéni érdekek mentén. Az egyéni érdekek a piaci érvényesülés szempontjából nem feltétlenül negatívak, viszont a kohászat termelői struktúráját ismerve, ez már önmagában előre vetítette a végleges hanyatlást. Ilyen elem volt a középhengermű önálló értékesítése, amely nélkül a többi technológiai folyamat gazdaságosan nem működtethető. A gazdasági szerkezetváltás bizonytalan gazdaságpolitikai környezetében létrejött néhány nagyvállalkozás, amely ma is nyereségesnek tekinthető.

(2) A primer szektorból minimálisan sikerült munkaerőt a tercier szektorba irányítani. Az átképzések esetlegesek, és nem összehangoltan az ipari szereplők részvételével, hanem munkaügyi központokon keresztül, állami vezérléssel zajlottak.

(3) Nem alakult ki olyan koordináló csoport, amely a problémákat együttesen átgondolva kezelte a válságot. Az egyes szereplők nagyrészt önállóan, egyedi, és ad hoc megoldásokat alkalmaztak, amelyek pillanatnyilag kezelték az egyes szűk csoportok vagy gazdasági egységek problémáit. Nagyívű, regionális, országos, vagy akár euroatlanti mértékben nem gondolkodtak.

A Ruhr-vidéken ezzel szemben a működő üzemek mellé a rekultivált területeket sikerült úgy átépíteni, átalakítani, felhasználni, hogy esély van egy hosszabb távú önfenntartó működésre. „A hagyományos iparterületek lepusztult képe helyett megindult az ipari területek összehúzódása. A régi bányászati és kohászati hasznosítású telkek helyét csúcstechnológiai központok, oktatási létesítmények foglalják el. Látványosan terjeszkednek a szabadidő- és lakóparkok, számos környezetszennyezési válsághelyzetet megoldottak, ami összességében vonzóbbá teszi a települést mind a vállalkozások, mind a munkavállalók számára.”⁷ A válság megoldásának képessége a Ruhr-vidéken az alábbiak szerint rajzolható meg:

- A primer szektorból a tercier szektor felé irányították a felszabadult munkaerőt, átképzések rendszerével.
- Működőképes decentralizált regionális struktúrapolitika érvényesült
- A helyi erők tudatosan, és koordináltan együtt dolgoztak, és dolgoznak.
- Nagymértékű pénzügyi erőforrások álltak rendelkezésre.⁸

A megoldások sora azonban itt sem zárult le. Bár a válságkezelés technikáinak ellentmond, a Ruhr-vidéki bányák további dotációt várnak az Európai Uniótól, amit várhatóan meg is kapnak. A támogatás háromévente 25%-kal esne vissza, így 2022-re tűnne el végleg. A támogatást az EU még mindig az alapprobléma kezelése miatt látja indokoltnak: több tízezer munkanélkülivel kell számolni az Unióban, ha a bányákat bezárják a német iparterületen (A német, spanyol és román bányákban kb. 100.000 munkanélküli jelenne meg a bányák bezárásával.)

A Ruhr-vidék hagyatékát különbözően hasznosították. Az egykori fémipar fellegvárának számító Ruhr-vidéken ma 1000 ipari műemlék, 200 múzeum, 100 kulturális központ, 120 színház és közel ennyi koncerthely található. Évente több száz fesztivált szerveznek. Emellett a már említett korszerű ipar is helyet talált magának. Az eredményekhez azonban hozzá kell tenni, hogy a turizmus fejlesztésének, és a kultúrára épülő szolgáltatások többségének még nincs hosszú távú tapasztalata, ezért ezek gazdasági eredményeit nem ismerjük, és bár a ma eredményesnek tűnik, de hosszú távú tendenciáit leginkább csak „jósolni” lehet.

A diósgyőri kohászat fejlesztési lehetőségei

A közel 200 hektár terület hasznosítása, fejlesztése komplex megközelítést igényel. Hasznosításuk vizsgálatánál tudnunk kell, hogy a diósgyőri kohászat nem működtethető ésszerű gazdasági

⁷ Zsugyel János: A Ruhr-vidék szerkezetváltási folyamata és tanulságai BAZ megye fejlesztésére. In: Lehoczky L, Kalmár L (szerk.): MicroCAD '99 International Computer Science Conference : Section Q: Európai Unió és regionális gazdaságtani kérdések. Miskolc, Magyarország, 1999.02.24-1999.02.25. Miskolc, Miskolci Egyetem Innovációs és Technológia Transzfer Centrum. 91-96. 95.o.

⁸ Bakos István-Felföldi György: Válságkezelés. Miskolci Egyetem Regionális Gazdaságtan Tanszék. Miskolc, 1998.

körülmények között, ezért a területen folyó ipari tevékenységek csak apróbb részegységekben működhetnek, a klasszikus kohászati funkciók maradványai is várhatóan elhalnak.

A volt kohászat területe városszerkezeti szempontból kedvezőtlen az ipar számára, mert a városfejlődés következtében lakóövezet veszi körül három irányból. Ipari hasznosítás csak viszonylag csendes, és kevés káros anyag kibocsátó tevékenység esetén lehetséges. Ipartelepítés esetén a terület közlekedési szempontból is átgondolandó. A gyár a Tiszai Pályaudvarral összeköttetésben van, a sínpálya használata jelenleg is lehetséges, azonban a közúti szállítás csak Miskolc városon, vagy a Varga-hegyen keresztül lehetséges, így például nagyobb gépjárművek, kamionok számára nem ideális. A gyárterület felszámolások után szerencsétlen megoldásként osztatlan közös tulajdonú maradt az ingatlan, amely számos jogi, fejlesztési problémát generál. Ezen kívül az infrastruktúra nagy része a jelen lévő vállalkozásokkal közös, így például a működő vállalkozásoknál bekövetkező esetleges felszámolás, vagy díjfizetési elmaradás esetén a gáz, illetve az elektromos energiaellátás megszüntetése az összes vállalkozást érinti, így függvényei egymásnak, amely vállalkozói környezet jelentős bizonytalanságot rejt magában. Amíg ezeket a problémákat nem tudják orvosolni, a területre ipar beköltözése nagy méretekben nem várható.

Munkaerő, képzési lehetőségek, és a munkaerő közlekedésének lehetőségei viszont kedvezőek. Helyben számos szolgáltatás, iskola, közlekedési csomópont található, bár részben alulképzett, de szükséges munkaerő Miskolc illetve a város agglomerációjában feltehetően rendelkezésre áll.

Az ipari hasznosítás egyik jó példája lehet a gépgyártási hagyományokra épülő DIGÉP-MSM Kft és a DIGÉP Hungary Kft által, az ÉMOP keretén belül megpályázott 400 millió forintos támogatás, amellyel 21 új munkahely létrehozása mellett a vállalkozók a csarnokok felújításánál az eredeti kinézet megtartását is szem előtt tartják.

A hasznosítás másik nagy lehetőségszoportja a kulturális, sport, szabadidő eltöltési módok, múzeumok, oktatási központok, illetve ezek turizmusba való bevonása. Ennek példái ismertek más országokban. Nyugat-európai országokban számos példát találunk arra, hogy az ipari hagyatékát hogyan kezelték, hogyan fejlesztették. E között találunk magára hagyott, lepusztuló, vagy az ipari nyomait eltüntető megoldásokat is, de sok példa van arra, hogy a megőrzésre érdemes elemeit turisztikai attrakcióként hasznosították. Ezek nagyrészt ipartörténeti, technikatörténeti múzeumok, élményparkok, tanösvények és kulturális utak formájában valósultak meg. Létrejöttek nemzetközi szervezetek, amelyek az ipari örökségek megőrzését tűzték ki célul.

Egy társadalom aktuális gondolkodásmódját jellemzi, hogy mit kezd a múltjával, azt hogyan dolgozza fel, mi az, aminek emléket állít, amit megőrzésre érdemesnek tart. A volt szocialista országok gazdasági szerkezetváltása sok túlzást hozott ezen a téren. A korábbi erőszakosan telepített, fenntartott gazdasági struktúrák tárgyiasult és szimbolikus elemeit elsőként távolították el, rombolták le, amely közé az ipari épületek, gépek is bekerültek. Ezek kisöprése csendesedett, kellő időtávlatból talán nagyobb rálátással lehet az ipari hagyatékát is kezelni. Fontos felismerni, és felvállalni, hogy ezen múlt is a társadalomhoz tartozik, generációk egyéni és kollektív emlékezete táplálkozik belőle, sem eltüntetni, sem elhallgatni nem lehet. Sokkal inkább érdemesebb kibeszélni, megmutatni, feldolgozni.

Az ipari örökség komplex megközelítése több területet érint:

- műemlékvédelem,
- turizmus (turisztikai attrakció),
- állami hivatalrendszer (helyi önkormányzatok helyi stratégiák, területrendezés; jogszabályi környezet; nemzeti szintű hivatalok).

A *műemlékvédelem* problémája, hogy az intézményesült muzeológia sem szakmailag, sem technikailag nem készült fel az ipari hagyatékok kezelésére. Az amúgy is alulfinanszírozott magyar múzeumok mit tudnak kezdeni, egy csarnok daruzatával, vagy egy kovácsológéppel, amelynek bemutatása, tárolása sok esetben a teljes múzeumnál nagyobb teret igényelne? Eleendő-e ezeket az értékeket egyszerűen lefotózni, filmezni, leírni? A műemlékvédelem jogi kis-

kapui, valamint a megóvás tulajdonosi kézbe való adása lehetetlenné teszi az átfogó szakmai, szakértői adatokon, véleményeken nyugvó megóvást. Jelenleg nincs standardja az ipari örökség védelmének, nincs konkrét feltételrendszere, hiányzik a műemléki gyakorlat. A magángyűtemények helyzete szintén bizonytalan szabályozású, ebben a bizonytalan környezetben a megőrzéshez szükséges forrásokat is meglehetősen nehéz megteremteni, befektetőket találni.

A helyzetet nehezíti, hogy az ipari örökségek védelme körül kialakul szervezetek, gyakran csak helyi érdekeiket látják, nemzeti, vagy akár határon átvéelő programokkal nem találkozunk.

A diósgyőri kohászat örökségének kezelését is sújtja a felsorolt problémák majd mindegyike, amelyet a régió alacsony gazdasági ereje is nehezít. Egykori vezetők, mérnökök, munkások borzadva nézték végig, ahogyan a mérnöki tudás csúcsaként számon tartott gépeket, daruzási megoldásokat, csarnokok tetőszerkezetét, komplett hengerműveket beolvasztották. Pedig a magyar kohászatban találni szép számmal európai, de világviszonylatban is értékes, egyedi műszaki, ipari megoldásokat, amely mind tárgyi, mind szellemi értéknek kezelendő lenne.

A diósgyőri kohászat termelésének megszűnésével számos egyedi technikátörténetileg értékes, értékes objektum vár feldolgozásra. A gépek, épületek megmentésén több intézmény is dolgozik. Ki kell emelni a Bay Zoltán Alkalmazott Kutatási Közalapítvány Logisztikai és Gyártástechnológiai Intézetet, valamint a MTA Miskolci Akadémiai Bizottság Technikátörténeti Szakbizottságát. A két intézmény szervezéssel, tanulmányokkal, szakértelemmel próbál helyet, gazdát találni a kohászat védendő értékeinek. Elképzelésük szerint egy Nemzeti Technikátörténeti Emlékparkot kell létrehozni, amelynek Centrum-parkja lenne a diósgyőri gyár területén. Terv szerint Miskolc kb. 60 km sugarú körében bevonná az egyéb ipari múzeumait, emlékhelyeit. A technikátörténeti emlékpark hivatalosan is kapcsolódna az Európa Tanács által létrehozott Európai Kulturális Utak hálózatához. A megvalósítással „Európa Ipari Emlékezet” elnevezésű kulturális-tudományos mozgalom nemzetközi szervezésének a feladatait is felvállalná.

A kulturális turizmus, amely elsősorban a helyi kultúrán, a történelmi múlton alapul, módszerintelligens is kifejlesztette eszköztárát a befogadásra. Az Európai Unió pályázati rendszere a kultúrát nem önmagában támogatandó területnek tekinti, hanem helyi és élő kontextusba helyező attrakcióban való megjelenést. Az Európai Bizottság nemzeti ügynek tekinti az egyes országok kulturális fejlesztéseit, viszont általános elvként megfogalmazza, hogy a legszegényebb régiókban is ösztönözni kell a kultúra fejlődését, azért hogy ezek a területek is kifejezésre juttassák identitásukat, vonzó úti célt jelentsenek, és munkalehetőséget teremtsenek az egyes régiókban⁹. A Kultúra 2007, a TURISMUS, az EU7 K+F keretprogramok lehetőséget nyújtanak közvetlen európai uniós forrásra is, de a helyi fejlesztések nagy része a nemzeti fejlesztési tervekben, Magyarországon azon belül a regionális operatív programokban elérhetőek.

A miskolci önkormányzat 2002-ben programjaként tűzte ki, hogy a változást hangsúlyozva, az egészségturizmust előtérbe helyezve és kulturális attrakciókat behozva a városba megpróbál megszabadulni az „acélváros” imázsból. Az imázsváltás stratégiájába azonban nem fért bele az ipari örökségek hasznosítása, védelme. „A kultúra várost épít” programnak köszönhetően a kulturális turizmus viszonylag nagy hangsúlyt kapott. Időszakosan Miskolc növelni tudta a vendégéjszakáinak számát (bár ez is egyes rendezvények idejére koncentrálódik), de az eltöltött éjszakák száma nagyon alacsony, a vendégek 1-2 napra érkeznek. Aminek egyik oka a helyi attrakciók hiánya. Ezen a jellemzőn tudna változtatni, az eddig még ritka, a kohászat helyére tervezett technikátörténeti csomópont.

A hasznosítás lehetőségei létesítményenként

A tulajdonviszonyok sokfélesége miatt a Diósgyőri kohászat maradékán található ingatlanok leírása egyelőre felületes. Leírások készültek a bejárható épületekről, fontosabb terekről. Dr. Tóth

⁹ Váczi Piroska: EU és az örökségvédelem – tévhitek és lehetőségek. Ipari műemlékek megőrzése és hasznosítása, szakmai konferencia. Előadás, Budapest, 2006. 09.29.

László és Drótos László¹⁰ a Területfejlesztési Tanács kérésére a diósgyőri kohászat és kapcsolódó intézményeit egy előtanulmányban összefoglalta, azokról jellemezést készített.

A jelentésben található épületek, terek hasznosítására kevés konkrét javaslat született. Az ipari területek nagy részénél az első feladat a terület kiürítése, megtisztítása, rekultiválása. Amennyiben van lehetőség elsődleges feladat a korábbi termelőüzemek, területeket bevonni a további termelésbe. A területen található létesítmények egy része védelemre érdemes, így célszerű az objektumot, mint muzeális tárgyat a turizmus szolgálatába állítani. Ha ez már nem lehetséges, akkor érdemes gondolkodni hasonló, vagy teljesen új funkció létesítésén. Az alábbi felsorolásban¹¹ az épületek jellemzőik alapján kerültek az egyes csoportokba. A csoportképzés pedig jellemzően a Nyugati-európai pozitív példák alapján történt. Eszerint öt nagy csoportot lehet elkülöníteni.

Ipari terület rendezése, ipari, termelő funkciók kialakítása, támogatása:

Durvahengermű épülete: 2 fő csarnok 12.500 m² + 4000 m² méretűek + szabadtéri területek. Szerkezetileg jó állapotú fedett és szabad daruzható csarnokok toldaléképületekkel. Az épület a DAM 2004 Kft tulajdonában van, részben ipari tevékenység folyik. Ipari funkció megtartásával, mint attrakció, bemutatóhely létesítése lehetséges, az ipari funkció megszűnésével sportlétesítményekké, kereskedelmi egységekké és autósmozinak is átalakítható.

Középhengermű épülete: kéthajós, megfelelő állapotú csarnok, 333x30 m, és 153x30 m. Az épület ipari építészeti szempontból védelmet igényelne. Több tulajdonosa van, többek közt a DAM 2004 Kft. Ipari tevékenység a terület kis részén folyik, amely lehatárolható. Az épület többi részében olyan tevékenység folytatható, amelyet az ipari tevékenység zaja nem zavar, ilyen lehet pl. a sportközpont: tenispályák, fallabda, paintball, stb. kialakítása. Amennyiben a termelő tevékenység megszűnik (várható) a két csarnok együttese sportcentrummá alakítható.

Ipari területek kiürítése, megtisztítása, rekultiválása, a terület a korábbtól jelentősen eltérő funkció:

Martin-acélmű épülete: A szerkezetileg jó állapotú 2 fedett, oldalt nyitott csarnok és téglapépület 12.300m, 3x760 m² méretű, 13.000 m² szabad területen darupályával a DAM 2004 Kft tulajdonában van. A fedett és szabad daruzható csarnokok nagy mérete miatt bármilyen kereskedelmi központ számára alkalmas. A gépészeti elemek (pl. darupálya) megtartható, különleges látványossággént bemutatható, egyedi funkcióval ellátható. Elhelyezkedése lehetővé tenné, hogy a gyárterület megközelíthető legyen, parkolóházzá is alakítható.

Keleti Erőmű épülete: A 15 méter belmagasságú 2 x 2000 m²-es csarnokok felújításra szorulnak. Jelenleg irodahelyiséget és szociális helyiségeket tartalmaz. A az állami tulajdonú (REORG Gazdasági és Pénzügyi Zrt.) területet részben használják, értékesíteni nem tudják. Hasznosítása a tevékenység beszüntetésének is függvénye. Parkoló kialakítására is alkalmas, kulturális célokra, teremsportha átalakítható, a vasút egyik megállójaként is üzemelhet.

„Új Hivatalház” mögötti terület: A DAM 2004 Kft tulajdonában lévő, 150 x 200 m szabadtéri rész számos funkcióval ellátható. Bevonható a gyalogosforgalomba, értéke jelentősen növekedhet, a szomszédos épületek funkcióval való ellátásával. Korábbi elképzelés szerint ipari skanzen kialakítására is alkalmas a terület, akár szabadtéri színpadnak is megfelelhet.

Turbó-kompresszor gépház épülete: A 15 méter belmagasságú 2 x 2000 m²-es csarnok felújítást igényel. Alkalmas lehet sportcsarnoknak, fedett uszodának. Kialakítható lenne nagy helyigényű kereskedelmi tevékenység, ennek feltétele a rendezett környezet, a biztonság, valamint a

¹⁰ Drótos László- Tóth László: Megvalósíthatósági elő-tanulmány B-A-Z. Megye gazdag ipari örökségének idegenforgalmi hasznosítására, az „Európai kulturális utak” programjába történő bekapcsolására. TFC/3/0466/2003. 2005.

¹¹ Drótos László- Tóth László: Megvalósíthatósági elő-tanulmány B-A-Z. Megye gazdag ipari örökségének idegenforgalmi hasznosítására, az „Európai kulturális utak” programjába történő bekapcsolására. TFC/3/0466/2003. 2005. alapján

megközelítés kulturált környezetben. Alkalmassá tehető autószalonok számára, esetleg nagy helyigényű kísérleti-, vagy kutatóműhelyek létrehozására.

Vasúti felépítménygyártó üzem: A viszonylag jó állapotú kétszintes épület 168 x 16 m nagyságú. Az épület elhelyezkedése meghatározó a többi épület későbbi hasznosíthatóságát tekintve. Jelenleg részlegesen használt, több tulajdonosa van. Az épület raktáraknak, levéltári, múzeumi, egyéb közszolgálati intézmény irattárának, archiválásának alkalmas. Egyben kutatóhelyek létrehozása is lehetséges. Az épület végén található irodaház vendégháznak, kollégiumnak, hotelnek átalakítható.

Tűzálló-téglaagyár keverő üzeme és agyagbánya: Az épület felújításra szorul, javítható (100 év körüli). Az épület és a mellette lévő agyagbánya a Varga-hegy gyár felé néző oldalán található. A terület nagyrészt használaton kívül van. Számos olyan tevékenység telepíthető, amely a városból kiszorul, pl. motocross, quad, mountain bike pályák kialakítására kiváló lehet. Az épület-részben ezekhez tartozó szolgáltató egységek elhelyezése lehetséges.

Mozdonyszín: DAM 2004 Kft. Tulajdonában álló, szép faszerkezetű tetőzet, jó szerkezeti állapotú, daruzott csarnok 13 x 40 m-es, tartozik hozzá egy 4 x 40 m-es szociális blokk. Kiállítóter, színházi előadások, koncertek helyszíne lehet. Területileg a vasgyári lakóteleppel könnyen összekapcsolható.

DIGÉP Nagyedző üzem épülete: Jó szerkezeti állapotú, vasbeton és acél szerkezetű, háromhajós csarnok 24 m-es belmagassággal. Az épület körül, rendezéssel megfelelő méretű parkosított terület nyerhető. Magántulajdonban van, hasznosítása jelenleg kismértékű. Alkalmas színházkomplexum, vagy loft lakások, galériás műtermek, technikatörténeti kiállítóter kialakítására.

A meglévő ipari létesítmények felújítása és azok új funkcióval való ellátása:

Vasgyári vasútállomás épülete: Az 1873-ban épített 50 m²-es műemléki jellegű, felújításra szoruló épület mellett 18 vágány helyezkedik el, összterülete 1200 nm. A vasútvonal Miskolc legfőbb vasútállomásával közvetlen kapcsolatban van, így a Tiszai-Pályaudvar - Egyetemváros-Vasgyár vasútvonal lehetséges végállomása, közlekedési eszköz bemutatóhely és a turizmus megjelenésével szállítóeszköz mind a belső gyári területek, mind a várossal való kapcsolatban.

Vasgyári fürdő épülete: A közlekedési csomópont mellett elhelyezkedő 800 m²-es, 1896-ban épített, építészetileg értékes architektúra felújításra szorul. Jelenleg nincs használatban. Korábbi funkció megtartása (fürdő), szolgáltató szektor széleskörű alkalmazhatóság: gyermekfoglalkoztató, kézműves bemutató, árusító, egészségügyi szolgáltató.

Csavargyár épülete: A műemlékileg védett 3000+3000 m²-es kéthajós, 8 m belmagasságú csarnokot jelenleg egy kerékpáros klub bérlí. A Factory Sport Aréna néven szereplő jelenlegi funkció (extrém sport) sikeres. Ennek megtartása, fejlesztése lehet cél. Alápincézett területén további funkciók kialakíthatók, pl. koncertek befogadására, szolgáltatóegységek (kávéház, klubok) működtetése. Külső téglarchitektúra megtartása fontos, 3200 m² földterület tartozik hozzá.

Irodaház épülete: 2000 + 5000 m²-es épület homlokzata, eredetileg személyforgalom számára is tervezett bejárat reprezentatív, de az épület belülről felújítandó. A korábbi irodai funkció is alkalmassá tehető, valamint számos egyéb funkció, pl. az ipartörténeti örökség anyagainak gyűjtésére, kutatóhelyek létrehozására kialakítására lehetőség lenne az épületben. Tömegközlekedés mellett helyezkedik el, a várossal való kapcsolat mind személyautóval, mind gyalogos forgalom számára fontos állomás.

Konzumsor: A több száz négyzetméteres épületben korábban is kereskedelmi tevékenység folyt, az előtte lévő nagy tér, amely most parkoló lehetővé teszi a kereskedelmi funkció megtartását, felújítás után a bővítését. Közlekedési csomópont mellett található, ezért a kereskedelem egyéb szolgáltató funkcióval bővíthető. Az épületegyüttesnek jelenleg több tulajdonosa van.

Ógyár tér: (Konzumsor előtti tér) Közlekedési csomópont mellett elhelyezkedő tér, jelenleg legfőképp parkolóként működik. A tér alkalmas a parkoláson kívül nagyobb méretű ipari műemlékek bemutatására is.

Nyolcemeletes irodaház: Euro-Pay Általános Iskola Gimnázium és Szakképző iskola tulajdona. A tulajdonos kollégiumnak szeretné átalakítani. Kapcsolható a turisztikai tevékenységekhez.

Halna: Hasznosítástól függetlenül a halna területét rekultiválni kell, a város porszenyeződését is okozza, egyéb létesítmények nélkül is beavatkozást igényel. Eurofém Halna Kft tulajdona Tereprendezése után növényzet beültetésével megoldható a rekultiváció. Építkezésre nem alkalmas, viszont zöld területté alakítva kilátóként, zöld területként, esetleg kutyafuttatóként működhet, de akár autósmozinak is kialakítható.

Az ipari létesítményt védelem alá helyezték, és mint muzeális tárgyat, objektumot állítják a turizmus szolgálatába:

Egyedi-gépgyár épülete: 4350 m²-es épület felújításra szorul. Nem védett épület, tartószerkezete jó, szép öntöttvas oszlopai a millenniumi kiállításon is szerepeltek, védettség alá érdemes vonni. Hét önálló, daruzható csarnoka van, zárt terű irodával, szociális helyiségekkel. Üresen áll, a tulajdonosnak nincs szüksége az épületre, eladná, elcserélné. A felső tetőszerkezeten keresztüli természetes megvilágítás, érdekes tér és szerkezetkialakítások ideálisak lennének művészeti célokra. Színházi, és egyéb előadói tevékenységekre, művésztelep kialakítására. Közben beton óvóhely található, az épülettel összevonható, 1500m² udvar tartozik hozzá.

„Hámmor” Nagykovács-műhely: 2500 m² jó állapotú ipari épület, benne műszaki kuriózumnak számítanak azok a pneumatikus, hidraulikus gépek, amelyek itt még működőképes állapotban megtalálhatók. A csarnok jellegzetes acélszerkezetű és viszonylag jó állagú ipari épület. Jelenleg ipari hasznosítás alatt van. Biztonságos lehatárolással ipari tevékenységet (pl.: kovácsolás) bemutató, oktatási vagy turisztikai céllal történő látogató út kialakítható lehet.

Hűtőtornyok: A négy darab torony egyedi térré alakítható, akár kívülről, akár belülről egyedi látványosság, technikátörténeti, ipari örökségek bemutatóhelye hozható létre, de egyéb nagy területet igénylő művészeti ágak számára is egyedi, vizuális megjelenítési lehetőséget ad, pl. fényrajz, lézer-show. A hűtőtornyok mellett mesterséges tó található.

DIGÉP Nyugati Erőmű: A vasbeton szerkezetes, megfelelő állapotú épület jelentős ipartörténeti értéket képvisel. Izgalmas terek bármilyen nagy teret igénylő funkció megvalósítható. A földemek nagy teherbírása múzeumi, könyvtári funkciót is lehetővé tesz. Nagyobb gépek bemutatására alkalmas kiállítóterek létrehozhatók. Óvóhely mellett található, amelyben további funkciók kialakíthatóak.

Lakóépületek felújítása, műemléki védettsége, funkciójának megtartása:

Vasgyári közösségi ház: 380+ 200 +70 m²-es épületegyüttes részben felújított volt igazgatói lakás, építészeti értékes architektúrával. Az épülethez zárt, fásított kert tartozik. Közlekedési csomópont mellett található, közösségi térként célszerű kialakítani.

Vasgyári kolónia épületei: Jellemzően lakófunkciójú, változó állapotú házak. Az kolónia részben helyi védelem alatt áll. Védelemre lenne érdemes néhány kiemelt épület: Gyógyszertár, Vendégház, „Gasztrószertár” és lakóháztípusok együttese. Bérletként részben lakófunkcióra alkalmassá tehető, részben szolgáltatóegység létrehozása lehet cél.

Vasgyári kolónia házegyüttese: Építészeti védendő téglarchitektúra a kiválasztott utcaképekben. Több háztípus található, amely felújítást és átalakítást igényel. Átalakítás után jellemzően szociális funkciókra alkalmas, pl. szociális ellátóközpont létrehozása: idősek otthona, gondozóotthon, rehabilitációs központ.

A vasgyári kolónia házai egy-két kivételtől eltekintve nem képviselnek önmagukban olyan értéket, amely a műemléki védettséget indokolná. A kolónia egészét vagy jellemző részleteit lenne érdemes kiemelni ezzel a céllal. Tervezett, egyszerre nagyobb ütemben épített városrészek az országban több helyen találhatók, azonban a koloniális építkezés ilyen minőségű és tömegű

megjelenése nem jellemző. Magyarországon a legnagyobb munkáslakótelep¹² a Diósgyőrvasgyári kolónia. Épületei, helyi védelem alatt állnak. Eszerint csak a jelleg megtartásával lehet felújítani, az utcára néző ablakok szemöldökívét nem lehet eltávolítani, és nem lehet tömör kerítést alkalmazni a házak körül. A szabályok betartása azonban felemás megoldásokat eredményez. A kolónia több, mint 100 éves épületeinek nagy része nem felel meg a modern életmód igényeinek, ezért a lakófunkció lassan, de biztosan kimerül, vagy ami már megjelent a területen, a városrész szlömösödését idézi elő. Lévéen csak alsóbb komforttal, és korlátozottan berendezhető házak szegényebb, igénytelenebb lakók számára nyújt lakhatási megoldást. Így ezen házak hasznosítása nem csak műemlékvédelmi kérdés, hanem a város társadalmi szerkezetének kérdése is.

A jobb állapotú, komfortosabb házak is bevonhatók a turisztikai attrakciókba.

A kolónia térszerkezete társadalmi kohéziót is erősít, a helyi közösség minden igényét kielégítő közösségi tér céljával építették. Szociopetális tér jellemzőjét máig megtartotta, kertvárosias jellege, szellős, átlátható utcahálózata, emberléptékű épületegyüttesei ma is kellemes környezetet teremtenek. A kolónia kettős és négyesosztatú házai¹³ lakófunkció részbeni megtartásával alkalmas lenne komplex szociális funkciókra:

- idősek otthoni ellátása,
- rehabilitációs ellátás,
- átmeneti szállás,
- szociális gondozóotthon,
- gyermekellátó intézmények: óvodai csoportok, kis létszámú bölcsődei csoportok számára,
- alternatív egészségügyi ellátások,
- kézművesházak, kézműves műhelyek létrehozása,
- átmeneti szociális bérlet (kis rezsiköltség),
- kis létszámú gyermekotthon.

A házak nagyrészt magántulajdonban vannak, néhány lakás tulajdonosa a MIK Zrt. Viszonylag alacsony forgalmi értéke miatt a kisajátítás viszonylag alacsony költséggel megoldható lenne. A kialakított, felújított, és védett épületek kapcsolódhatnak az Ipartörténeti Emlékpark projekthez is.

A felsorolt épületek, terek önmagukban nem nevezhetők attrakciónak. A program jelentősége ezek füzérében fogalmazható meg. Ez azt is jelenti, hogy egy-egy fejlesztésnek önmagában nincs értelme, csak sorozatban. A gyár területén lévő épületek megközelíthetősége is a projekt egészének függvénye. A gyáron belüli közlekedési útvonalak fejlesztést igényelnek, ezek át gondolt kialakításával, gyalogos ösvény, vagy kisebb járművel való látogatás is lehetséges. Az út egyben útvonalat is kijelöl.

Sokféle méretű és funkciójú tér és épület vár hasznosításra. A még működő üzemekben a jól elhatárolt, biztonságos közlekedő folyosókon látogathatóvá tehető a termelés. A csarnokok oldalhajóiban a használaton kívüli technikai eszközök (pl. nagykalapácsok) megnézhetők, megfoghatók. Kisebb berendezések esetleg használhatók is egy segítő alkalmazott irányítása mellett. A pénzverdékhez hasonlóan a látogató maga „kovácsolhatna”.

A terület számos extrém sport befogadóhelye lehet, vagy az aktuálisan divatos közösségi játékok, mint például a geocaching lelőhely, teljesítménytúrák, gokart pálya, graffiti „legalfal” kialakítása, számos olyan tevékenység, amely helyhiány, vagy károkozás miatt kiszorul a városi környezetből. Ezáltal fiatalok számára széleskörűen használható komplexum jöhet létre, a helyieknek és a turisták számára egyaránt.

¹² A méretében nagyobb Wekerle-telep elsősorban hivatalnokoknak épült, nem munkásoknak.

¹³ Pl.: az Alsószinva, Felsőszinva, Irma utcák házai

A komplexum megépítése akár több száz munkahelyet is jelenthetne az építéssel és a működtetéssel egyaránt.

A kohászati területeken történő fejlesztés a korábbi tanulságokból okulva csak szisztematikus tervezőmunkával, több szektor együttes akaratával, és hosszútávú politikai elkötelezettséggel valósítható meg.

Felhasznált irodalom

- Bakos I. (2003): Európai válságkezelési esettanulmányok. ME Oktatási segédlet, Miskolc
- Bakos I. -Felföldi Gy. (1998): Válságkezelés. Miskolci Egyetem Regionális Gazdaságtan Tan-szék. Miskolc
- Drótos L.- Tóth L. (2005): Megvalósíthatósági elő-tanulmány B-A-Z. Megye gazdag ipari örök-ségének idegenforgalmi hasznosítására, az „Európai kulturális utak” programjába törté-nő bekapcsolására. TFC/3/0466/2003.
- Drótos L.: Úti-jelentés a Ruhr-vidéki tanulmányút tapasztalatai alapján, a leállított egykori ne-hézipari nagyüzemek területei revitalizálásának, a technikatörténeti- és ipari örökség-hasznosítási lehetőségeinek gyakorlati alkalmazásáról. – kézirat
- Horváth I. (1994): A magyar acélipar jelenlegi helyzete és kilátásai. In. Bányászati és kohászati Lapok. 1994. november-december. 68-72.o.
- Regionális kormányfórum, Miskolc, 1991. november 9-i jegyzőkönyve
- Váczi P. (2006): EU és az örökségvédelem – tévhitek és lehetőségek. Ipari műemlékek megőr-zése és hasznosítása, szakmai konferencia. Előadás, Budapest, 2006. 09.29.
- Zsúgyel J. (1999): A Ruhr-vidék szerkezetváltási folyamata és tanulságai BAZ megye fejleszté-sére. In: Lehoczky L, Kalmár L (szerk.): MicroCAD '99 International Computer Science Conference : Section Q: Európai Unió és regionális gazdaságtani kérdések. Miskolc, Magyarország, 1999.02.24-1999.02.25. Miskolc, Miskolci Egyetem Innováci-ós és Technológia Transzfer Centrum

Tény-kép

Dabasi Halász Zsuzsanna

A miskolci vasgyár területén kialakult barnamező munkaerőpiaci depressziójának vizsgálata¹

Today, there is not any complex, new track setting strategy in our country which combines environment recultivation with social aspects. In Hungary, an increasing proportion of children live in disadvantaged families, residential communities, run-down areas, depressed and stress zones. One reason for the formation of these areas in Hungary is the absence of the revitalization after the degradation of the socialist heavy industry. For the rehabilitation of the North Hungarian Region complex environmental, economic and social strategy is essential in which the strengthening of civil society organizations, government intervention, targeted development concept, a new definition of the functions and the reindustrialization have a central task.

Kulcsszavak: munkaerőpiac, foglalkoztatási viszonyok, szociális helyzet, leszakadó térség.

JEL-kód: R58, J42, J48.

Bevezetés

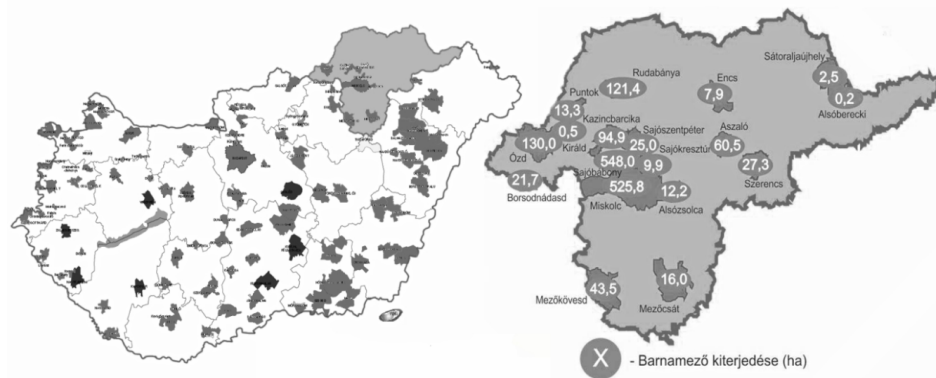
A magyar lakosság egyre nagyobb hányada hátrányos helyzetű családokban, lakóközösségekben, lepusztuló térségekben, depressziós- és stresszövezetekben él. Ezen területek kialakulásának egyik oka Magyarországon a szocialista nagyipar leépülését követően elmaradt revitalizáció. Ma Magyarországon, a barnamezős területeken nem létezik olyan új pályára állító komplex stratégia, amely a környezeti rekultivációt összekapcsolja a társadalmi szempontokkal is. Ebben az írásban a borsodi és azon belül a miskolci nehézipari területén kialakult elszőlőmösödő barnamező helyzetével foglalkozom, bemutatom az elmaradt revitalizáció munkaerőpiaci hatását. Az elmúlt két évben vezetésemmel végzett kutatásaink eredményeit foglalom össze, mely egyrészt különböző külföldi jó és rossz példák tanulmányozását, másrészt primer felméréseket jelentett. Az utóbbi keretében önkormányzati dolgozókkal vettünk fel interjúkat, és kérdőíves lakossági megkérdezést végeztünk ahhoz, hogy még jobban megismerjük a területet, és megoldási javaslatokat dolgozzunk ki.

Barnamezők Magyarországon

Magyarország szinte egész területén vannak felhagyott ipari üzemek, bányák, laktanyák. A rendszerváltást követően a revitalizációjuk különbözőképpen alakult. Míg Nyugat-Magyarországon lassan begyógyulnak ezek a sebek, addig a Dunától keletre- a hasonlatot folytatva- elüszkösödnek. Az öngyógyuláshoz szükséges társadalmi, gazdasági kompetenciák az ország egyik részében vannak jelen, Kelet-Magyarországon az átstrukturálódáshoz hiányzik a megfelelő történelmileg kialakult vállalkozói hajlam, a külföldi tőkeinjekciók, de a lakosság iskolai végzettsége és az etnikai összetétele sem támogatja a belső változást.

---

¹A kutatást és annak eredményeit bemutató cikk elkészítését a TÁMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 projekt támogatja.

1. ábra: Barnamezők elhelyezkedése Magyarországon illetve B.-A.-Z. megyében 2003-as adatok alapján

Forrás: VÁTI és saját felmérés alapján a térképet készítette Feksz Kinga 2012 Dabasi Halász Zsuzsanna- Feksz Kinga (2012): Leeway of the revitalization and its repulsive effect of the labour mobility, a case study in Diósgyőr. XXVI. MicroCAD International Scientific Conference

Megítélésem szerint kiemelkedő probléma az itt élő lakosságban kialakult munkaerőpiaci depresszió. Ez egyrészt gátolja a foglalkoztatottak magasabb teljesítményét, mert folyamatos nyomásként, lelki teherként jelenik meg a státuszföltés, másrészt a munkanélküliek, inaktív elhelyezkedését nehezíti a pesszimista hozzáállásból adódó passzivitás.

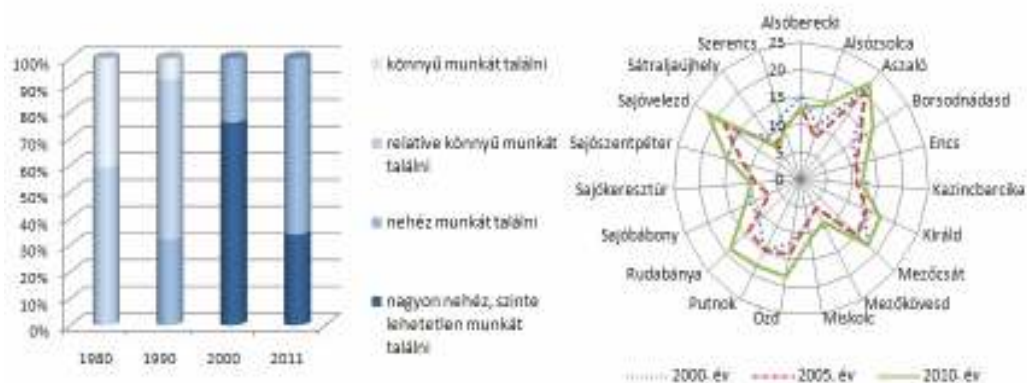
Az észak–magyarországi régióban (ahol több mint 3200 hektár a rozsdáövek mérete, az melynek 70 százalékát a borsodi területek teszik ki) ez különösen súlyos gazdasági társadalmi problémákkal küzdenek. Itt az ipar leépülése elsősorban néhány nagyobb városra és környékére koncentrálódik, melyek közül kiemelkedik az Ózdi és a Miskolci kistérség.

Barnamezők konzerválódása Borsodban

2011-ben megkerestük a B.-A.-Z. megyében barnamezővel rendelkező települések önkormányzatát. Az interjúkból kiderült, hogy az elmúlt 5-10 évben nem volt komplex fejlesztés, az önkormányzatok 66 százaléka azt állította, hogy a település nem tud önerőből a leépült területnek új funkciót találni, 58 százalékuk szerint pedig az adott város, falu nem képes egyedül kezelni a barnamezők problémáját. A munkaerőpiac működéséről mind az önkormányzatok, mind a választadók fele úgy nyilatkozott, hogy a rendszerváltás idején még könnyű volt munkát találni. Ezzel szemben a 2000-es évet már úgy értékelték, hogy inkább nehézkes volt, napjainkban pedig az önkormányzatok 75 százaléka szerint nagyon nehéz, szinte lehetetlen a barnamezők környékén az elhelyezkedés.

A 2008-as válság súlyosbította a helyzetet, a megyét különösen megviselte a recesszió. A munkanélküliség országos átlaga az elmúlt évtizedben 6 és 9 százalék között ingadozott, míg a borsodi ennek az arálynak körülbelül kétszerese 11 és 14 százalék között volt. A vizsgálatba bevont települések kapcsán, arra az eredményre jutottunk, hogy a rozsdáöveken 2006 és 2011 között a regisztrált álláskereső száma folyamatos növekedést mutat és a gazdasági válság utolsó időszaka bizonyult a legnehezebbnek. Ennek oka, hogy a 2008 végén kirobbant hitelválság újfajta problémákat vetett felszínre, hamar kiderült, hogy nagyobb a baj, mint elsőre látszott. Nem a gyárak bezárása vagy a lakásválság a legfenyegetőbb, hanem a nyomában kialakuló „családváltság” Amikor az ember először éli át otthona, munkahelye elvesztését, természetesen sokk éri, nem tud elvonatkoztatni ettől a kérdéstől. Ha más tragédiákat is átél - elveszti esetleg családtag-

ját, súlyos betegség jön - ráébred, másodlagos, hogy hol lakik, van-e munkája. A barnamezős területek településein eladhatatlanná váltak az ingatlanok, reménytelenné a munkahelytalálás, a felvett kölcsönök költsége felőrölte az embereket. Mélyült a depresszió.

2. ábra: Elhelyezkedési lehetőség relatív munkanélküliségi ráta a B.-A.-Z. megyei barnamezős önkormányzatok területén

Forrás: Saját felmérés és NFSZ adatok saját szerkesztése

A megkérdezett barnamezős területtel rendelkező önkormányzatok szerint a pályakezdő fiatalok számára nem sok esély van arra, hogy az adott településen munkahelyet találjanak maguknak. Az évek során a települések felén kialakultak az alacsony komfortfokozatú telepek. Ezek fogva tartják az embereket. A szakirodalom társadalmi kirekesztettségnek nevezi azt az állapotot, amikor egy hátrányos helyzetben lévő személy nem képes, vagy csak nagyon nehezen tud a lehetőségek hiánya miatt kiszakadni a természetes közegéből. A rossz gazdasági és szociális állapotok között felnevelkedő, alacsonyan iskolázott, és sok esetben munkanélküli szülők gyermekei - nagy eséllyel - szintén alacsonyan iskolázottan, munka és lehetőségek nélkül fogják tengetni életüket. A munkaerőpiaci depresszió, a gyenge szocio-ökonómiai jegyek öröklődnek, szülőről- gyermekekre.

A migráció felerősödése következtében a területi szegregáció is nőtt. A rozsdadóvak nem vonzották a befektetőket, így nem létesültek új munkahelyek, illetve amik alakultak, azok „másod osztályúak”. A munkaerőpiacon egyre erősödik a dualitás. A duális munkaerőpiac fogalma Doeringer és Piore szerzőpáros nevéhez kapcsolható, akik először írják le, hogy a primer piacba tartoznak azon munkavállalók, akiknek a specifikus szakmai tudása nélkülözhetetlen vagy nehezen nélkülözhető a szervezetek számára, ezért megszerzésük és megtartásuk érdekében számos előnyben részesülnek: magasabb fizetés, jobb munkakörülmények, stabilabb munkahely, kedvezőbb előrelépési esélyek. A szekunder szegmensbe tartozók kevésbé fontos, könnyen pótolható munkavállalói a szervezeteknek, ami anyagi és erkölcsi megbecsülésüket, munkahelyi körülményeiket is befolyásolja. (Doringer-Piore 1971) A szekunder munkaerőpiacon gyakoribb deviáns viselkedés és szegénységi szubkultúrák jelenléte. (Takács 2003) Kijelenthető hogy a keleti országrész lakosságának legnagyobb részénél csökkent a jövedelem, és ezzel az életszínvonal is. Az borsod „presztízsét” jelzi, hogy a bruttó átlagkereset 2008-ban az országban az egyik leggyengébb – igaz, jelentős szóródással.

Az ipari termelés visszaszorulásának nem csak a közvetlen, hanem a közvetett hatást is érdemes megfigyelni. A dezindusztrializáció tovagyrúzó veszélyét egyébként abban látjuk, hogy nemcsak a tevékenységek szűntek meg, hanem a termelési alapok is, az eszközháttér. A különböző privatizációs hullámok kapcsán legtöbbször a gépeket széthordták, az épületeket pedig jó esetben sorsukra hagyták, vagy éppen megkísérelték más célokra hasznosítani, rossz esetben viszont lerombolták. Ezzel szinte ellehetetlenítették a folyamat megállítását vagy talán megfordítását.

A különböző országok más-más technikával próbálták kezelni az ipar leépülését, annak közvetlen és közvetett káros hatásait. Két típus terjedt el: a visszaiparosítás és a teljes struktúra átalakítása. A fejlett országokban a válasz a kettő ötvözete. Ipari szerkezetváltásnak nevezzük, amikor az ipar leépülésével párhuzamosan újraiparosítunk. Ekkor új, tudásalapú, innovatív ágazatok is kialakulnak. A visszaiparosítás sikeresebbnek bizonyult a környezet szempontjából, viszont a teljes szerkezetváltás a munkaerőpiaci problémákat jobban kezelte. Kutatásainkból az derült ki, hogy a borsodi felhagyott iparvidékeken azonban szinte semmi nem történt, az EU-s projektek hatása nem érződik, az országos politikának nem volt és nincs hathatós tevékenysége a térségben. Úgy tűnik, a települések magukra maradtak a számukra megoldhatatlan problémával.

Miskolci barnamezők

Miskolc város hatalmas ipari területekkel rendelkezik, amelyből összesen 526 hektárnyi barnamezős, négy elkülöníthető terület, amelyből három (DAM, DIGÉP, Lyukóbánya) egymás szomszédságában fekszik. Ez a rozsdaovezet eredetileg a város szélén, Diósgyőr és Miskolc közé települt, de a település „körbenőtte”, mára egymást zavaró funkcionális szomszédságok alakultak ki. A terület zárt egységet, zárványt alkot a városszerkezetben, egy része igen szennyezett, sűrűn beépített, feltáratlan utakkal („város a városban”). A hatalmas terület több magántulajdonos kezében van. Újrahasznosítása azért is nehéz, mert az önkormányzatnak itt nincs tulajdonjoga, a termelést folytató kohászati cégek – az óriási állami támogatások ellenére – rövid időn belül sorra csődbe jutottak, s nincsenek pénzügyi eszközeik még a részleges rehabilitációra sem. A terület feltárása nem biztosított, hivatalos közforgalmi utak nem tagolják, még felosztása és telkenként való értékesítése sem lehetséges.

1. táblázat: Miskolc város barnamezős területei 2012

Megnevezés	Jellege	Mérete (ha)
DAM	kohászat	160
Digép	gépgyár	45
Északkeleti – Iparterület	vegyes ipari	300
Lyukóbánya	bánya	21

Forrás: önkormányzati adatközlés

A miskolci barnamezős területek nagy része a város korábbi életében kifejezetten a jól szituált munkásemberek lakónegyede volt. Itt egy helyen működött a teljesség igénye nélkül művelődési ház, templomok, széles választékú üzletek, bölcsőde, óvoda, iskola, szakmunkás- és szakközépiskola. Napjainkban ez már a múlté, a stabil anyagiakkal rendelkezők elköltöztek, a szociális intézmények panganak, a lakásokat felvásárlók már nem rendelkeznek a normális élethez szükséges jövedelemmel, nincs fizetőképes kereslet a területen. Ahogy a társadalomkutatók a nagyvárosokban mutatkozó devianciák és anómia felé fordultak, az építések is egyre inkább érdeklődést mutattak a társadalmi problémák iránt, amelynek megoldását a városi térszervezés átalakításában látták. Ebenezer Howard például új alapokon szerveződő településforma, a kertváros létrehozását hangsúlyozta. A chicagói iskola a klasszikus humánökológiai gondolkodás hatása alatt azt tartotta, hogy a városlakókat jellemző normanélküliséget és anómiát az ökológiai feltételek eredményezik, mintegy az őket körülvevő fizikai környezetre adott reflexióként. A város társadalmi jelenségei a mindennapi fizikai környezettel való kontextusban értelmezhetők. (Hajdú 2009)

Kutatási eredményeik szerint Miskolc belterületén található barnamezős színterek sorsával kapcsolatban hiányzik a nyílt kommunikáció a lakosok és városvezetők között. Erre példa, hogy 2012 novemberében a városházán megtartott konferencián elhangzott előadások a valóságtól sokban eltérő képet mutattak. Minden résztvevő csak egy sajátos szegmenséről beszélt a

revitalizációnak. (Miskolc város főépítésének előadása idealisztikus képet mutatott a kolóniáról.)

A körzetek legfontosabb problémái a tartós munkanélküliség, a munkalehetőségek, a munkahelyek hiánya, az alacsony foglalkoztatottság, a nagymértékű elszegényedés, a romák helyzete, a lakhatási problémák, a közbiztonság, a drog- és alkoholproblémák, valamint az ezek kezelését segítő intézményi hálózat hiánya.

A miskolci gazdaság sok tekintetben sajátos „dezindusztrializálódó ipari társadalom”. A városban a nemzetközi vállalatok enklávéként működnek, majdnem elszigetelődve a gazdaság többi részétől. Miskolcon, mint az országban mindenütt a gazdasági modernizáció forrásai döntően a multinacionális cégek. A külföldi tulajdonú cégek használják az élenjáró technológiákat, illetve vezetési és munkaszervezési rendszereket. Sajnos – az úgynevezett gyenge tovagyűrűző (spillover) hatás következtében – kevéssé sikerült a magyar tulajdonú cégek és főleg a mikro-, kis- és középvállalkozások tevékenységét integrálni a városba települt multinacionális vállalatokéval. (Makó - Illéssy 2006)

A jelenlegi társadalmi gazdasági berendezkedés kétség kívül a növekedésre épül, a beruházások helyszínválasztásában sajnálatos módon a zöldmezős területek előnyt élveznek. A városban az említett külföldi tulajdonú vállalatok is így tettek. A zöldmezős beruházás előnye, hogy a cégek igényei szerint alakítható és egyből a kor technikai színvonalának megfelelő az infrastrukturális háttér. Kevés a rejtett környezeti vagy társadalmi kockázat.

Miskolcon az elmúlt néhány évben több logisztikai beruházást valósítottak meg. Megítélésünk szerint ezek messze nem vették figyelembe az előzőekben vázolt problémát. Az elhíresült „zöld nyíl” projekt a város főközlekedési útját újította fel. Ez az út a vizsgált két barnamezős területet közvetett módon érinti, mindkettő megközelítésében szerepet játszik. Az új út kialakításánál azonban nem vették figyelembe az újraiparosítás vagy új funkció kialakításához szükséges nélkülözhetetlen átbocsátó képesség növelését. A két barnamezős területet összekötő centrális tér, az „Újgyőri főtér” átalakításánál sem társadalmi, sem környezeti, sem gazdasági, sem kulturális koncepció nem érzékelhető.

Attitűdök a miskolci vasgyár területén

A barnamezők területén az emberek egyre inkább úgy ítélik meg, nincs kiút a hosszú évek óta tartó romló recesszióból. Az egyenlőtlenségek belső szerkezetében a szocialista redisztribúció hatásával szemben a piacgazdaságokra jellemző tendenciák bontakoztak ki, az egyenlőtlenségek növekedése a válság és a restriktív gazdaságpolitika együttes következtében az életszínvonal csökkenésével kapcsolódott össze. A piacgazdaságra való áttérés szükségszerűen felszabadította a felülről egyenlősítő rendszert, aminek következtében a felső csoportok és az átlag közötti távolság jelentősen nőtt. A szociálpolitikai rendszer megakadályozta, hogy a legszegényebb csoportok az amúgy is csökkenő átlagtól még jobban leszakadjanak, és mindezek következtében a középső negyven-ötven százalék, tehát az átlagpolgár helyzetének romlása volt a legnagyobb mértékű. Miskolcon az átlagember úgy érzi, teljesen lecsúszott, versenyképtelen, nincs lehetősége a munkaerőpiacon. Ezeken a területeken eltűnt az a réteg, amely optimistán tekintve a jövőbe gyermekeinek azt tanácsolja, itt maradva együtt dolgozva minden évvel jobban fog élni. Ennek a rétegnek a hiánya súlyos űrt hagyott maga után.

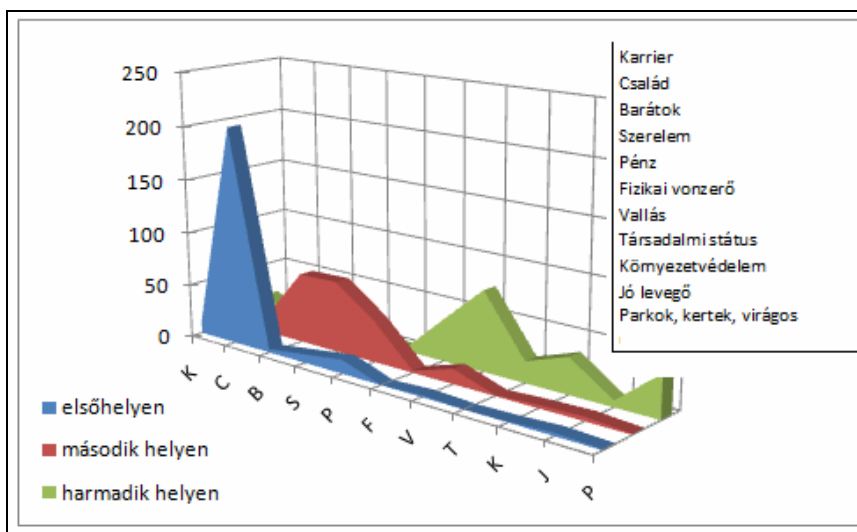
A korlátozott hozzáféréssel jellemezhető társadalmakban a politikai rendszert gyakran használják járadékszerzésre, a potenciális vetélytársak kiszorítására. A mai magyar gazdaságban az esélyek rendszerszerűen nem egyenlők, akár egy állami megrendeléshez vagy támogatáshoz való hozzáférésről, akár egy üzleti interakcióról van szó. Kutatási kérdésünk arra irányult, milyen összefüggés mutatható ki a miskolci barnamezős területek és a munkaerőpiaci depressziós övezetek között, ugyanis a barnamezők revitalizálatlansága, a lehetőségek hiánya megváltoztatja a lakosság attitűdjét. A társadalmi helyzet pszichés vetületének megismerésére az egyik igen alkalmas módszer az önidentifikáció, a társadalmi helyzet szubjektív megítélése. Saját társadalmi-

gazdasági feltételeinket ugyanis tarthatjuk a ténylegesnél lényegesen jobbnak vagy - ami még gyakoribb - rosszabbnak. Ez a szubjektív társadalmi helyzet-mutató arról ad felvilágosítást, hogy miként éljük meg mindennapjainkban a társadalmi betagozódásunkat. Amennyiben a társadalom kollektíve kedvetlen, társadalmi gazdasági helyzetét borúlátóan ítéli meg, egyre inkább leszakad, elveszíti versenyképességét, és egy olyan spirál alakul ki, mely szerint nem érdemes tanulni, munkát keresni, mert úgy sincs esély.

Ennek vizsgálatára 2012 nyarán 260 fős lakossági megkérdezést végeztünk a 25 és 65 évesek között Miskolc két területén, a DAM DIGÉP mellett lévő kolónián illetve a hajdani fejlődő iparváros legnagyobb lakótelepén az Avas-délen. Eredményeink azt mutatják, hogy a vizsgált szintereken rosszabb a munkaerőpiaci helyzet, mint a városban átlagosan. Miskolcon e két területén a megkérdezettek kevesebb mint fele dolgozik, egy harmada inaktív és 18 százaléka munkát keres. A munkanélküliek 40 százaléka több mint egy éve nem dolgozik. A munkával rendelkezők több mint negyede elégedetlen munkájával, azonban nem lát arra esélyt, hogy jobb munkalehetőséget találjon. A dolgozók sötétén látják azt a helyzetet, ha elveszítenék a munkájukat, több mint a negyede a válaszdóknak úgy véli, nem tudna elhelyezkedni, 50 százalékuk szerint minimum egy évre lenne szükségük, hogy ismét találjanak munkahelyet. Az álláskereső technikái közül leghatékonyabbnak az ismerősök segítségét nevezték meg, majd az újsághirdetéseket, internetes portálokat, állasközvetítőket. A munkaügyi központot nem találták a megkérdezettek hatékony segítségnek. A külföldi munkavállalás a megkérdezettek 60 százalékának vonzó, és több mint 10 százalékuk ismer külföldi munkaközvetítőt, és már több mint 10 százaléka dolgozott is idegen országban, ömében Németországban 1-2 évet. Szinte minden megkérdezettnek van ismerőse, aki külföldön dolgozik.

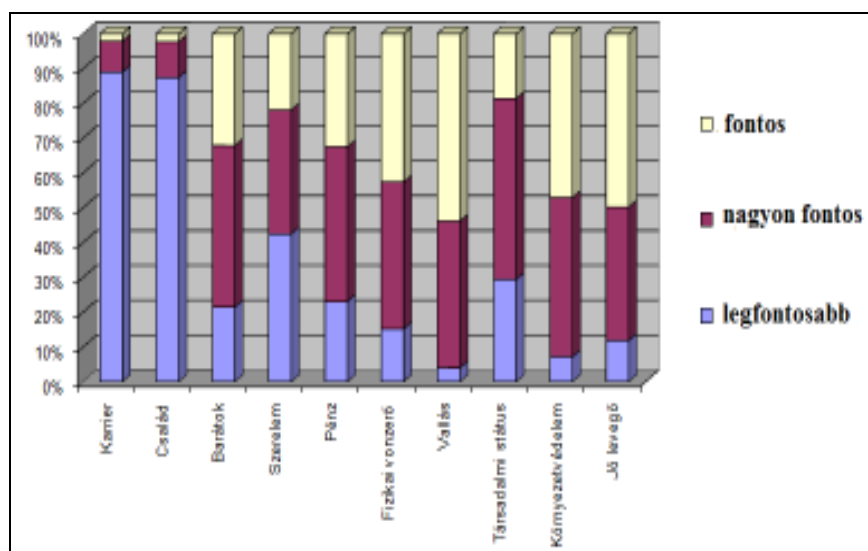
A munkaerőpiaci attitűd vizsgálatánál fontos az értékrendvizsgálat. A legfontosabb értéktérület a család, barát, szerelem, és csak ezeket követte a munka, karrier. Szinte minden válaszdó az utolsó helyre tette a vallás és a politika opciót.

Szignifikáns kapcsolat van a család és számos más értékterület fontossága között, oly módon, hogy akinek fontosabb a család, annak fontos a barátság, azaz az intimszférák. Aki számára kiemelkedően fontos a munka, azok többnyire a vallás és a politika szerepét is fontosabbnak érzik életükben. Kutatásunk mintájában a leggyakrabban választott értékek becsületesség és a hűség.

3. ábra: Értékstruktúrák a megkérdezettek körében

Forrás: Saját felmérés

4. ábra: Értékstruktúrák a megkérdezettek körében

Forrás: Saját felmérés

Ezzel szemben a materialista értékek – pénz, karrier, fizikai vonzerő - háttérbe szorultak. Ezek az attitűdök arra engednek következtetni, hogy a rossz gazdasági helyzetben a bizonytalan kilátások idején felerősödik az intim gondolati szférákhoz való kötődés. Az értékrend, az értékek meghatározzák gazdasági cselekvéseinket. Ahhoz hogy új növekedési pályára állítsuk a barnamezős területeinket, figyelembe kell venni az ott élők igényeit. A lakosság megtartása, remigrációja úgy lehetséges, hogy a helyi értékekre alapozott gazdasági-társadalmi-környezeti revitalizációs stratégiát alakítunk ki.

Összefoglalás

Logikai úton bizonyítottuk, hogy a barnamezős területek elmaradt revitalizációja munkaerőpiaci problémákat okoz. Azaz: az ipari területek leépülése következtében kialakult lakókörnyezeti, szociális viszonyok hatására depresszióssá vált a város munkaerőpiaca. A barnamezők revitalizációja csak komplex környezeti-gazdasági-társadalmi stratégiával lehetséges, amely ma hiányzik Észak-Magyarországon. Ennek kiküszöbölése, új pályára állítása a civil szervezetek megerősítésével, állami beavatkozással, célzott fejlesztési koncepcióval, új funkciók meghatározásával és együttesen visszaiparosítással valósulhat meg. A munkaerőpiaci depresszió push hatásának helyére léphet egy új térszerkezet pull ereje. Miskolc fenntartható fejlődésének alapvető feltétele a lakosságának megtartása, illetve egy negatív lakosságcserre megállítás.

Felhasznált irodalom

- Dabasi Halász Zs.- Fekszí K. (2012): Leeway of the revitalization and its repulsive effect of the labour mobility, a case study in Diósgyőr. XXVI. MicroCAD International Scientific Conference
- Doringer, P.G.-Piore, M.J. (1971): Internal Labor Markets and Manpower Analysis. Massachusetts. D.C.Heath and Company. In: Tóthné Sikora Gizella Munkaerőpiaci ismeretek. Oktatási segédlet I. Miskolci Egyetem 2002
- Hajdú I. (2008): Acélváros: társadalom és építészet kölcsönhatásában

- Észak-Keleti Átjáró Egyesület „Egyszer volt hol nem volt Acélváros” 2008-2009 Letölthető: <http://www.atjarokhe.hu/wp-content/uploads/2009/12/hajdu-ildiko-ancelvaros-tarsadalom-es-epiteszet-kolcsonhasaban.pdf>
- Hegyi-Kéri Á. (2011): A fenntartható fejlődés munkaerőpiaci aspektusai. In: Munkaerőpiac és foglalkoztatáspolitikai. Szerk.: Dabasi Halász Zsuzsanna, Miskolci Egyetemi Kiadó, 2011. 197-211. o.
- Makó C.- Illéssy M. (2006): Technológia és szervezeti innovációk kölcsönhatása: az e-munkavégzés elterjedésének példája. Új munkavégzési formák mint az új fejlődési pályák hordozói? *Competitio*, 5. évf. 2. sz. 47-68.
- Rostás L. (2012): Miskolc fejlesztési stratégiája, Nemzetközi konferencia a Barnamezős revitalizáció és a fenntartható városi fejlődés lehetőségeiről. Miskolc, 2012. november 14.
- Szirmai V. (1988): „Csinált” városok (‘Made’ Cities). /Gyorsuló Idő sorozat/ Magvető Kiadó, Budapest. p. 240.
- Takács Z. (2003): Az ipar leépülésének jelensége néhány külföldi példán. In: Észak-Magyarország gazdasági helyzete 1990-2001. Szerk.: Tóth I. János, Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdaság- és Vállalkozáselemzési Intézet, Bp., 13-26 o.
- <http://iave.org/>

Feksző Kinga

A tovatűnő ipar nyomában Miskolcon¹
Adalékok a barnamezős területek munkaerőpiaci problémájának feltárásához

A tanulmány a miskolci barnamezők munkaerőpiaci depressziójának feltárásához kíván hozzájárulni. A rendszerváltás után kialakult gazdasági-társadalmi helyzetet vizsgálom a diósgyőri városrészben egy mélyinterjú segítségével, különös tekintettel a struktúraváltás következtében kialakult munkanélküliségre, migrációra, társadalmi problémák mélyülésére, továbbá bemutatom a diósgyőri ipar leépülését is.

Kulcsszavak: barnamező, munkanélküliség, dezindusztrializáció, migráció, társadalmi problémák
JEL-kód: J60

Bevezetés

Diósgyőr a szocializmus korában Miskolc virágzó városrésze volt. A környék lakossága ide vándorolt, mert az itt működő nehézipari komplexumok potenciális munkalehetőséget biztosítottak a munkavállalók számára. A területen működött korábban a Lenin Kohászati Művek és a Diósgyőri Gépgyár. A Diósgyőri Acélművek („Vasgyár”) egykor Miskolc és a megye legtöbb embert foglalkoztató cége volt. A gazdasági struktúraváltás következményeképpen az ipar elkezdett leépülni, a nehézipar fellegvárai sorra zárták be kapuikat, a dolgozókat elbocsátották, kialakultak a barnamezők. Az elbocsátott munkaerőt megfelelő képzettség, végzettség és kompetenciák hiányában nem alkalmazták és elkezdtek leszakadni az egyébként is csökkenő átlagtól.

A megye és a város szempontjából különösen fontosnak tartom a témakör vizsgálatát, hiszen a fenti helyzet napjainkra sem enyhült, a társadalmi-gazdasági problémák egyre mélyülnek a térségben. A tanulmányomban egy mélyinterjún keresztül fogom bemutatni azoknak az életét és karrierjét, akik az áldozataik, talán legfőbb vesztesei az ipar leépülésének. A tanulmány egy férfi sorsának bemutatásával írja le Diósgyőr történetét, de az ő helyzete nem egyedi eset, ez általános jelenség a miskolci barnamezőkön.

Kutatás körülményei

Szociológus-közgazdászként egyszerre érintenek a társadalmi-gazdasági kérdések. Két éve foglalkozok a borsodi barnamezős területek munkaerőpiacával. Egyetemi tanulmányaim alatt lehetőségem nyílt részt venni a Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar Világ- és Regionális Gazdaságtani Intézet Munka- és Társadalomgazdaságtani Intézeti Tanszék kutatásaiban. A tanulmány egy komplex tanszéki kutatáshoz járul hozzá, amely a barnamezős területek elmaradt revitalizálásának különböző hatásaival, lehetséges rehabilitációjával foglalkozik. A kutatási módszerem mélyinterjú (életút interjú/narratív interjú) készítése, amelyet 2012 őszén készítettem az egykori gépgyár és kohászati művek egyik volt gyári munkásával. Azért választottam ezt az interjútypust, mert segítségével tudunk leginkább elmélyedni a témakörben, hiszen nem egy előre elkészített kérdéshalmazt teszünk fel, hanem beszélgetjük, meséltetjük az interjúalanyt.

---

¹ A cikk elkészítése a TÁMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 projekt támogatásával valósult meg.

A kérdező nem avatkozik közbe, kérdéseivel csak meghatározza a beszélgetés irányát, esetleg a bővebb kifejtésre sarkallhatja a megkérdezettet. Ebben az esetben csak egy, vagy néhány interjú szükséges, egy ember életéről szól, ez adja az egyediségét. Nagy mennyiségű adat esetén elveszti a lényegét ez a módszer.

Az interjúalanyom a feleségével és fiával a ma is a diósgyőri kolóniában él, méghozzá azon házak egyikében, amelyet a nehézipar és szocializmus fénykorában szolgálati lakásként használtak. Jó szakmája volt, azt gondolta onnan is fog nyugdíjba menni, ill. a gyermekeinek is biztos állása lesz. Tipikusan azokkal a demográfiai jegyekkel rendelkezik, amelyek az általam vizsgált társadalmi osztályt (középosztályt, munkásosztályt) jellemzik, így egy narratív interjú alapján is hasznos és értékelhető megállapításokhoz juthatunk. Interjúalanyom válaszai alátámasztják az átfogó tanszéki kutatás eredményeit.

Diósgyőri nehézipar története

Diósgyőrben a nehézipar csaknem 140 évre tekint vissza, amikor a hámosi vasmű erre a területre költözött, ám valódi virágkorát a második világháború után élte, a szocialista erőteljes iparosításnak „köszönhetően”, 1948 után sorra érkeztek a Szovjetunióból a kohászathoz szükséges, hiányzó nyersanyagok. Az 1950-es évek után pedig a nehézipari termelés majdnem a két és félszeresére nőtt (Czomba 2008), valamint erőtejesen emelkedett az iparban (elsősorban a nehéziparban) foglalkoztatottak száma a megyében. Borsod-Abaúj-Zemplén megye Budapest és Pest megye után az ország második legnagyobb ipari foglalkoztatással jellemezhető térségévé lépett elő. Ma a legtöbb vasgyári telepen élő családban már a nagyapák is valahol a diósgyőri gyárakban egyikében (LKM, DIGÉP) dolgoztak. Nemcsak interjúalanyom, hanem a szülei is az LKM területén dolgoztak. „... édesapám és édesanyám is az LKM-ben dolgoztak. A gyár környékére építettek szolgálati lakásokat, ezt a gyári munkások kapták meg. Itt lakhattak.(...) Édesapám művezetőként dolgozott, 3 műszakban. 5 vagy 6 éves lehettem, amikor egy nagy robbanás volt a gyár területén, ő pont akkor dolgozott és ő is meghalt a robbanásban...”

I. ábra: LKM a múltban és napjainkban
Forrás: Szabó (1975) és saját fénykép

Az '50-es évektől az ipar szerkezete a nehézipar irányában tolódott el, meglehetősen eltorzult, egy erőteljes specializáció kezdődött el, mely következtében sorra nyitották meg kapukat a kohászati és gépipari gyárak (Ózd, Kazincbarcika, Miskolc stb.). A térségben jelentősen megnőtt az ipari végzettségűek száma és aránya, valamint az iparban dolgozók aránya. Az 1970-es évekre a Sajó-völgy területén és az iparvárosokban koncentrálódott a megye lakosságának közel 70 százaléka, a „magyar Ruhr-vidéknek” is nevezték ezt a területet. A munkaerőpiac domináló keresletét az ipar jelentette több mint 40 éven át Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, 1980-ra elérte a foglalkoztatás a 143 ezer főt, ami a vidéki megyék közül egyedülállóan magasnak bizonyult.

Az itt épült a gyárakba többnyire szakmunkásokat, nehézipari munkásokat kerestek, de egyaránt foglalkoztattak mérnököket, technikusokat, jól képzett szakmunkásokat, segédmunkásokat. Interjúalanyom is jól képzett, érettségizett, mára már nyugdíjazott technikus. *„Villanyszerelőként dolgoztam ott, azon belül a daruszerelőnél. Ezekkel a darukkal pakolták a gyárban a vasakat egyik helyről a másikra, a kohókba. A legfőbb dolgom a daruk villanyszerelése volt, ezen kívül újrakábeloztuk a darukat, ha a vezetékek megsérültek vagy elöregedtek. Máskor új kapcsolószekrényeket kellett felrakni...”*

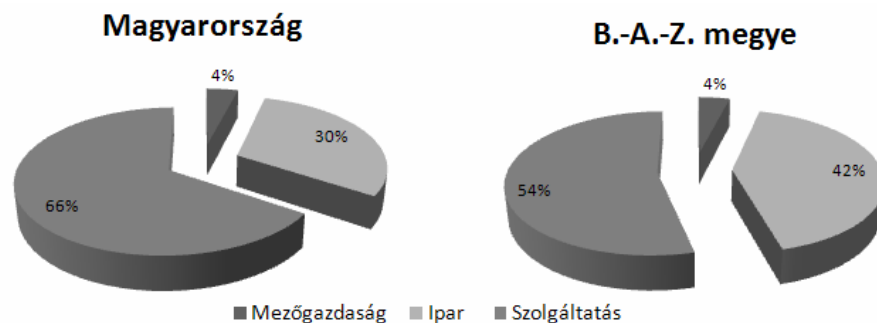
A szocialista vezetés ügyelt arra, hogy a nehéz, kemény fizikai munkát végző dolgozóknak lehetőséget adjon a kikapcsolódásra (a munka gyakran embert próbáló volt). *„Általában télen végezték a felújításokat, javításokat, így a legnagyobb hidegekben kellett kint dolgoznunk; míg nyáron a kohók melege tette elviselhetetlenné bent az épületben a munkát, nagyon meleg volt.”* (...) Ezért gyakran került sor úgynevezett „brigád bulira”, ahová a munkások családjaikkal együtt érkeztek. Ezek az összejövetelek alkalmasak voltak a közösség összekovácsolására, csapatépítésre, a szociális kapcsolatok fenntartására. *„Érdekesek voltak a szocialista brigádok is. A gyár ennek a keretein belül sokszor szervezett kirándulást az ország különböző pontjaira, például Hajdúszoboszlóra és a Balatonra is mentünk jó párszor. Máskor a Csanyikba szerveztek szalonnasütést, ahova mindenki vihette a családját is.”*

Hazánkban 1968-ig szinte teljes foglalkoztatottságról beszélhetünk. Míg Nyugat-Európában már korábban jelen volt a munkanélküliség, Magyarországot alacsony bérszínvonalal jellemezhetjük. 1968 után a GMK terjedésével valamelyest növekedhetett a háztartások jövedelme, ezzel együtt az életszínvonal is. A '80-as évek végén egyfajta foglalkoztatottsági csúcs volt tapasztalható az országban, amely a munkára képes korú lakosság 70 százalékát jelentette. (Dabasi 2011) *„Jó volt dolgozni, de a körülmények rosszak voltak, a fizetés jó volt, különösen mikor bevezették a túlórárt és a GMK-t. Állandóan dolgozni lehetett és kellett is, sosem volt szabadidőnk, mindenki pluszmunkát akart, reggeltől estig csak dolgoztunk.”*

A miskolci barnamezős területek nagy része a rendszerváltás előtt a jól szituált munkásemberek lakónegyede volt. Egy helyen működött művelődési ház, templomok, széles választékú üzletek, bölcsőde, óvoda, iskola, szakmunkás- és szakközépiskola. Napjainkban ez már a múlté, a stabil anyagiakkal rendelkezők elhagyták a környéket, a szociális intézmények panganak, a lakásokat felvásárlók már nem rendelkeznek a normális élethez szükséges jövedelemmel, nincs fizetőképes kereslet a területen. (Dabasi – Feksz 2012)

Dezindusztrializáció folyamata és következményei

A gazdasági struktúraváltással párhuzamosan a dezindusztrializáció, azaz az ipar leépülése Európában már 20-30 évvel korábban elkezdődött, mint a szocialista országokban. Nyugat-Európában már a rehabilitációt végezték, amikor hazánkban lassanként elindult a szerkezetváltás. Lux (2009) szerint a volt szocialista országokban a túlspecializáció következtében, a szocializmus alatt kialakult válságok és azok hatásai a folytonos késleltetés miatt csak jóval később, a poszt-szocialista korszakban „tudtak” jelentkezni. Az ipari válságok egyre inkább elmélyültek és a szocialista országokban a rendszerváltások után hirtelen és nagy erővel törtek elő. Magyarországon az 1980-as évektől a gazdasági problémák, a túlspecializáció, az erőteljes területi koncentráció és az időközben lassan elinduló szerkezetváltás következtében hanyatlásnak indult a korábban virágzó nehézipar. A rendszerváltás után elkezdődött a szocializmusban használt elavult technológiák felszámolása, közel 1 millióan veszítették el állásukat, tömeges munkanélküliség alakult ki, hiszen a nehéziparból elbocsátottakat a szolgáltatóipar nem tudta felszívni megfelelő képzéssel, készségek hiányában, így a dezindusztrializáció egyik legnagyobb vesztesége ez a térség vált. Az állapot jól jellemezhető a foglalkoztatottság drámai csökkenésével és a munkalehetőségek drasztikus visszaesésével elsősorban a nehéz- és építőiparban. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében az ipari termelés változása drasztikus csökkenést mutatott.

2. ábra: Bruttó hozzáadott érték szektorális megoszlása Magyarországon és B.-A.-Z. megyében, 2007. évi adatok alapján

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Az ipari termelés 5 év alatt a felére esett vissza. Ennek ellenér a fenti ábrán jól látható, hogy Borsod megyében napjainkban is különösen magas az ipar aránya az országos átlaghoz képest. Az iparból elbocsátott munkaerő nem felelt meg a tercier szektor elvárásainak. „1996-ban kellett otthagynom a gyárat, amikor megszűnt a nagyolvasztó. A villamos javítóból hamarabb eljöttem, még 1992-ben. Ott 1966-tól 1992-ig dolgoztam. Utána a járműjavítóknál voltam egy garázsfeleségben, majd a gázellátáson dolgoztam négy műszakban.”

A gyári munkások tehát a gyárbezárások után nem találtak képzettségüknek megfelelő munkát. A létszámleépítések következtében munkanélkülivé váltak, ez a munkanélküliség nem enyhül napjainkig sem. Hiába próbáltak meg más városokban, régiókban munkát szerezni, jobb esetben is csak a végzettségüknek nem megfelelő munkát találtak, rossz esetben – ami a leggyakoribb – egyáltalán nem fogadták őket a vállalatok, más képzettség volt szükséges a munkavállaláshoz. A Munkaügyi Hivatal sem biztatta őket egy szebb jövő reményével, nem tudott megfelelő állást ajánlani a végzettségük és koruk miatt a rászorulóknak. „Amikor megszűnt a nagyolvasztó a gyáron belül a Kft.-knél dolgoztam segédmunkásként. (...) Itt 3-4 évet töltöttem el, majd a Kft. ideiglenesen megszűnt, ezután 1 évig szociális segélyre szorultam, nem kaptam állást sehol sem.” Az elbocsátott munkaerő vagy a segélyből élést és ezzel a leszakadást választotta, vagy megpróbálta alkalmi munkákból eltartani a családját. „Amikor abban az egy évben segélyen voltam, folyamatosan próbáltam állást keresni a Munkaügyi Központon keresztül. Ott viszont mindig azt mondták, hogy mivel 57 éves vagyok, nem tudnak semmilyen munkát adni a korom miatt.

A nehézipar degradálódása következményeképpen az ipari épületek elhanyagoltakká váltak, kialakultak a barnamezők. A barnamezők elhelyezkedése országosan változatos képet mutat, jelenlétük mégis B.-A.-Z. megyében jelenti az egyik legnagyobb problémát, hiszen napjainkig jelentős a megyében az ipar aránya. Az ÉMOP adatai alapján a megyében 1588,16 hektár a barnamezők nagysága, ebből Miskolcon több mint 500 hektár található (DAM: 160 hektár, DIGÉP: 45 hektár).

Társadalmi-munkaerőpiaci depresszió

Napjainkban a diósgyőri barnamezőkön általános jelenség a tartós munkanélküliség, depriváció, társadalmi problémák elmélyülése. A térség iparának leépülése erőteljes hatást gyakorolt a társadalom jólétére. A gazdaságon ejtett seb megjelent a társadalmi egyenlőségi viszonyok területén is. A nyolcvanas évek végére egy sajátos kettős szerkezetű társadalom alakult ki elsősorban Miskolc területén. Ezt „L-modellnek” (Kolosi 1987) és „kettős háromszög modellnek” (Szelényi 1990) nevezzük. A gyárbezárások miatt „utára került” dolgozók előtt Böhm (1998) szerint négy lehetséges út állt. Az első, hogy kikerültek az elsődleges munkaerőpiacról és a sok kudarc után a

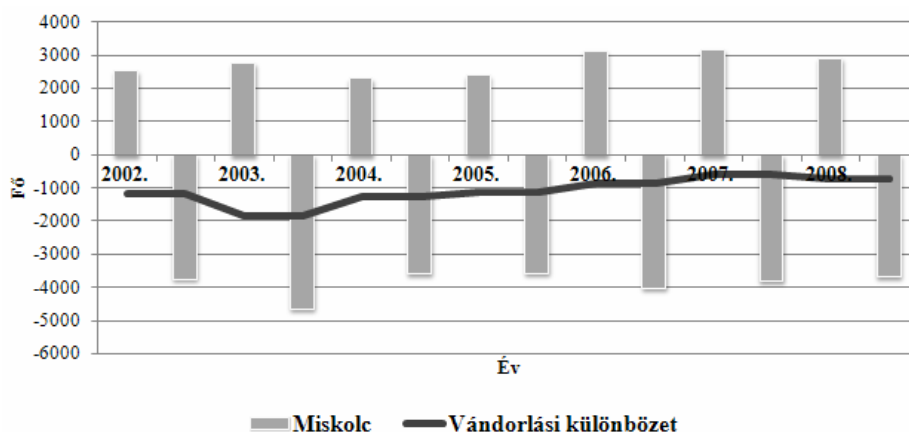

későbbiekben nem is próbálkoztak új munkahelyet találni, ezzel vállalták az egyébként is csökkenő átlagos életszínvonalától és a középosztálytól való leszakadást, a segélyezés lett a megélhetésük legfőbb forrása. Második lehetőség az úgynevezett „túlélési stratégiák” kialakítása, azaz elköltöztek oda, ahol munkalehetőséget kaptak. Ez egy erőteljes taszító hatást jelentett, így harmadik lehetőségként akár külföldre is elmenekültek vendégmunkásként. Az elvándorló családok helyére új betelepülők érkeznek, akik általában a legszegényebb csoportok tagjai és még inkább leszakadnak az egyébként is csökkenő átlagtól is. Végül pedig egy szűk rétegük vállalkozó, akár kényszervállalkozó lett, kilátásaik pedig egyre romlottak, a vállalkozások szinte napról napra élnek. A barnamezős gyárbezárások tehát ezeket a lehetőségeket adták a nehézipari konglomerátumok dolgozóinak, Miskolc esetében a 19 000 volt gyári dolgozónak.

Miskolcon felvett, 260 kérdőív segítségével vizsgáltuk a barnamező közelében élő lakosok munkaerőpiaci attitűdjét, kapcsolatát a gyárral. A felmérésből kiderült, hogy 21-en dolgoztak a diósgyőri gyárak valamelyikében, akiknek több mint 60 százaléka mára már munkanélküli. Véleményem szerint egy terület depressziósságát igazolja, hogy a szülők hogyan vélekednek a gyermekeik jövőjével kapcsolatban. A volt LKM dolgozók közül mindenki (100 százalék) azt tanácsolja a gyermekének, hogy teljesen más foglalkozást válasszon, mint ő.

Migráció a barnamezők területén

A másik problémát tehát a népesség mozgásában, a város taszító-vonzó és lakosságmegtartó-képességében látom. Miskolcra magas az elvándorlás.

3. ábra: Vándorlási tendencia Miskolcon 2002 és 2008 között

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A város népessége kevésbé fogy, mint amilyen mértékű az elvándorlás. Ennek oka, hogy a születések száma tartósan magas, illetve bizonyos mértékű bevándorlás is tapasztalható. A cirkuláris migráció – az elvándorló képzett munkaerő helyére ugyanolyan, vagy magasabb képzettségű munkaerő érkezik – és a remigráció – a potenciális munkaerő ugyan elvándorol, de visszatér, és a megyében dolgozik, befektet – sem valósul meg a térségben. A képzett munkaerő elvándorol a megyéből potenciális munkalehetőségek hiányában, helyükre többnyire képzetlenek áramlanak, a lakosságcseré negatív egyenleggel valósul meg. A megyéből elvándorlók tartósan nem tudtak munkahelyet találni más régióban, alkalmi munkák után visszatértek Borsodba. „... először Újpesten dolgoztunk a Chinoinnál 1 hónapig, majd Tatabányán 2 hetet, aztán újra Újpesten 1 hónapot. Később vissza kellett jönnöm Borsodba – mivel máshol nem kaptam munkát – és részt vettem az egyetemi kollégiumok felújításában, de dolgoztunk Szikszón, Nyéken és Tiszaújvárosban is.”

Összegzés

A revitalizáció megítélésem szerint már elkészült és minden további késlekedés nehezíti a feladatot. Úgy gondolom, a leépüléssel párhuzamosan el kellett volna kezdeni a területek társadalmi rehabilitálását is. Ma már olyan körülményeket találtam, amely megkérdőjelezi, hogy van-e még lehetőség az új pályára állításhoz. A képzett munkaerő elvándorol a térségből, jelen van a „braindrain” problémája. A remigráció hiánya és cirkuláris migráció negatív egyenlege a társadalmi szakadékok folyamatosan mélyíti, a roma-probléma megoldása egyre sürgetőbb a megyében/városban.

Véleményünk szerint az önidentifikációval eredményesen lehetne mérni egy terület depressziósságát. Ez ugyan egy szubjektív mérőszám, de megvizsgálja, hogy a közösség tagjai hogyan ítélik meg saját helyzetüket a ténylegeshez képest. Az interjúból kiderült, hogy ezt az interjúalanyom rosszabbnak gondolja, mint a tényleges helyzete. Ha a társadalom egésze „kedvetlen”, azaz negatívan gondol kilátásaira, az elvándorlásra hajlamosít. Miskolc jól jellemezhető az LKM-es dolgozók válasza alapján: azt szeretnék, hogy gyermekeik elhagyják a térséget és más foglalkozást válasszanak, mint ők.

Miskolc gazdasági társadalmi jelentősége a rendszerváltást követően folyamatosan csökkent, a revitalizáció elkerülhetetlen ahhoz, hogy egy élhető, működő, prosperáló környezet teremtsünk a rozsdáövek területén. Ennek eszköze egy komplex revitalizációs stratégia lehet, melyben központi szerepet kap a kormányzati beavatkozás, új funkciók megvalósítása, rozsdáövek rehabilitációja, a reindusztrializáció, a megváltozott követelményeknek megfelelő társadalmi politika.

Felhasznált irodalom

- Bőhm, A.(1998): *A mai magyar társadalom*. Korona Kiadó, Budapest
- Czomba, S.(2008): Iparfejlesztési tendenciák Borsod – Abaúj – Zemplén megyében a rendszerváltozás előtti és utáni évtizedben (különös tekintettel a szakember ellátottságra), Ph.D értekezés. pp 9-19.
- Dabasi Halász, Zs. (2011): A magyar munkaerőpiac fejlődése, területi egyenlőtlenségek elmélyülése. In: *Munkaerőpiac és foglalkoztatáspolitikai*. Szerk.: Dabasi Halász Zsuzsanna, Miskolci Egyetemi Kiadó, pp173-187.
- Dabasi Halász, Zs.- Fekszí, K.(2012): Leeway of the revitalization and its repulsive effect of the labour mobility, a case study in Diósgyőr. XXVI. MicroCAD International Scientific Conference. Miskolc, ISBN: 978-963-661-773-8
- Kolosi, T.(1987): *Tagolt társadalom*. Gondolat Kiadó, Budapest
- Lux, G.(2009): Az ipari hagyományos terei: A régi ipari térségek (Industry's Traditional Spaces: Old Industrial Regions). In: *Tér és Társadalom*. 23. Évf 4. szám. pp 45-60.
- Szabó János: *Nagyipari létesítmények 1945-1975*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1975.
- Szelényi, I.(1990): *Új osztály, állam, politika*. Európa Kiadó, Budapest

Műhely

Bánhalmi Lilla – Biczó Gábor

A barnamezős rehabilitáció és az örökség turizmus kapcsolata: nemzetközi tapasztalatok és a DIGÉP esete

A barnamezős revitalizáció egyik lehetséges és napjainkban népszerű funkcionális területe a turisztikai szemléletű fejlesztés. A tanulmányban a turisztikai fejlesztésre alkalmas helyszínek kiválasztásának szempontrendszerét meghatározó lokális közösségi adottságok értékelési mátrixát vizsgáljuk. A szöveg második szakaszában egy észak-amerikai példán – Bethlehem – keresztül a sikeres turisztikai szemléletű revitalizáció modelljét állítjuk górcső alá. A tanulmányt a magyar DIGÉP turisztikai fejlesztésével kapcsolatos dilemmák listázásával zárjuk.

Kulcsszavak: barnamezős revitalizáció, turizmus, alkalmazott társadalomtudományi szemlélet

JEL-kód: L10

Bevezetés

A posztindusztriális társadalmak egyik legsúlyosabb környezeti tehertétele, a gazdasági struktúra átalakulása miatt az elmúlt évtizedekben visszamaradt, funkciót veszített, ill. szennyezett ipari infrastruktúra és termelési területek problémájának megoldása. Az ipar és különösen a nehézipar virágzásának időszaka a fejlett társadalmakban kis eltéréssel gyakorlatilag a 19. század közepétől az 1960-as évekig tartott.¹ Ekkor kezdődött meg a termelés az olcsóbb munkaerővel és nyersanyagforrásokkal rendelkező feltörekvő országokba történő kiszervezése, ami fokozatosan felgyorsuló és napjainkig tartó folyamatként meghatározta az egykor prosperáló iparvidékek, városok, olykor régiók sorsát. Az ipar leépülése komplex és egymást erősítő hatástényezők rendszereként nem csak a helyi társadalmak életviszonyait alakította át gyakran roppant hirtelen. A megszűnt és hátrahagyott ipari létesítmények, melyek többnyire urbanizált lakóövezetek tözsomszédságában találhatók, komoly környezeti kockázati tényezőként, sokszor bizonyíthatóan közvetlen egészségkárosító okként a posztindusztriális társadalmak jelenének fontos dilemmáját képezik.

A kissé eufemisztikus módon barnamező terminussal illetett helyek nagyon eltérő adottságú és múlttal rendelkező színterek.² Először az Egyesült Államok északi, elsősorban leépült vaskohászati infrastruktúrájával kapcsolatban került a figyelem középpontjába, illetve vált gazdasági és környezetvédelmi jelentőségű kérdéssé (Dettore 2005). A barnamezős fejlesztések komplex problémaként történő felismerése, tehát a színterek társadalmi és kulturális adottságainak az elemzésekbe történő bevonása hosszú folyamat hozadéka volt. Részben ennek eredménye, hogy a múlt század utolsó harmadában, illetve Közép-Európában az ezredfordulót követően a barnamezős fejlesztések egyik lehetséges orientációjaként bontakozott ki az ipari örökségturizmus.

---

¹ A barnamező színterek megjelenése és kialakulása lényegében egyidős az ipari forradalom eredményként kialakult térben koncentrált ipari infrastruktúra megjelenésével.

² A barnamező tágabb értelemben magában foglal minden elhagyott és korábban gazdaságilag hasznosított területet, melyen leromlott infrastruktúrájú vagy potenciális környezeti kockázatot rejtő létesítmény található, és amely utólagos tervszerű beavatkozás nélkül tényleges veszélyt jelent az érintett helyi társadalomra.

A barnamezős fejlesztések szociokulturális hatásaival foglalkozó szakirodalom tekintélyes témájává fejlődött az ipari örökségturizmus közösség-konstitutív hatásainak értelmezése. Pontosabban annak tisztázása, hogy a mindenkori fejlesztésben involvált helyi közösség, az egykori ipari munkavállaló és az ehhez köthető egyéb tevékenységet végző népesség kollektív társadalmi önképét miként alakítja pozitívan a közvetlen környezet új és magasabb presztízsű turisztikai funkciója.

A következőkben a barnamezős rehabilitáció egyik lehetséges alternatívája, a turisztikai célpontként fejlesztett, kiemelt gazdasági és szociokulturális lehetőségekkel jellemezhető szinterek általános kérdéseivel foglalkozunk, valamint ennek példaként a miskolci DIGÉP ipari örökségturizmus-potenciáljával kapcsolatban végzett kutatások eredményeit mutatjuk be.³

Barnamezős rehabilitáció turisztikai szemléletű kiválasztása

A barnamezős területek turisztikai szemléletű fejlesztése egyre közismertebb módja a leromlott környezetű városi szinterek hasznosításának (*Pavolová, Kyselova, Bakalár, 2012, 26-30.*). Az ipari örökségturizmus fejlődésében fontos szerepet kapott a fejlesztési szintér kiválasztását meghatározó elvrendszer. Mivel a fejlesztés céljai és funkciói komplex rendszert képeznek, ezért a mindenkori szintér kijelölése összetett feladat és számos szempont mérlegelését feltételezi. A gazdasági és környezeti fenntarthatóság mellett az érintett lokális szociokulturális életközösség érintettségének mértéke és minősége ugyancsak meghatározó szempont. Jelesül, fontos annak mérlegelése, hogy a „helyiek” a turisztikai célpontként fejlesztett barnamezős terület új funkcióiban milyen érdekeltiségre lelnek, illetve az ebből származó haszonból milyen módon és mennyiben részesülnek.

A turizmus gazdaságélénkítő hatása közismert. Ugyanakkor, csak az a turisztikai fejlesztés generál konjunktúrát és járul hozzá az érintett lokális társadalom közösség-viszonyainak fejlődéséhez, ahol a befektetett tőke – társadalmi, anyagi, humán és politikai – mennyisége és minősége egyensúlyban van a megtérüléssel. Mindez azt jelenti, hogy nem minden barnamezős szintér alkalmas arra, hogy rehabilitációját követően kívánatos és sokak által látogatott turisztikai célpontként nyerjen új funkciót. Megfordítva, a turisztikai célpontként hasznosítható barnamezős területek kiválasztása során az első lépés a vállalkozás legszélesebb értelemben vett rentabilitásának mérlegelése.

A kiválasztás elveivel kapcsolatban elfogadott nemzetközi gyakorlat világossá teszi, hogy léteznek ugyan általános szempontok, azonban, mivel minden barnamezős szintér gyökeresen különbözik, ezért a fejlesztés lehetőségével kapcsolatos álláspont kialakítása egyrészt interdiszciplináris –, turisztikai, környezetvédelmi, technológiai, közgazdasági, jogi, alkalmazott antropológiai - szakértői alapvizsgálatot, másrészt és ennek folyományaként szituatív szemléletű elemzést követel. A barnamezős szintér a különböző tudásterületek szemszögéből feltárt lehetőségei és nehézségei komplex értékelés formájában kerülnek megítélésre, ahol a diszciplináris távolságból adódó értelmezési nehézségeket kiküszöbölő kohéziós alapelv a fenntarthatóság mérlegelése. Magyarán, a turisztikai típusú barnamezős fejlesztések esetében a komplex befektetés megtérülését a fenntarthatóság mértékére vonatkozó állásfoglalás formájában lehetséges konkretizálni.⁴ A fenntarthatóság itt a biotóp környezet megteremtését, illetve az ezzel időben stabil egyensúlyi kapcsolatviszonyban álló szociokulturális életközösség megszervezését jelenti.

³ A Diósgyőri Gépgyár elődjét 1915-ben alapították, majd 1948-tól vált önálló állami vállalttá. 1963-tól több termelési részleg összevonásával jött létre a magyarországi gépgyártás egyik legnagyobb centrumaként, majd a politikai rendszerváltást követően a nehézipar válságával párhuzamosan fokozatosan átalakult és leépült. A termelésből kivont és elhagyott infrastruktúra az egyik legnagyobb hazai barnamezős területet képezi.

⁴ A fenntarthatóság fogalma a nemzetközi szakirodalom egyik talán legvitatottabb terminusa. Az alapvetően az ökológiai egyensúlyi rendszerek analógiájaként elgondolt célképzet lényege olyan humán struktúrák létrehozása, melyek módszeres, tervezett és ellenőrzött antropogén beavatkozás eredményeként hosszú távú

A turisztikai fejlesztésre alkalmas adekvát szintér kiválasztása két egymásra épülő szinten történik (1. táblázat). Az első lépés elválaszthatatlan a rehabilitáció eredményként elérendő új funkció pontos rögzítésétől, illetve a helyszín ezt szolgáló előnyös és hátrányos tényezőinek azonosításától.

1. táblázat: A turisztikai szemléletű fejlesztésre alkalmas barnamezős szintér kiválasztásának szempontrendszere / *Aspects of selection considering the suitable brownfield sites for touristic development*

1. szint⁵

	eredeti funkció	fekvés	új funkció	példa
osztatlan szintér: önmagában értelmezhető világos fizikai határokkal rendelkező, egyfunkciójú szintér	egyetlen ingatlanhoz tartozó, konkrét funkció okán létesült infrastrukturális egység: építmény vagy hely	urbanizált, rurális, és/vagy természeti környezet	a barnamezős szintér fejlesztésének eredményeként megteremteni kívánt konkrét funkció	Bohumin víztorony, ma <i>Ve Zezi</i> panzió és étterem, városi park ⁶
homogén komplex szintér: világos fizikai határokkal rendelkező, azonos funkciójú egységekből álló, de önmagában osztatott szintér	egyetlen ingatlanhoz tartozó, azonos funkciójú, de osztatott elemekből felépülő infrastrukturális egység: építmény vagy hely	urbanizált, rurális, és/vagy természeti környezet	a barnamezős szintér fejlesztésének eredményeként megteremteni kívánt komplex, de homogén funkciórendszer	Genk C-bánya, két projektben fejlesztett (2000-2013) több (négy) funkciójú történeti jelentőségű épületkomplexum: kortárs művészet és kultúra; bányászati ipari örökségtúra; média és dizájn felsőoktatási akadémia; kreatív ökonómiai centrum (RAMSDEN 2010)
osztatott komplex szintér: többféle és eltérő funkciójú, fizikailag tagolt határokkal rendelkező szintér	több ingatlanhoz tartozó eltérő funkciójú elemekből álló komplex infrastuktúrájú hely és szintér	urbanizált, rurális, és/vagy természeti környezet	a barnamezős szintér fejlesztésének eredményeként megteremteni kívánt heterogén funkció-komplexum	Bethlehem Steel Company (Pennsylvania); összetett funkciójú és többszinterű fejlesztés - rekreáció, sport, múzeum – komplex szintér (SENAPE, 2008)

Forrás: Saját szerkesztés

őnfenntartó szisztémát eredményezhetnek. A fenntarthatóság egyúttal a rehabilitáció fogalmának értelem-tartalmára is hatást gyakorol a kortárs diskurzusban, mivel, például a szennyezett, leromlott és adott állapotokban hasznosíthatatlan barnamezős szinterek fejlesztése elvileg lehetőséget ad a környezeti és a társadalmi feltételrendszer egyensúlyi működésének megszervezésére. Elterjedt és kevésbé elfogadott kritikai vélemény szerint a fenntarthatóság ideája zavaros és manipulatív szlogen vagy utópisztikus reformerek fantáziaszüleménye, amely esetleg más fogalmakkal alkotott képzetársításai – fenntartható növekedés – oximoronként értékelhető. (EISEN 1999, 196-199.)

⁵ A táblázati összefoglalás a nemzetközi szakirodalom példái alapján azonosított szempontok rendszerezése

⁶ uo. 29.

Az új funkció rögzítése és kapcsolata a szintér eredeti adottságaival az első lépése a turisztikai célra alkalmas barnamezős helyszín kiválasztásának. Látható tehát, hogy az új funkció azonosítása elválaszthatatlan a környezeti-fizikai adottságoktól, a szintér fekvésétől - különbséget lehet tenni a természeti környezet minősége alapján, például a hegyvidéki táj, illetve urbanizált helyek között -, és a korábbi funkciót kiszolgáló infrastruktúra adottságaitól.

A szinterek kijelölésének további finomítást képező szempontrendszere a barnamezős helyszín diszciplináris szemléletű értékelése. A környezeti szennyezettség állapota, a tulajdonos, a helyszín új funkciójából következő turisztikai célközönség, az érintett lokális közösség érdekeltiségének és részvételének mértéke, a szintér jogi státusza, a helyi önkormányzat szerepe, a potenciális befektető, az új funkció megteremtéséhez szükséges anyagi és intellektuális-humán kapacitás mind-mind olyan tényezők, melyek megkerülhetetlenek a szintér kiválasztásakor. A modern alkalmazott társadalomtudományi szemléletű projektek esetében azonban a sorolt primer valamint szekunder szempontok közül határozottan kiemelkedik a barnamezős fejlesztésben érintett lokális szociokulturális közösség érdekeinek és érdekeltiségének kérdése, amely egyfajta kohéziós elvként fűzi fel a közreműködők tevékenységét.

Amerikai örökségipari turisztikai fejlesztési projekt és a lokális közösség, Bethlehem

A közösség részesedésének kérdése a turisztikai célú barnamező rehabilitáció és revitalizáció folyamatában már a jelenség korai történetében jól megfigyelhető téma. A folyamat kibontakozásának reprezentatív példája a pennsylvaniai Bethlehem ipari örökségének története, ami egyúttal jól tükrözi, hogy a barnamezős rehabilitációhoz kapcsolódó örökségturizmus a gazdasági és a környezeti nyereség mellett milyen széleskörű lehetőséget kínál a helyi társadalmi közösség fejlesztésére (Cameron 2000).

Bethlehem Pennsylvania államban, a Leigh-folyó völgyében található, az amerikai ipartörténet emblematikus helyszíne. A várost 1741-ben alapították Németországból bevándorló telepesek, akik elsősorban földművelésből éltek. A 19. század elején kezdett megváltozni a rurális vidéki kisváros képe, köszönhetően a közelben talált gazdag cink, vaspát, pala és később antracit lelőhelyeknek. Az időszak fontos fejlesztése volt a bányavidékről Bethlehemig kiépített csatorna-rendszer, majd vasútvonal, amely megkönnyítette az ásványok a feldolgozóhelyre szállítását, egyúttal hatalmas lökést adott az ipar fejlődésének. A városka történetében az 1860-ban alapított Bethlehem Iron Company, illetve az ennek részleges átszervezésével 1899-ben létrehozott Bethlehem Steel Company, amely az USA második legnagyobb acélipari üzemévé fejlődött, döntő változásokat hozott. A vállalat a 20. században az amerikai ipari forradalom egyik jelképévé vált. Termékei, a felhőkarcolók építéséhez használt acélelemek, vagy az első és a második világháborúban használt fegyveralapanyagok a kontinensnyi ország gazdasági életének fontos tényezőjévé tették a céget. Ugyanakkor a 20. század utolsó harmadában, a klasszikus nehézipar hanyatlásának kezdetén Bethlehemet is elérte a dekonjunkció. A vállalat 1975-től veszteségesen működött és a 115 000 fő foglalkoztatott száma 1993-ra 3 600 alkalmazottra csökkent. A sikertelen átszervezési és profilváltási kísérletek megpecsételték a vállalat sorsát, amely végül 2003-ban végleg beszüntette a termelést.⁷

A hosszú leépülési folyamat társadalmi hatásai katasztrofálisak voltak. Bethlehem és az acéliparhoz kapcsolódó környező települések ipari vállalatainál 1975-1991. között a munkahelyek negyede megszűnt, ami masszív munkanélküliséget, és lokális társadalmi depressziót eredményezett.⁸ A szintér természetesen nem egyedi, hisz a folyamatok a globális posztindusztriális gazdasági mechanizmusok tükrében a világ számos pontján hasonló leírást eredményeznének. A hosszú és kiegyensúlyozottnak tetsző prosperálást követő hirtelen dekonjunkcióra a lokális társadalmi tér mindennapi viszonyait alapjaiban rengette meg. Ugyanakkor Bethlehem példája, a

⁷ Ma a város népessége 74 ezer fő, a Leigh-völgy vonzáskörzetében élők lélekszáma kb. 800 fő.

⁸ *ibid.* 61.

módszeres rehabilitáció, melynek középpontjában a turisztikai profil megalapozása és fejlesztése áll, példaértékű vállalkozás.

A bethlehemi komplex turisztikai projekt példaértéke a hosszú távú, rendszerszemléletű és körütekintő szervezésben illetve kivitelezésben ölt testet. Az örökségesítés és a múzeumosítás első hulláma még az 1970-es években kezdődött, amikor intenzív érdeklődés bontakozott ki a helyi történelmi múlt iránt. Ennek középpontjában az eredetileg Csehországban kialakult, majd a Bethlehemet alapító német származású bevándorlók között is elterjedt, eredetileg a huszitizmusból kifejlődött moráviai-egyházi (Herrnhuti Testvéreközösség) örökség iránti érdeklődés állt.⁹ Az úgynevezett morva városrész, ahol az egyház tulajdonában lévő ingatlanok – központi templom, iskola, temető – és 18. századi lakóházak, valamint közigazgatási funkciójú épületek többsége található, jó állapotban fennmaradtak. A bethlehemi örökségvédők már a 60-as évek végén szorgalmazták a történelmi múlt további értékeinek konzerválását és múzeumosítását. Így került sor egy 18. századi fogadó, egy tímárműhely, őrlőmalmok és a korai ipari múlt és technológia bemutatását szolgáló látnivalók turisztikai célú fejlesztésére.

A tudatos és a város jövőjét a hanyatló nehéziparról a turisztikai fejlesztésekben továbbgondoló komplex stratégia csirái tehát már a gazdasági dekonjunktúra előtt tetten érhetőek voltak. Ugyanakkor a látványos és sokoldalú fejlődés, a helyszín adottságaival kalkuláló széleskörű rehabilitáció csak az 1990-es években indult meg. Ekkor a kulturális turizmus fókuszpontjába Bethlehem három etnikai telepese közösségének öröksége került. A morva, a holland és skót-ír bevándorlók tárgyi és szellemi hagyatéka a klasszikus örökségturizmus színterévé tették Bethlehemet. Ugyanakkor, ez a koncepció kizárólag a város északi történelmi magját érintette, bár hozzájárult a leépülő acélipar okozta gazdasági és társadalmi krízis hatásainak ellensúlyozásához, mégis figyelmen kívül hagyta a Steel Company fokozatosan elhagyottá váló és leromlott barnamezős színtereinek problémáját. A város turisztikai fejlesztésében érintett szereplők között az 1990-es évek elején súlyos vita bontakozott ki a továbblépés irányairól. A konzervatív és a klasszikus örökségre koncentráló civil és gazdasági közösségek a 19-20. század hagyatékában nem láttak fantáziát. Ezzel párhuzamosan megjelentek olyan szereplők, akik Bethlehem történetét kivételesen komplex helyszíneként értelmezték, a két és fél évszázados múlt örökségét koherens egészként megőrzésre érdemes értéknek fogták fel.

A 90-es évektől került megvalósításra Bethlehem komplex örökségvédelmi stratégiája, amely elsősorban a turizmusra épül, de ezt támogató szekunder funkciójú fejlesztéseket is magába foglalt. A koncepcionális fordulatnak köszönhető, hogy a város korai fejlődésében meghatározó hajózási csatorna szövetségi pénzalap támogatásával megvalósuló felújítása új és turisztikai értelemben vonzó rekreációs tér kialakítását eredményezte. A város déli részén található barnamezős színterek hasznosításába több intézmény összefogása látványos ellendülést hozott. A Lehigh University terjeszkedése, majd a gyár területén felújított épületben tudományos centrum kialakítása döntő esemény volt. Ezt követte 1996-ban a bethlehemi Zenefesztivál Központ vállalkozása, amely rendezvényeit korábban kizárólag a történelmi északi városrészben tartotta meg. A Bethlehem Musikfest Association ekkor megvásárolt egy a gyár területén található elhagyott gyümölcsraktárt és fesztiválközpontot alakított ki, majd rendezvényeket szervezett az új helyszínen. A rehabilitációs folyamatban aktív szereplő volt maga a Bethlehem Steel is, amely hosszú előkészületeket követően az acélipari örökség kultúráját és technikátörténetét bemutató múzeumot nyitott meg 1997-ben. A múzeum, amely a 90-es évek közepétől a Smithsonian Intézettel is partneri kapcsolatban áll, jelenleg az acélgyártási technológia folyamatát bemutató turisztikai

⁹ A Herrnhuti Testvéreközösség konkrétan az evangélikus vallásban a 17. század során elterjedt pietizmus megnyilvánulása volt. A pietizmus Angliában, Hollandiában és Németországban a mindennapi életet átható vallásos személyességet, kegyességet és testvériséget állította középpontba. A kifejezetten puritán és a lelkeséget hangsúlyozó nézetrendszer 1727-ben szerveződött önálló, Krisztust a vallásos hit középpontjába állító irányzattá. Herrnhut eszméje, vagyis az „Úr oltalma” morva családok között is elterjedt. Bethlehem első telepesei közülük kerültek ki, ami a városka első évszázadának történetére, kultúrájára és társadalmi életére erősen rányomta a bélyegét. (Gallagher 2005)

látványosság a közérdeklődésre is számot tartó formájának kidolgozásával kísérletezik. A koncepció az örökségesítés fogalmi keretei között értelmezhető szándékként folyik. A tervezők, a barnamezős rehabilitáció turisztikai érdeklődésre számot tartó formájának kidolgozásán fáradozó szakemberek kísérlete, a közgondolkodásban általában negatív értékképzetekkel társított ipari kultúra – kohászat – és afunkcionális öröksége – rozsdatemető – hasznosítására irányuló próbálkozás.

A gazdasági, környezeti rehabilitáció mellett a bethleheми kísérlet lényege, hogy a helyi adottságok kínálta keretek között és a helyben élő, az acélipari munkahelyet elvesztett emberek alkotta dezintegrált lakóközösségek fejlesztését is lehetővé teszi. A turisztikai szemléletű fejlesztések munkahelyet jelentenek, továbbá a szakértelem hasznosítását, amennyiben alkalmat kínálnak a Bethlehembe látogató turisták kiszolgálására. Természetesen a helyi ipari örökségturizmus keretei között foglalkoztatható szakemberek száma korlátozott, ám a jelenség, tehát az ipari tudástőke kulturális értéként történő prezentációja nyilván indirekt módon, de erősíti a lokális kollektív identitást.

A további részletektől elvonatkoztatva látható, hogy a koncepcionális és átfogó barnamezős rehabilitációs program bethleheми példája kiváló modell a hasonló adottságú helyek fejlesztéséhez. A továbbiakban, nem az összehasonlítás kedvéért, inkább a színtérben rejlő lehetőségek tudatosításának szándékával szeretnénk utalni arra, hogy kutatásaink alapján a miskolci DIGÉP miként és miért kínálhat esélyt a barnamezős ipari örökség-rehabilitáció számára, illetve válhat turisztikai vonzerővé.

A DIGÉP példája és lehetséges fejlesztési stratégiája alkalmazott társadalomtudományi szemszögből

A bethleheми példa kapcsán láthattuk, az ipari örökségturizmus előmozdítására a fejlett országokban bevett gyakorlat, hogy a kulturális haszon mellett gazdasági előnyökkel is kecsegtető műemléki objektumok turistalátványossággá fejlesztése hozzájárulhat a hanyatló iparvidék revitalizációjához.¹⁰ Az épített környezet műemléki védelme mellett fontos ezeknek a területeknek az újbóli felfedezése és hasznosítása, megőrzése az utókor számára. Ennek lehetséges módja az ipari örökségek turisztikai projektekbe való bevonása, ahol a helyi intézmények és közösség közreműködésével lehetőség nyílt komplex fejlesztések megvalósítására.

A DIGÉP ipari öröksége esetében a turisztikai projektben való hasznosíthatóság gyakorlati keretfeltételeit egy 2009-2010 között megvalósított program keretében tanulmányozták. A „Tours without borders” projekt célkitűzései között szerepelt a különböző helyszínekhez köthető, de kvázi regionális léptékben kezelhető ipari örökségek mentén tervezhető turizmusfejlesztés. A Magyarország-Szlovákia Határon Átnyúló együttműködési Program 2007-2013 program részeként Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Önkormányzata és Igló Város Önkormányzata felvette a kapcsolatot, hogy a fentebb említett pályázatra több projektjavaslattal készüljenek. A tárgyalások során a pályázatok köre leszűkült és a turisztikai koncepció nyert támogatást.¹¹

A program megvalósításának jó alapot szolgáltatott, hogy BAZ megye és Kassa Kerület hosszú évekre visszatekintő együttműködést ápolt. Az egymás térségeibe történő kölcsönös látogatások és azok népszerűsítése, az intézmények közötti együttműködés mindig fontos partner-tevékenység volt. A program keretében végzett vizsgálat során arra a következtetésre jutottak, hogy a két térség közötti idegenforgalmi együttműködés, a desztinációs menedzsment a turisztikai termékfejlesztés szempontjából elégtelen. A határmenti térségekben minimális információ áll

¹⁰ Németh Györgyi tanulmányaiban a kérdést a borsodi ipari turizmus potenciális értékeinek listázásán keresztül tanulmányozta. (Németh 1994, 192-198.)

¹¹ Lásd részletesen <http://www.tourswithoutborders.eu/?lang=hu>

rendelkezésre a turisztikai termékekről, ami komolyan hátráltatja a közös turisztikai térként fel-fogott határon átnyúló régiófejlesztést.¹²

A 2009-ben megkezdett projekt tizenkét hónapos időtartama alatt négy fajsúlyosabb blokkban sikerült összefoglalni a közös fejlesztést akadályozó hiányosságokat: a meglévő turisztikai látványosságok valós terméksomaggá fejlesztése; együttműködési hálózat kialakítása a szolgáltatók bevonásával; a terméksomagok értékesítése egy-egy helyi utazási iroda bevonásával; folyamatos együttműködés kialakítása és biztosítása a két térség között. A közös célok megvalósításának érdekében a terméksomagokban egy-egy tájegységet reprezentáló tematikus útvonalak kerültek kijelölésre: Vaskultúra Útja, Gótikus Út, Várak és Kastélyok Útja. A pályázat második fordulójának eredménye, hogy az útvonalakat, a tájékozódást megkönnyítendő, információs táblákkal jelölték ki az érdeklődő látogatók számára. Így került sor arra is, hogy a DIGÉP a Vaskultúra Útja tematikus ipari örökségtúra részeként került kitáblázásra.¹³

Ugyanakkor, amint ez a DIGÉP történetét bemutató leírásból is kiderül, egy olyan nagyságrendű, osztott, komplex barnamezős szintér, mint a diósgyőri esetében, a turisztikai szemléletű rehabilitáció nem merülhet ki néhány tábla elhelyezésében. Az örökségesítés és a múzeumosodás lehetnek ugyan, ahogy ezt Bethlehem esetében láttuk, a turizmus fejlesztését generáló kiinduló kezdeményezések, de csak akkor, ha a folyamat tényleges tartalommal telítődik. Ennek előfeltétele, hogy a DIGÉP örökségipari turisztikai desztinációként történő meghatározása ne merüljön ki néhány látszatintézkedésben, illetve a fejlesztésben rejlő lehetőséget a helyi közösség is magáénak érezze, azonosuljon azzal.

A lokális társadalom érdekeltségének és érdekeivel kapcsolatos attitűdjének mérésére strukturált interjútechnikára épülő vizsgálatot végeztünk a helyszínen azzal a céllal, hogy a szintér örökségértékével kapcsolatban forgalmazott ismeretek minőségét meghatározzuk.¹⁴

A lokális kisközösségek belső szerkezetviszonyainak kutatására a klasszikus antropológiai módszerek közül a terepkutatás nyújtja a legjobb lehetőséget. Ennek során a társadalmi jelenségeket természetes közegükben vizsgálhatjuk, illetve a finom összefüggések is tisztázhatóak. Ha a kutatási eredmények, amint jelen esetben is, közvetlenül visszacsatolhatóak, egy lehetséges fejlesztés megalapozását szolgáló alkalmazott ismereteket közvetítenek, akkor alkalmazott antropológiai értékű társadalomtudományi vizsgálatról beszélhetünk. Esetünkben a DIGÉP barnamezős szintér környezetében élők és miskolci polgárok ismereteit, valamint attitűdjét terepkutatás során tanulmányoztuk egy lehetséges örökségipari turisztikai fejlesztés előfeltételeként.

A kutatásban a válaszadókat alapvetően két csoportra osztottuk. Az egyik kategóriába a helyi közösség azon rétege tartozik, amelynek a múltban közvetlen kapcsolata volt a DIGÉP-el. A másik kategóriába azokat a lakosokat soroltuk, akiknek legfeljebb indirekt kapcsolatuk volt a régi gyárral, esetleg a családtagok elmondása alapján rendelkeznek benyomásokkal. Figyelemre méltó, hogy a válaszadók összességére jellemző volt a megszépült múlt a jelen nyomorúságával történő szembeállítás és az ehhez köthető általános létbizonytalanság kihangsúlyozása függetlenül attól, hogy melyik megkérdezett körbe tartoztak.

Első lépésben arra derítettünk fényt, hogy miként jelenik meg a helyi közösségi tudatban az ipari örökség fogalma, milyen fogalomkészlet alapján tematizálják a környezetükben fellelhető objektumokat. A válaszokból kiderült, hogy a megkérdezettek az ipari örökség fogalmával kapcsolatban egyértelműen a régi gyári épületekre asszociáltak. Ugyanakkor a fogalom értelemtartalma mögött azonosítható képzet roppant leegyszerűsítő, hisz a válaszadók többsége az ipari örökség fogalmát a „kitáblázott épület” fogalmával definiálta. Mindez arra utal, hogy a lokális közösség az ipari örökséggel kapcsolatban saját létkörülményeire potenciálist hatást gyakorló intézményként nem képes asszociálni. A jelenség hátterében a minták és az információk hiánya, az

¹² uo.

¹³ uo.

¹⁴ A kutatás során 40 strukturált kérdéssor felvételére került sor. A kutatás időpontja 2012. szeptember 26-28.

ipari örökségre vonatkozó tudásdeficit áll. Így nem meglepő, hogy a barnamezős helyszín leírására negatív jelzőket használtak: az épületekkel kapcsolatban, például a „le van lakva”, a „lepusztult” vagy az „elhanyagolt” minősítések formájában utaltak.

A második kérdéscsoportban arra kerestünk választ, miként vélekednek a helyiek arról, hogy a tágabban értelmezett környezetükre milyen potenciális hatással lehet a DIGÉP. A megkérdezettek többsége fontosnak ítélte az épített környezet védelmét, de a megőrzés vagy újrahasznosítás módját nem tudták megfogalmazni válaszaikban. Hétköznapijaikban a DIGÉP, az épületek már nem jelentenek semmit, a gyárnak nem tulajdonítanak jelentőséget és legfeljebb a műemléki célú hasznosítás lehetősége jelenik meg fejlesztési célként.

A strukturált kérdéssor fontos elemét képezte a szintér részleteinek megnevezésére, konkrét azonosítására vonatkozó képesség felmérése. A helyiek mentális térképén az ipari örökség fogalmával kapcsolatban leggyakrabban a DIGÉP-et említették, amit a Vasgyár, az Őskohó és az LKM követett.

Vizsgálataink eredményeit összegezve kiderült, hogy a helybeliek emlékezetében az ipari örökség konkrét objektumai csak a nosztalgia tárgyát képező tényezőként vannak jelen. A közvetlen környezetet jelentő épített tér leromlott barnamezős helyszíneivel kapcsolatban nem fogalmazódik meg az, hogy új, például komplex turisztikai funkciók megtervezése és kivitelezése esetén az egykori DIGÉP a helyiek számára az egzisztenciális kitörés esélyét kínálhatja. A műemléki vagy ipari örökségi újrahasznosításhoz köthető komplex funkciók nem kerülnek megfogalmazásra alternatívként a válaszadók narratíváiban. A helyi közösség sem az ipari örökség fogalmáról sem az annak nyilvánított épületekkel kapcsolatban nem rendelkezik releváns tudással. A színteret alapvetően funkciótalannak értékelik. A megfogalmazottak arra engednek következtetni, hogy a Vaskultúra Útja túravonal projekt céljai a helyi társadalom tagjait nem tudta bevonni az ipari örökség turisztikai célú hasznosításába.

Tapasztalataink szerint a DIGÉP és a többi miskolci turisztikai célból fejleszthető potenciális szintér esetében is szemléletváltásra van szükség. Ennek első lépése az érintett szerepvállalók azonosítása és intézményesült érdekközösséggé szervezése. A folyamat részeként a helyi lakosság körében generált civil közösségek életre hívása ugyancsak szükséges, hisz a fejlesztésben közreműködő aktív partnerként az érintettek érdekeinek szempontjait érvényesítve egyfajta ellenőrző szerepet játszhatnak a fejlesztésben. A nemzetközi példák mentén egy turisztikai szemléletű átfogó rehabilitációs koncepció kidolgozása a DIGÉP esetében sem lehetetlen vállalkozás.

Felhasznált irodalom

- Cameron, Catherine M. (2000): Emergent Industrial Heritage: The Politics of Selection. in *Museum Anthropology*. vol. 23. No. 2000/3. 58-73.
- Dettore, Jerome N. (2005): Brownfield Development in Pittsburgh, <http://www.pittsburghgreenstory.org/html/brownfields.html>
- Dobrossy I. szerk. (2009): Tanulmányok a Diósgyőri Gépgyár történetéhez 20. A Pflieger J. Ferenc Emlékére a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárért Alapítvány és az Északkelet-Magyarország Ipartörténetének Ápolásáért Alapítvány közös kiadványa. Miskolc.
- Eisen, Joel B. (1999): Brownfield Policies for Sustainable Cities. in. *Duke Environmental Law & Policy Forum*, Vol. 9, 188-229
- Gallagher, R. L. (2005): Zinzendorf and the Early Moravian Mission Movement. Wheaton. Wheaton College (Faith and Learning Paper)
- Németh Gy. (1994): A borsodi iparvidék ipari öröksége. In: *Műemlékvédelem*. 43.évf. 1994/4. szám 192-198.
- Pavolová, H.- Kyselová, K.- Bakalár, T. (2012): Brownfields as a tool for support of Destination Tourism development. in *Acta Geoturistica* Vol. 3. 2012/1.

- Ramsden, P. (2010): Report of the workshop 'Re-Using Brownfield Sites and Buildings' held at the Regions for Economic Change workshop in Brussels, AcSS.Regions for Economic Change Conference (21 May 2010) http://ec.europa.eu/regional_policy/archive/conferences/sustainable-growth/doc/rfec_brownfield_en.pdf
- Senape, A. J. (2008): Redevelopment of the Bethlehem Steel site: a public history perspective. Bethlehem. Lehigh University, (Theses and Dissertations. Paper 1008.)
- Simon I. (2009): A DIGÉP széthullása, gyárszerződések a XXI század elején (utódgyárak ill. kft.-k története). szerk. Dobrossy István. A Pflieger J. Ferenc Emlékére a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárért Alapítvány és az Északkelet-Magyarország Ipartörténetének Ápolásáért Alapítvány közös kiadványa. Miskolc. 295-307.
- Szávai Á. (2009): „Újgyár”, DIMÁVAG NV, diósgyőri Gépgyár. In: Tanulmányok a diósgyőri Gépgyár történetéhez. Dobrossy István szerk.: A Pflieger J. Ferenc Emlékére a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárért Alapítvány és az Északkelet-Magyarország Ipartörténetének Ápolásáért Alapítvány közös kiadványa. Miskolc. 7-81.

Hegyi-Kéri Ágnes

Barnamezős fejlesztések költség-haszon vizsgálata¹

A barnamezők, rozsdadovek problémája összetett, többirányú megközelítést és fejlesztési stratégiát igényel. Tanulmányomban bemutatom, hogy hazánkban a barnamezők revitalizációs koncepciója – ellentétben az ipari depressziós területek lehatárolására felállított indikátor rendszerrel és a nemzetközi revitalizációs példákkal – nem új munkahelyek teremtésére, új kereskedelmi területek kialakítására, vagy új lakóházak építésére koncentrál. A hipotézis alátámasztására társadalmi költség-haszon elemzést végeztem.

Kulcsszavak: barnamező, területfejlesztés, költség-haszon elemzés
JEL-kód: O21, L78, H25

Bevezetés

Az ipari struktúra változás nyomán – erőforrások hiányában és az át nem gondolt iparpolitika következtében – ipari depressziós térségek jöttek létre Magyarországon is. 2000-ben a jogalkotók hat magyarországi kistérséget soroltak ebbe a csoportba. A lehatárolás alapját az alábbi indikátorok képezték:

- az iparban foglalkoztatottak aránya 1990-ben az országos átlag másfélszerese felett volt,
- az iparban foglalkoztatottak száma csökkent 1990-1999 közt,
- a munkanélküliségi ráta az országos átlagot meghaladta.

Ballabás-Volter 2004-ben tovább bővítette e kistérségek körét 11-re, beépítve az indikátorok közé a vándorlási különbözetet (a munkanélküliségi ráta helyett). A fent említett kategóriák felállításánál nem szerepelt szempontként az ipari struktúra változás nyomán – legfőképpen Észak-Magyarországon és Dél-Dunántúlon – létrejövő barna- és rozsdadovek beazonosíthatósága. A jogalkotók a depressziós területek lehatárolásánál a foglalkoztatotti létszámra viszont nagy hangsúlyt helyeztek. Vizsgálódásom alaphipotézise mégis az, hogy a barnamezők Magyarországi revitalizációja nem koncentrált kellő súllyal a foglalkoztatás növelésére, az érintett területek új gazdasági növekedési pályára állítására. Feltételeztem, hogy a barnamezős revitalizációra fordított források érvényesülésének hatásfokát a revitalizáció koncepciójának értelmezése is befolyásolja. Éppen ezért a fogalomértelmezésből indultam ki, majd Tölle et al. (2009) barnamezős revitalizációs projektek gazdasági - társadalmi relevanciájú költség-haszon elemzését szorgalmazó felhívásához csatlakozva, a hipotézis alátámasztására költség-haszon elemzést végeztem.

Barnamezős területek fejlesztésének eltérő koncepciói

A barnamezős területek kisebb hatékonysággal hasznosított (alulhasznosított), esetenként kiürült, volt iparterületek. Ide soroljuk továbbá a rosszul hasznosított, vagy elhagyott vasúti, a kiürült katonai területeket is (Barta 2002). A fogalom nem rendelkezik egységes, nemzetközi szinten elfogadott definícióval.

Az 1. táblázat összegzi a barnamezős területek nemzetközi lehatárolását Oliver et al (2005), CABERNET barnamezős ország jelentései és a Kanadai Barnamezős Revitalizációs Stratégia alapján.

¹ "A bemutatott kutatómunka a TÁMOP-4.2.1.B-10/2/KONV-2010-0001 jelű projekt részeként az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg"

1. táblázat: Barnamezős definíciók és kezelési módok országonként eltérő meghatározásai

Szervezet/ország	Barnamezős definíció	Kezelési mód
CLARINET Contaminated Land Rehabilitation Network Technologies	Az a hely, amelyet előzőleg használtak már, jelenleg elhagyott, vagy kevésbé hasznosított; feltárt vagy feltételezett szennyezettség problémákkal küszködik; főként a városi térségben található.	A hatékony újrahasznosítása érdekében beavatkozásra van szükség (Ferber—Grimski, 2002).
COBRAMAN	A barnamezők olyan területek, amelyek korábbi használatuk során keletkező valódi vagy vélt szennyeződési problémákkal küzdenek, jelenleg elhagyott, vagy kihasználatlan területek, főként városokban helyezkednek el, és beavatkozást igényelnek.	A városi kerületek rehabilitációjára koncentrálnak. Új gazdasági tevékenységek megjelenését támogatja.
Németország	Használaton kívüli városi épületek. Városi területek, amelyek komplex fejlesztésre szorulnak. Városi terek megújítása kerül előtérbe.	Revitalizáció
Olaszország	A szennyezett területek ahol a fizikai, kémiai és biológia anyagok a megengedett szintnél magasabb koncentrációban vannak jelen. A szennyezettség olyan mértékű, hogy az az emberi egészségre káros, veszélyezteti a természetes és épített környezetet.	Szennyezettség megszüntetése.
Spanyolország	Használaton kívüli ipari vagy szennyezett területek.	Rekultiváció
Románia	Szennyezett területeket érintő problémák	Rekultiváció
Írország	Gondozatlan területek: Olyan területek, amely értékét szennyező anyag megléte csökkenti, a terület elhanyagolt, romos állapota, a káros anyag szintje hatással van a környező területek megítélésére is.	Rehabilitáció, újrahasznosítás, szennyezés megszüntetése. A környező területekre gyakorolt negatív hatás megszüntetése
Kanada	A szennyezett, alulhasznosított, nem produktív területek.	Revitalizáció
Egyesült Államok ²	Azon ingatlanok, amelyek bővítését, helyreállítását, újrahasznosítását veszélyes és/vagy szennyező anyagok jelenléte, vagy jövőbeli megjelenése hátráltatja.	Revitalizáció
VÁTI	A használaton kívül került, vagy alulhasznosított, általában leromlott fizikai állapotban lévő, és/vagy környezetszennyezéssel terhelt egykori iparterület, gazdasági terület, illetve felhagyott, használaton kívüli laktanyaterület. ³	Rehabilitáció

Forrás: Oliver et al. (2005), CABERNET (2006) és a Kanadai Barnamezős Revitalizációs Stratégia (2003) alapján saját szerkesztés

² Az 1980-as „Comprehensive Environmental Response, Compensation, and Liability Act” alapján

³ VÁTI 2003 – Az EU strukturális Alapok keretében barnamezős rehabilitációra kiírandó pályázatok szakmai megalapozása (előkészítő tanulmány) Témavezető: Nagy Ágnes

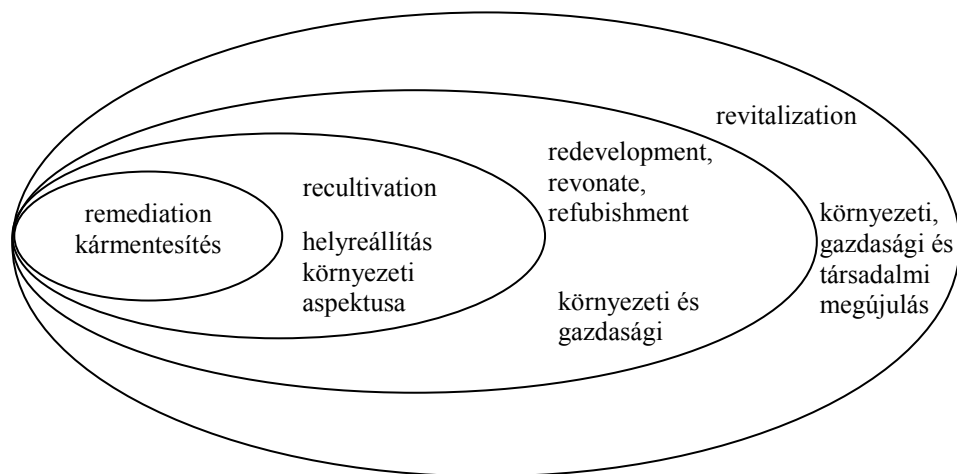
Az értelmezés attól is függ, hogy az adott térben mely jellemzőt tartják leginkább problémának, vagy éppen a terület fejlődése szempontjából kiaknázhatónak. A fejlesztési célokat alátámasztó és egyben differenciáló fő indokok a következők lehetnek (Ionescu-Heroiu et al. 2010 alapján – kiegészítve):

- A városon belül olyan stratégiai jelentőségű környezetben helyezkednek el, ahol kereslet jelentkezik új lakóépületek, irodák, kereskedelmi helyek iránt.
- Az érintett területek fejlesztése új bevételeket generálva hozzájárulhat a helyi gazdaság élénkítéséhez.
- A fejlesztések elősegíthetik a területen a deviáns viselkedési formák csökkenését, ezáltal erősíthetik a társadalmi tőkét.
- Meggyorsíthatják a tisztulási folyamatot, és kármentesítés során megszüntetik szennyezés forrását.
- Megfelelő alternatívát képezhetnek a zöldmezős beruházásoknak.
- A meglévő infrastruktúra (utak, vasút, tömegközlekedés, vízhálózat, villamos energia ellátás, csatornahálózat) előnyeit aknázzák ki.

Az eltérő koncepciókból adódóan, országoként az is változó mit várnak el a barnamezős fejlesztésektől. A fejlesztés célja alapján beszélhetünk:

- kármentesítésről (remediation),
- környezeti helyreállításról (recultivation),
- környezeti és gazdasági helyreállításról (rehabilitációról),
- környezeti, gazdasági és társadalmi helyreállításról (revitalizációról).

A revitalizáció tehát komplex értelmezést jelöl (*Revit* 2005), amely a környezeti helyreállítás mellett új gazdasági funkciók megtalálását és a humán erőforrás munkaerőpiaci jelenlétének növelését jelenti.

1. ábra: Revitalizáció fogalma

Forrás: saját szerkesztés, Tóthné Szita alapján

A revitalizáció a szociokulturális faktor problémáját a környezeti és a gazdasági aspektusokkal egyenrangú tényezőként foglalja magába (1. ábra). A barnamezőt a normális közösségi-társadalmi viszonyokat veszélyeztető jelenséggé értelmezi. Wilson és Kelling (1982) törött ablakok elmélete azzal foglalkozik, hogy az épített környezet romlásával kapcsolatban milyen összefüggések fedezhetők fel a területen élők közösségi rendhez való viszonyában. Elméletük szerint a graffiti és a hulladékok felhalmozódása, a javításra szoruló, omladozó lakatlan épületek azt eredményezik, hogy a lakosok sérülékenynek érzik magukat, és elutasítják a közösségi rend

fenntartásában való részvételt. A revitalizáció elmaradásával a területen megindul egy lefelé húzó spirális folyamat, amely további migrációra ösztönöz, növeli a munkanélküliséget és a devianás viselkedés megjelenéséhez vezet.

A költség-haszon elemzés során a hasznok és költségek számbavétele, számszerűsítése, és pénzben való kifejezése a cél. Barnamezős beruházásokhoz köthető költség-haszon elemzéseket végzett De Sousa (2002, 2004) a kanadai Torontóra, az Egyesült Államokbeli Atlantára koncentrálván. Harvey és Jowsey (2004) a „Városi területek gazdasága” című könyvükben az önkormányzati szintű költség-haszon elemzések jelentőségére hívták fel a figyelmet. Miller és Patassini (2005) kifejezetten a költség-haszon elemzéssel foglalkozó munkájukban külön fejezetet szenteltek a társadalmi költség-haszon elemzés metodikájának. Továbbá felhasználtam az Európai Bizottság által készített „A költség-haszon elemzés elvégzésének módszertani útmutatója”(2006) kiadvány instrukcióit is.

A fenti források is rámutatnak, hogy a revitalizációs projektek költség-haszon elemzésének legnehezebb feladata a barnamezős fejlesztések várható hasznának, ezen belül különösen a társadalmi hasznoknak a számba vétele és mérése.

Hasznok értelmezése és mérése a barnamezők revitalizációjában

A téma szakértői egyetértenek abban, hogy revitalizáció esetén a létrejövő hasznok a gazdaság – társadalom – környezet hármasszerében értelmezhetők. (Doick et al. (2009) revitalizációs modelljükben hangsúlyozzák a hármasszerű pillér szerepét, De Sousa (2012) is három dimenzió mentén csoportosítja a várható hasznokat.) A revitalizáció várható haszna tehát meghaladja a kármentesítés során megtörténő szennyezéscsökkentést, a rekultivációban megvalósuló területrendezést, sőt a rehabilitáció során az örökölt gazdasági tevékenység fenntartásának, továbbfolytatásának (útfüggőség) elérését is. (Ide sorolva a stagnáló iparterületek fejlesztéseit is, amelyeken nem, vagy alig történik érdemi változás (Kiss 2010) illetve a fregmentált újrafejlesztéseket is.)

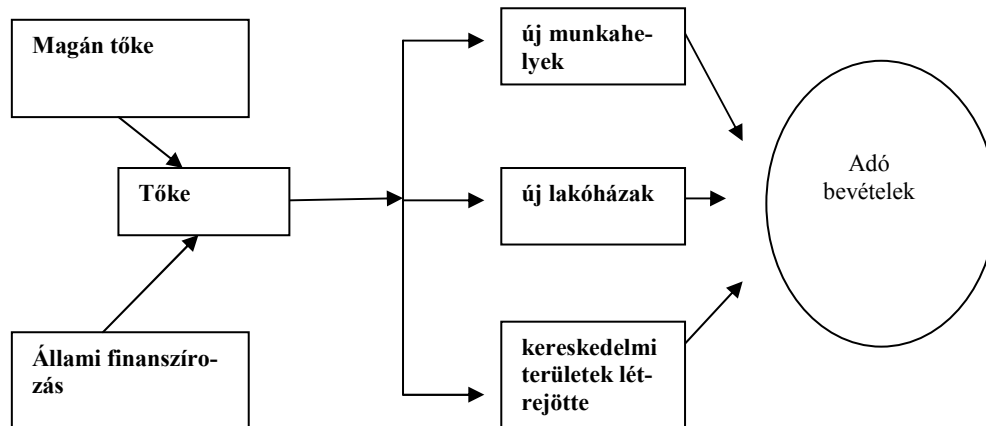
Az elkészített költség-haszon elemzésekben a revitalizációra fordított összeg outputjaként elsősorban új munkahelyek létrejöttét, új lakóházak, kereskedelmi területek megjelenését jegyzik. Emellett további, bár nehezebben számszerűsítható előnyökkel is számolhatunk (2. táblázat).

2. táblázat: Az önkormányzatok szintjén megjelenő különböző hozamfajták megkülönböztetése revitalizáció esetén

Gazdasági haszon	A tevékenység eredményeképpen pénzben befolyt bevételt (ár, díj), iparűzési adó, járulékok. Nagyobb belső fogyasztás – ÁFA bevételek.	Elődlegesen a vállalatnál képződik, helyi önkormányzathoz, központi költségvetésbe kerül.
	Pozitív externália - nő egy térségben a beköltöző vállalkozások száma, csökkennek a szállítási költségek és a szállítási idő, új szolgáltatások települnek a kiépült az infrastruktúrára. Negatív externália - zaj, szennyezés, ingázás költségei	Társadalmat, helyi önkormányzatot, államot érintő hozamok
Társadalmi haszon	Közösségek erősödése, a munkahelyteremtés és –megtartás, a jóléti célkitűzések érvényesülése, az esélyegyenlőség javulása. Pozitív attitűdök a lakókörnyezethez. Társadalmi terrek létrejötte	
Környezeti haszon	Rendezett, szennyezéstől mentes környezet. Természetes lakó és vonzó gazdasági környezet, biodiverzitás növekedése.	

Forrás: saját szerkesztés

A forintosított hasznok és költségek közgazdasági módszerekkel elemezhetők, értelmezhetők, összehasonlíthatók. Következtetéseket vonhatunk le arról, hogy a támogatások valóban hozzájárultak-e a gazdasági és társadalmi szféra fejlődéséhez a területen. Az elemzés folyamat-ábráját mutatja a 2. ábra.

2. ábra: A revitalizáció számszerűsítható hasznai
Forrás: saját szerkesztés

Nemzetközi példák a barnamezős területek revitalizációjának számszerűsített gazdasági és társadalmi hasznaira

A fenti logika alapján az elmúlt években számos költség-haszon elemzés készült, melyekből a módszertan elsajátításán túl a pozicionáláshoz is adatok nyerhetők.

A *Kanadai Revitalizációs Stratégia* során követett, a barnamezők folyamatos termelődését és megújítását szemléltető „KÁD-modell” különös hangsúlyt fektet a revitalizációs során létrejövő új lakóházakra. Ezek nélkül nem tudja a terület fenntartható fejlődési pályára állítását elképzelni. A KÁD modell hangsúlyozza, hogy az elérendő cél a területen 60%-ban új lakóházak építése.⁴ Így várhatók el a kívánt, a területet ismét felértékelő ingatlanpiaci hatások. Kanadában és az Egyesült Államokban is azt tapasztalták, hogy a barnamezős területek revitalizációja 2,5 km-es körben átlagosan 10%-kal emeli a lakóingatlanok értékét és növeli a lakások után fizetendő különböző adók mértékét (3. táblázat).

Projektenként eltérő, de egyértelműen mérhető értékekkel megjelennek az új munkahelyek, a kereskedelmi területek és a helyi és állami adóbevételek növekedése.

Az *Egyesült Államokban* revitalizált barnamezős területekkel kapcsolatosan a 2008. márciusában készült jelentésből juthatunk értékelhető, a kanadaival is összevethető gazdasági adatokhoz. Eszerint a barnamezős területek revitalizációja során beruházott 1,3 milliárd dollár, több mint 48 ezer állandó munkahely létrejöttéhez járult hozzá és 11,3 milliárd dollár értékű további befektetést indukált. Hasonló eredményekre jutott egy kérdőíves lekérdezés, amelyet 80 észak-amerikai nagyváros polgármestere megkérdezésével készítettek. Eszerint 115 600 új munkahely jött létre barnamezők revitalizációja kapcsán, ami átlagosan 137 új munkahelyet jelent barnamezőnként (*National Brownfield Strategy*, 2003).

⁴ A COBERNET (2005) BATH modelljének magyar fordítása a KÁD modell, amelyet Tölle et al (2009) is említ.

3. táblázat: Barnamezős revitalizáció mérhető hasznai a Kanadai Barnamezős Revitalizációs Stratégiában

Helyszín	Költség	Realizálható haszon			
		Új munkahely	Új lakóházak	Kereskedelmi tevékenység	Adóbevétel
Spencer Creek Village	2,85 millió kanadai dollár	40 új munkahely	500 új lakóház	3716 négyzetméter kereskedelmi terület	A beruházás 1,76 millió dollár éves adóbevételt jelent a városnak, 7,55 millió dollár hozzáadott provinciális ÁFA jövedelmet produkál. 6,6 millió dollár állami bevétel keletkezik a szolgáltatások után a revitalizált területen.
Finishing Mills, Cornwall	22 millió dollár	100-200 új munkahely	48 új lakóház	7500 négyzetméter kereskedelmi terület	Éves szinten 88 000 dollár adóbevétel növekedés

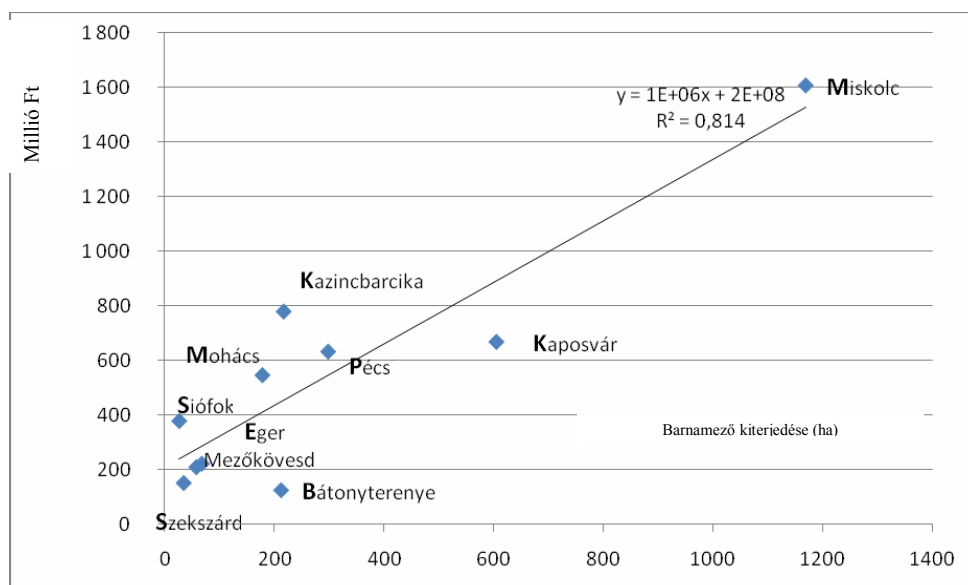
Forrás: A Kanadai Barnamezős Revitalizációs Stratégia (2003) alapján saját szerkesztés

Az Egyesült Államokban a barnamezős beruházások a foglalkoztatáson túli társadalmi aspektusokra is figyelmet fordítanak. Theisen et al. (2004) összehasonlították a barna és zöldmezős beruházások társadalmi költség és haszon vonzatát különböző funkciójú (ipari park, feldolgozó ipari, high-tech iparági, nagykereskedelmi) területek esetén. Arra az eredményre jutottak, hogy mind a négy funkció esetében a barnamezős beruházások által jelentősen nagyobb társadalmi haszonra tett szert az adott közösség, alacsonyabb társadalmi költség mellett.

Az Egyesült Királyságban a speciálisan az ipari depressziós területeken létrehozott Regeneráló Vállalatok feladatai közé tartozott a gazdasági és társadalmi rehabilitációs programok koordinálása, megszervezése. Az Egyesült Királyság fejlesztési ügynöksége 752 barnamező revitalizációja kapcsán 6200 új munkahely létrejöttét számszerűsítette. (8-10 munkahely barnamezőnként)

Barnamezős területek revitalizációjának ráfordításai Észak-Magyarországon

A 2007-2013-as programozási időszakban barnamezős revitalizációra az Észak-magyarországi régióban 4,5 milliárd Ft-ot, míg a Dél-dunántúli régióban 2 milliárd Ft-ot különítettek el (Faragó, 2007). A rendelkezésre álló összeget teljes mértékben lehívták az érintett régiók. A támogatások és a barnamezők nagysága között egyértelmű kapcsolat figyelhető meg (korrelációs együttható $r=0,796$, $t=2,76$, szignifikancia szint $0,107$, $D=63,3$). A barnaövek nagysága és a támogatások közötti összefüggés exponenciális regressziós számítással mutatható be.

3. ábra: Revitalizációs források megoszlása és a barnamezők közötti összefüggés

Forrás: saját szerkesztés

Az Észak-magyarországi régióban kimagasló összeget (1,6 milliárd Ft-ot) jutattak a miskolci kistérségnek. A diagram alapján Bátönyterenye és Kaposvár több támogatás lehívására is jogosult lehetett volna (amennyiben a barnamezők nagyságát vizsgáljuk). Kazincbarcika, Mohács és Siófok pedig az átlagtól több támogatásban részesült. Leolvashatjuk a 3. ábráról azt is, hogy a támogatások odaítélése a barnamezők kiterjedése alapján történt meg, alig befolyásolta az A-B-C felosztás, azaz a környezeti károk milyensége, a terület hasznosíthatósága⁵.

Részletesebben elemeztem az Észak-magyarországi régióban megvalósult nyolc megvalósuló barnamezős revitalizációs projektet, azok indikátorai segítségével (lásd. 4. táblázat). Az összesítésből kiderül, hogy nyolc projektből csupán kettőben számítottak új munkahelyek létrejöttére, ami teljesen ellentétes a nemzetközi példákkal. A revitalizáció során a területek fenntartható fejlődési pályára állításhoz szükséges a munkaerőpiaci keresletnek a terület szlömösödését megállító bővítése a barnamezők közelében. Figyelemre méltó, hogy három projekt tervezett a pusztai környezeti rehabilitáción túlmutató tevékenységre utaló eszközbeszerzést. A projekt prioritások között új gazdasági hasznosítást lehetővé tevő új gazdasági funkció megtalálása nem szerepelt. A társadalmi – gazdasági költség-haszon elemzést hátráltatja, hogy a projekt indikátorai alapján nem számszerűsíthetjük úgy a revitalizáció hasznait, mint az megtehető volt a kanadai projektek esetében (4. táblázat).

⁵ „A” Típus – a magán szektor által is fejleszthető területek, minimális szennyezettséggel és jó földrajzi elhelyezkedéssel. A magas rehabilitációs költségek mellett jelentős haszonnal kalkulálhatnak a befektetők. A fejlesztésekben érdekeltek lehetnek az ingatlanpiac szereplői is.

„B” Típus – azon területek sorolhatók ide, amelyek fejlesztése magán és állami tőke közös bevonásával valószínűsíthető meg (gyakran PPP megállapodások keretében). A barnamezőket súlyos környezeti szennyezések terhelik, a kármentesítés jelentős költséget jelent. A rossz földrajzi elhelyezkedés és a gyenge ingatlan piaci lehetőségek ellenére a terület az újrahazsnosítás után profit lehetőségekkel rendelkezik, rendelkezhet.

„C” Típus – azon területek sorolhatók ide, amelyek fejlesztése többségében, vagy teljesen a központi költségvetés finanszírozását igénylik. A terület környezeti szennyezettsége magas, rossz földrajzi elhelyezkedése és a kedvezőtlen ingatlanpiac miatt a fejlesztési feladatok az központi költségvetésre hárulnak. Ezek a területek főként az úgynevezett „süllyedő” városokban találhatók. Ezen területek fejlődési pályára állításával kapcsolatban felmerülő revitalizáció is eltérő jelentéseket takar.

4. táblázat: Barnamezők újrahazsnosításához köthető, támogatott Észak-magyarországi projektek (2007-2012)

	Elhelyezkedés	Teljes ráfordítás (Ft)	Sajátforrás (Ft)	Projekt időtartama (év)	Indikátorok		
1.	Miskolc	661 849 381	410 346 616	3	21 új munkahely	5100 m ²	Eszközbeszerzés
2.	Miskolc	1 039 711 836	644 621 338	2	-	nincs adat	Eszközbeszerzés
3.	Miskolc	831 856 323	515 750 920	2	-	5250 m ²	-
4.	Miskolc	1 585 342 683	808 524 768	3	-	5760 m ²	-
5.	Miskolc	369 803 160	229 277 959	2	-	nincs adat	Eszközbeszerzés
6.	Sajószentpéter	662 553 191	351 153 191	2	-	7,6 ha	-
7.	Eger	446 006 000	223 003 000	2	19 új munkahely	8,7975 ha	-
8.	Fesőnyárád	1 624 077 645	844 520 375	3	-	9162,5 m ²	-

Forrás: NFÜ alapján, saját szerkesztés

A fenti nyolc projektből kettőt választottam ki, amelyekre elvégeztem a költség-haszon elemzést. A nemzetközi példákban kirajzolódó társadalmi – gazdasági költség-haszon elemzést a kiválasztott hazai projektekre nem lehet teljes egészében alkalmazni, mivel a létrejövő haszon meglehetősen szűk. Így megkérdőjelezhető, hogy valóban revitalizáció történt-e ezeken a területeken.

“A” projekt: A bemutatott szempontrendszer alapján a projekt kármentesítésnek számít, nem történt munkahelyteremtés, gazdasági működtetést sem vállaltak a pályázók.

„Az „A” Kft. 1997-ben alapított gazdasági társaság. A jelenleg használt ingatlan alapterülete 18 ha belterület, megnevezése kivett üzem. Jelenleg a terület hasznosítottsága kb. 8%, ennek elsősorban az alulközművesítettség és a gazdasági alulhasznosítottság az oka. A Pályázó fő célja jelen pályázatban a fejlesztés területét, azaz a 18 ha-os ipari ingatlant revitalizálni, modern üzleti környezetté alakítani, az alapinfrastruktúrát kiépíteni, egy 5760 m²-es üzemcsarnokot építeni bérbeadás céljából, ezzel a gazdasági funkcióváltást a területen megvalósítani.”(Forrás: nfu.hu)

A projekt teljes költségvetése 1 585 342 683 Ft, a támogatási arány 49 %, azaz 776 817 000 Ft. A beruházás 2010.01.01-én kezdődött. Az NFÜ alapján a támogatást a következő megoszlásban vette igénybe a cég. Feltételeztem, hogy a támogatásokat saját tőkéből ugyanolyan arányban egészítették ki.

5. táblázat: Az "A" projekt támogatásának megoszlása

	2010	2011	2012	FV
Támogatás	300 000 Ft	130 763 Ft	346 054 Ft	938 183 Ft
Saját-tőke	312 224 Ft	136 100 Ft	360 200 Ft	976 471 Ft
Teljesösszeg	612 224 Ft	266 863 Ft	706 254 Ft	1 914 654 Ft

Forrás: NFÜ alapján, sajátszerkesztés

Elsőként kiszámítottam a beruházás jövő értékét 10 százalékos kamatláb mellett ($r=10\%$) 2011-re és 2012-re. Eszerint az állam által adott 776,8 millió Ft támogatás értéke 2012 végére 938,2 millió Ft-ra nőtt volna, ha támogatás helyett azt inkább egy bankban kamatoztatja.

Elkészítettem a Cash flow táblát (6. táblázat), feltételezve, hogy

- havi szinten 15 millió Ft bevételért tudja a Pályázó az üzemcsarnokot kiadni illetve utána értékesíteni 800 millió Ft-ért (ennél alacsonyabb bevételi forrás mellett a projekt eredményessége erősen megkérdőjelezhető),
- a cégnél 2010-ben alkalmazott (on-line elérhető beszámolóban szereplő) 4 fő létszám nem változik és őket 300 e Ft havi bruttó munkabérrel alkalmazzák (mivel munkahelyteremtést nem vállalt a cég, arra nem különített el pályázati forrást).
- 2 % az értékcsökkenés, az ingatlan értékét pedig 1 000 000 000 Ft-ra becsültem. Egyrészt a projekt zárásának időpontjára számított jövőértékből, azaz 1 914 654 000 Ft-ból, levontam a következő tevékenységek költségeit a projekt adatlap alapján: a terület kármentesítését, az építési munkákat, a projektmenedzsment költségeket, műszaki ellenőrzést, a tervezési költségeket, kommunikációs költségeket.
Másképp a hasonló alapterületű üzemcsarnokok eladási árával támasztottam alá becslésemet. (Pl. Győrben hasonló üzemcsarnok 1 130 280 000 Ft eladó, de ennek értékét véleményem szerint a földrajzi fekvés miatt csökkenteni indokolt, így a két számítási mód egy eredményt ad.)
- 2018-ban az ingatlan eladásra kerül, az értékcsökkenés és az állapotromlást figyelembe véve 800 millió Ft-ért.

6. táblázat: "A" projekt cash flow táblája (ezer Ft)

Év		2013	2014	2015	2016	2017	2018
Bevétel	Plusz (+)		180 000	180 000	180 000	180 000	980 000
Személyi költség (4 fő)	Levonás (-)		14 440	14 440	14 440	14 440	14 440
Értékcsökkentés (2%)	Levonás (-)		20 000	20 000	20 000	20 000	20 000
Adóalap	Egyenleg (=)		145 560	145 560	145 560	145 560	945 560
Adó (10%)	Levonás (-)		14 556	14 556	14 556	14 556	94 556
Adózásutáni nyereség	Egyenleg (=)		131 004	131 004	131 004	131 004	851 004
Értékcsökkentés	Visszaadás (+)		20 000	20 000	20 000	20 000	20 000
Befektetés	Levonás (-)	976 471					
teljes CF	Egyenleg (=)	- 976 471	151 004	151 004	151 004	151 004	871 004

Forrás: NFÜ alapján, sajátszerkesztés

Ezt követően kiszámítottam (ötéves üzemeltetési időre) a beruházás NPV-értékét (7. táblázat) az állami bevétel és kiadás szemszögéből. (Az állam által befektetett tőkét vettem alapul.) Ebben az esetben az állami bevételt a társasági adó jelenti, illetve 4 fő után fizetett járulékok.

7. táblázat: Nettó jelenérték számítás

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Éves bruttó munkabér		14440	14440	14440	14440	14440
Számított SZJA		2310	2310	2310	2310	2310
Nyugdíjjárulék (10%)		1444	1444	1444	1444	1444
Egészségbiztosítási járulék (7%)		1011	1011	1011	1011	1011
Munkavállalói járulék (1,5%)		217	217	217	217	217
Nyugdíjjárulék (24%)		3466	3466	3466	3466	3466
Munkaadói járulék (3%)		433	433	433	433	433
Szakképzési hozzájárulás (1,5%)		217	217	217	217	217
Allamibevétel összesen		9097	9097	9097	9097	9097
Allamibevétel						
Társasági adó		9640	9640	9640	9640	69640
Személyi járulék		9097	9097	9097	9097	9097
diszkonténnyező (10%)	1	0,9091	0,8264	0,7513	0,6830	0,6209
NPV számítás	-938183	17034	15485	14078	12798	48890
NPV	-829 899					

Forrás: NFÜ alapján, saját szerkesztés

A táblázatból látható, hogy a beruházás nettó jelenértéke negatív, így az állam számára ez a támogatás nem térült meg.

A következőkben kiszámítottam a pályázó szempontjából a beruházás nettó jelenértékét különböző kamatlábak mellett és a beruházás belső kamatlábát (8. táblázat).

8. táblázat: Belső kamatláb számítás

teljes CF	Egyenleg (=)	- 976 471	151 004	151 004	151 004	151 004	871 004
Nettó jelenérték (NPV) számítás							
diszkonténnyező (10%)		1,00000	0,90909	0,82645	0,75131	0,68301	0,62092
NPV számítás		- 976 471	137 276	124 797	113 452	103 138	540 825
NPV		43 016					
diszkonténnyező (15%)		1,00000	0,86957	0,75614	0,65752	0,57175	0,49718
NPV számítás		- 976 471	131 308	114 181	99 288	86 337	433 043
NPV		- 112 315					
Belsőprofitráta (IRR)							11,27%

Forrás: NFÜ alapján, saját szerkesztés

Az eredmények alapján a beruházás nettó jelenértéke 10%-os diszkontráta érvényesülése esetén pozitív, de 15% esetén már nem. A fentiekkel összhangban kiszámítottam a jövedelmezőségi indexet (Benefit over Cost Ratio – BCR), másképpen hozam-költség arányt: a hozamok jelenértékét elosztottam a költségek jelenértékével. A jövedelmezőségi index alkalmazásánál az alkalmazott főszabály értelmében a beruházást (projektet) akkor valósítsuk meg, ha $BCR > 1$. Ebben az esetben csak akkor bizonyul a pályázó szempontjából megvalósíthatónak a beruházás, ha 10% elvárt hozammal számítunk.

9. táblázat: Belsőprofitráta (BCR)

Belsőprofitráta (BCR)	diszkonttényező (10%)	1,04405
	diszkonttényező (15%)	0,88498

Forrás: NFÜ alapján, saját szerkesztés

A támogatás odaítélésekor a cég új munkahelyteremtésre nem vállalt kötelezettséget, tehát semmiképp nem nevezhetjük a projektet revitalizációnak. A bérbeadást vállaló projekt esetében a foglalkoztatásból származó előnyök és a közvetett gazdasági tevékenységből származó hozamok nem kalkulálhatók. A gyártelep környezetének fejlesztésében és revitalizációjában nem kiszámítható az előrelépés.

„B” projekt: „Redevelopment” -ként sorolhatjuk be.

„Vállalkozásunk 2004-ben vásárolta meg a volt X Kft kovácsüzemének eszközeit és folytat megalakítási tevékenységet. Ennek megfelelően mára részben elavultak, részben olyan műszaki állapotban vannak, hogy karbantartási igényük túlzott terhet jelent a korszerű berendezésekhez képest. A projekt tartalma: Barnamezős beruházként megvalósuló komplett üzem. Projekt tevékenységei vázlatosan 1. Építési tevékenység: Meglévő épület csoport összes alapterülete: 4.500 m², Iroda + öltöző épület tervezet talajterület: 600 m²; 2. Gépbeszerzés - 100 millió Ft értékben; 3. Szolgáltatások: Műszakiellenőrzés, Tervezési költségek, Kommunikációs költségek, ISO 14001 bevezetése.”

A projek tértéke: 712 890 334 Ft, az igényelt összeg: 268 046 765 Ft. Vállalt munkahelyteremtés: +21 fő.

Ahogy a fenti leírásból is láthatjuk, a pályázó saját üzemletetésre és munkahelyteremtésre is kötelezettséget vállalt. Az NFÜ alapján a támogatást a következő arányban vette igénybe a cég. Feltételeztem, hogy a támogatásokat saját tőkéből ugyanolyan arányban egészítette ki.

10. táblázat: A “B” projekt támogatásának megoszlása

	2010	2011	2012	FV
Támogatás	100 000	51 798	99 704	305450
Sajáttőke	163 157	84 512	162 674	498363
Teljesösszeg	263 157	136 310	262 378	803813

Forrás: NFÜ alapján, saját szerkesztés

A beruházás jövő értéke (FV) $r=10\%$ kamatláb mellett a projekt teljes idejére 803 812 900 Ft, ebből 100 000 000 Ft a gépbeszerzés. A létrejövő műhelycsarnok értékét 500 000 000 Ft-ra becsültem, amit úgy kaptam meg, hogy a projekt adatlap alapján a terület kármentesítését, az építési munkák költségeit, a projektmenedzsment költségeket, műszaki ellenőrzést, tervezési költségeket, kommunikációs költségeket levontam a 803 812 900 Ft-ból. A Cash flow táblát a cég normál egyszerűsített éves eredmény kimutatása alapján készítettem el⁶.

- Az értékesítés nettó árbevételénél a 2009 és 2010 évi eredmények átlagát vettem figyelembe, amelyet növeltem az új gép jelenleginél várhatóan 40%-kal nagyobb kapacitásával, illetve három százalékos inflációval. A következő képletet használtam:

$$E(2010+n) = [E(2009) + E(2010)]/2 * 1,4 * 1,03^n,$$

⁶ A cég normál egyszerűsített éves eredmény kimutatását a <http://e-beszamolo.kim.gov.hu>-ról töltöttem le.

ahol

E – az értékesítés nettó árbevétele

n – az évek száma.

- Az anyagjellegű ráfordítások esetében figyelembe vettem az egyéb ráfordításokat és a bevételekhez hasonlóan három százalékos inflációval kalkuláltam. Ugyancsak figyelembe vettem egy 20%-os kapacitás növekedés miatt bekövetkező ráfordítás bővülést az alábbi képlet alapján:

$$A(2010+n) = [A(2009) + A(2010)]/2 \cdot 1,2 \cdot 1,03^n,$$

ahol

A – anyagjellegű ráfordítások

n – az évek száma.

- A bérjellegű költségek kalkulálásánál abból indultam ki, hogy a cégnél jelenleg 10 főt foglalkoztatnak (300 e Ft havi bruttó munkabérrel számoltam), hozzáadtam a további 21 fő várható bérköltségét.
- Levontam a 2% ingatlan értékcsökkenést és az új és a régi gépek gép amortizációs költségét is.
- Továbbá feltételeztem, hogy az épületet 2018 végén 400 000 000 Ft értékben el tudják adni.

Így a következő Cash flow táblát kaptam meg.

11. táblázat: A "B" projekt cash flow táblája (ezer Ft)

Év		2013	2014	2015	2016	2017	2018
Értékesítésnettoárbevétele	Plusz (+)	0	428 274	441 122	454 356	467 987	882 026
Anyagjellegűráfordítás	Levonás (-)	0	223 098	229 791	236 685	243 785	251 099
Személyiköltség (21+10 fő)	Levonás (-)	0	111 600	111 600	111 600	111 600	111 600
Értékcsökkentés (2%)	Levonás (-)	0	10 000	10 000	10 000	10 000	10 000
Értékcsökkentés (14,5%)	Levonás (-)	0	29 000	29 000	29 000	29 000	29 000
Adóalap	Egyenleg (=)	0	54 576	60 731	67 071	73 601	480 327
Adó (10%)	Levonás (-)	0	5 458	6 073	6 707	7 360	48 033
Adózásutánni-yereség	Egyenleg (=)	0	49 118	54 658	60 364	66 241	432 295
Értékcsökkentés	Visszaadás (+)	0	39 000	39 000	39 000	39 000	39 000
Befektetés	Levonás (-)	498 363	0	0	0	0	0
teljes CF	Egyenleg (=)	-498 363	88 118	93 658	99 364	105 241	471 295

Forrás: NFÜ alapján, saját szerkesztés

A következőkben kiszámítottam a pályázó szempontjából a beruházás nettó jelenértékét különböző kamatlábak mellett és a beruházás belső kamatlábát.

Az eredmények alapján a beruházás a pályázó számára 15%-os diszklontráta mellett is megtérül.

12. táblázat: Nettó jelenértékszámítás

Nettójelenérték (NPV) számítás							
diszkonttényező (10%)		1	0,9091	0,8264	0,7513	0,6830	0,6209
NPV számítás		-498362,9	80108	77403	74654	71881	292637
NPV		98320					
diszkonttényező (15%)		1	0,8696	0,7561	0,6575	0,5718	0,4972
NPV számítás		-498362,9	76625	70819	65334	60172	234317
NPV		8903					
Belső profit ráta (IRR)		15,57%					
Belső profitráta (BCR)	diszkont- tényező (10%)	1,19729					
	diszkont- tényező (15%)	1,01786					

Forrás: NFÜ alapján, saját szerkesztés

Az állam bevételeit ebben az esetben a társasági adó és a 31 fő után fizetett járulékok képezik. A következő táblázatból is látható, hogy az állam illetve az EU számára ez a támogatás, még ha alacsony belső megtérülési kamatrátával is, de megtérül.

13. táblázat: Belsőkamatláb számítás

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Éves bruttó munkabér		111600	111600	111600	111600	111600
Számított SZJA		17856	17856	17856	17856	17856
Nyugdíjjárulék (10%)		11160	11160	11160	11160	11160
Egészségbiztosítási járulék (7%)		7812	7812	7812	7812	7812
Munkavállalói járulék (1,5%)		1674	1674	1674	1674	1674
Nyugdíjjárulék (24%)		26784	26784	26784	26784	26784
Munkaadói járulék(3%)		3348	3348	3348	3348	3348
Szakképzési hozzájárulás (1,5%)		1674	1674	1674	1674	1674
Állami bevétel összesen		70308	70308	70308	70308	70308
Állami bevétel						
Társaságiadó		5458	6073	6707	7360	48033
Személyi járulék		70308	70308	70308	70308	70308
diszkonttényező (10%)	1	0,9091	0,8264	0,7513	0,6830	0,6209
NPV számítás	-305 450	68878	63125	57863	53048	73480
NPV	10 944					
Belső profitráta (IRR)	1%					

Forrás: NFÜ alapján, saját szerkesztés

Az NPV számítások alátámasztották hipotézisemet, hogy a barnamezők Észak-magyarországi revitalizációja nem koncentrált kellő súllyal a foglalkoztatás növelésére, az érintett területek új gazdasági növekedési pályára állítására, a lakóingatlan árak növelésére, a társadalmi mező revitalizációjára, közvetett módon a szőlőművelés elkerülésére. A támogatott projektek esetében vitatható a hosszú távú fenntarthatóság, a gazdasági növekedési pályára állítás.

Az általam alaposabban megvizsgált „A” projekt a kármentesítésre koncentrált. A „B” projekt esetében mind az állam, mind pályázó szempontjából előnyös volt a támogatás felhasználá-

sa. Lényeges eltérés, hogy a „B” projektnél munkahelyteremtés és eszközbeszerzés is történt, a környezeti és gazdasági helyreállítás is megvalósult.

A támogatások odaítélésekor a központi kormányzatnak, önkormányzatnak is érdekében áll a gazdasági – társadalmi költség-haszon elemzés elvégzése és a fenntarthatósági szempontokat szem előtt tartva, a támogatás odaítélésekor az új munkahelyteremtést, a gazdasági működtetés fenntartását is vállaló projektek preferálandók.

Összefoglalás

A barnamezők, rozsdadovek problémája összetett, többirányú megközelítést igényel. A megfelelő revitalizációs koncepciók felállításához a fenntarthatóság mindhárom aspektusát figyelembe vevő lokális megoldások, elképzelések szükségesek. Ezek hiányában a barnamezős revitalizációra fordított forintok alacsony hatásfokkal érvényesülnek, nem visznek közelebb a barnamezős probléma megoldásához. Tanulmányomban bemutattam, hogy hazánkban a revitalizáció – elmentmondva az ipari depressziós területek lehatárolására felállított indikátor rendszernek és a nemzetközi revitalizációs példáknak – nem terjed ki új munkahelyek teremtésére, új kereskedelmi terek kialakítására, sem új lakóházak építésére a barnamezős területen. Ezzel szemben Észak-Amerikában a revitalizáció fogalmi körébe a társadalmi és a gazdasági és a környezeti helyreállítás egyaránt beletartozik. Társadalmi – gazdasági költség-haszon elemzésekkel támasztják alá ennek a három szempontnak az érvényesülését. Hazánkban a barnamezők fejlesztésére fordított költségek leginkább a területek hektárban mért kiterjedésével hozhatók összefüggésbe. Az elvárt hasznok terén néhány projekt számol csupán munkahelyteremtéssel, új gazdasági funkció kialakításával. A régiós projektek további hiányossága, hogy nem fordítanak figyelmet a gyártelep környezetének revitalizációjára. A költség-haszon számítások rámutattak, hogy a barnamezők Észak-magyarországi revitalizációja nem koncentrált kellő súllyal a foglalkoztatás növelésére, az érintett területek új gazdasági növekedési pályára állítására, a lakóingatlan árainak növelésére, a társadalmi mező revitalizációjára, a szlömösödés elkerülésére. A támogatások odaítélésekor a központi kormányzatnak és az önkormányzatnak is érdekében állna a gazdasági – társadalmi költség-haszon elemzés elvégzése.

Felhasznált irodalom

- Ballabás G. – Volter E. (2006): Egykori válságtérseink fejlettségi-környezeti modellvizsgálatának alapjai, in: III. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei, Budapest, 2006. szeptember 6-7. A CD-t készítette: Madarász Balázs – Kovács Alexandra, pp. 1-13.
- Barta Gy. (2002): A magyar ipar területi folyamatai 1945-2000. Budapest-Pécs, Dialóg- Campus Kiadó.
- Cleaning up the Past, Building the Future - A National Brownfield Redevelopment Strategy for Canada (2003): National Round Table on the Environment and the Economy.
- De Sousa C. A. (2004): The Greening of Brownfields in American Cities. *Journal of Environmental Planning and Management*, 47 (4): 579-600 pp.
- De Sousa, C. A. (2002): Brownfield redevelopment in Toronto: an examination of past trends and future prospects. In.: *Land Use Policy* Vol. 19, 297-309 pp.
- Doick, K. J. - Hutchings, T. (2007): Greenspace Establishment on Brownfield Land: The Site Selection and Investigation Process. Information note 91. Forestry Commission, Edinburgh.
- Európai Bizottság (2006): A költség-haszon elemzés elvégzésének módszertani útmutatója 08/2006 A 2007–2013-as új programozási időszak. Módszertani munkadokumentumok. 4. sz. MUNKADOKUMENTUM

- Faragó, L. (2005): A Jövőalkotás Társadalom-Technikája. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Harvey, J. – Jowsey, E (2004): Urban Land Economics. Palgrave Macmillan Limited, Business and Economics, 459 pp.
- Ionescu . – Heroiu M. –Kessides C. –Pohl W. –Vetma N. (2010): The Management of Brownfield Redevelopment, Europe and Central Asia Region Sustainable Development Department, March 8th, 2010.
- Kiss É. (2010) Területi szerkezetváltás a magyar iparban 1989 után, Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2010
- Miller, D. – Patassini D. (2005): Beyond Benefit Cost Analysis. Accounting for Non-Market Values in Planning Evaluation. Urban Planning and Environment,. 338 pp.
- National Brownfield Redevelopment Strategy for Canada - Cleaning up the Past, Building the Future - (2003): National Round Table on the Environment and the Economy, ISBN 1-894737-05-9, 2003
- Oliver L - Ferber U. - Grimski D. - Millar K. - Nathanail P. (2005): Sustainable Brownfield Re-generation: Cabernet Network Report. University of Nottingham.
- Revit-nweurope.org adatai alapján link: revit-nweurope.org letöltve 2013. 02. 10.
- Theisen, G. – Gertler E. – Ahmed, R.- Kountz S. – Neil, L. (2004): Brownfield/Greenfield Development Cost Comparison Study – Executive Summary. Port of Portland, Portland Development Commission, City of Portland, METRO
- Tölle A. - Muszyńska – Jeleszyńska D. - Tadych J. - Jasińska M. (2009): Report about concepts and tools for brownfield redevelopment. WP 3 OutputNo. 3.1.1. CENTRAL EUROPE Project 1CE084P4 COBRAMAN, Bydgoszcz, Poland, July, 2009.
- VÁTI (2003): Az EU strukturális Alapok keretében barnamezős rehabilitációra kiírandó pályázatok szakmai megalapozása (előkészítő tanulmány). Témavezető: Nagy Ágnes, Budapest.
- Wilson J. – Kelling G. (1982): Broken windows: The police and neighborhood safety. In.:The Atlantic Monthly.

Lehetőségek a helyi gazdaságfejlesztésben

WORKSHOP, GÖDÖLLŐ, 2012. november 29.
Szent István Egyetem, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet

A Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat keretében, az ELTE Regionális Tudományi Tanszék, a SZIE Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet és az MRTT közép-magyarországi tagozatának közös szervezésében 2012. november 29-én Lehetőségek a helyi gazdaságfejlesztésben címmel workshopot és szakmai beszélgetést tartottak Gödöllőn. Az összejövetel fő célja az volt, hogy a résztvevők feltárják, hogy az egyetemek, kutatóintézetek mit tehetnek a helyi gazdaságfejlesztés elősegítése érdekében.

Az eseményt Káposzta József, a SZIE Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézetének igazgatója nyitotta meg, aki köszöntő beszédében felvázolta a regionális tudományok oktatásának és kutatásának helyzetét a Szent István Egyetemen, majd röviden ismertette az általa vezetett intézet kialakulásának történetét, és a megköszönte a szervezők (Szabó Pál – ELTE, Farkas Tibor és Kassai Zsuzsanna – SZIE) munkáját.

Az első előadást Oláh Izabella, a SZIE Regionális Tudományok Doktori Iskola hallgatója tartotta A közösségfejlesztés támogatásának egy példája címmel, amelyben egy – a hallgatói által – a Börzsöny-Duna-Ipoly Vidékfejlesztési Egyesület területén végzett kutatás néhány, a helyi gazdaságfejlesztés témaköréhez kapcsolódó eredményét mutatta be. Az előadást követően vita alakult ki azzal kapcsolatban, hogy mit takar a közösségfejlesztés kifejezés, hogyan valósíthatóak meg a hosszú távú stratégiai célok a hátrányos helyzetű kistérségekben, ahol nem megfelelő színvonalú a humán erőforrás, illetve mennyire használható a kutatás során alkalmazott helyzetfeltáró módszer a gyakorlatban. A turizmusfejlesztés ötletével mint kitörési lehetőséggel kapcsolatban a résztvevők többsége szkeptikus volt, mivel a vizsgált kistérségben nem álltak rendelkezésre a turizmushoz szükséges feltételek, nem volt megfelelő vonzerőleltár, sem olyan termékcsoomag, amely a turisták többnapos kikapcsolódását biztosíthatta volna. Rajnai Gábor, az ECOVAST Egyesület elnöke hozzátette még, hogy nincsen integrátora a vizsgált térségnek, valamint hiányzik a szinergiahatás a piaci elemek és az attrakciók között. A bemutatott kutatás ugyan még csak a kezdeti lépéseit jelentheti majd egy átfogó vizsgálatnak, de a résztvevők meggyeztek abban, hogy a közösség bevonása már megtörtént, és továbbra is fontos részét kell, hogy képezze a további tervezési folyamatoknak is.

Béres Tibor, az Autonómia Alapítvány programfelelőse és Szabó Szabolcs, az ELTE Földrajz- és Földtudományi Intézetének adjunktusa néhány – a Budapest Intézettel közösen kivitelezett – helyi gazdaságfejlesztési projekt tanulságait összegezte. A mintaprojektek elsődleges célcsoportjai a különböző hátrányos helyzetű településeken élő cigányok voltak. A projekteket olyan településeken (Tikoson, Kisvejkén, Sajógalgócon, Besencén, Árpádhalmon és Komlóskán) valósították meg, amelyek a települések fejlettségi rangsorában a lista végén helyezkednek el. A mintaterületek kiválasztásánál emellett még fontos előfeltétel volt, hogy három tényezőcsoport – a termelési tényezők, a közjavak és szolgáltatások, illetve a társadalmi tőke – közül legalább az egyik terén kedvező legyen a település helyzete.

Elsősorban azt vizsgálták, hogy hogyan lehetne elindítani a hátrányos helyzetű településeket egy fejlődési pályán, hogyan lehet helyben tartani eme térségek lakosságát, és azt, hogy a fejlesztésekhez honnan szerezhető termelési tényező, ami aztán felhasználható a helyi gazdaságfejlesztésben. Megállapították, hogy kétféle módon szerezhető tőke: saját, illetve külső forrásból.

Általában azonban kevés az a jövedelemtömeg, amit helyben elő tudnak állítani a közösségek, és gyakran még ezt a kevés tőkét is kivonják a településekről (pl. ha a Takarékszövetkezet elviszi a tőkét a nagyobb városokba). Szabó Szabolcs szerint fontos lenne, hogy helyben képződjön tőke, és úgy allokálják, hogy azt helyben meg is tartsák.

Az önkormányzatok saját bevételek szerzésére tett kísérletei (pl. Komlóska mint adóparadicsom) gyakran konfliktusokat generálnak a szomszédos településekkel, vállalkozások pedig ritkán telepednek le ezekben a térségekben. A másik lehetőség, hogy külső forrásokat vonnak be a települések. Kormányzati és civil források jelenleg nincsenek, a korábbi tíz évben is minimális források álltak csak rendelkezésre, amelyek csupán pilot-projektek megvalósítását tették lehetővé (pl. OFA keretében 6 település jutott 200 millió Ft támogatáshoz). A harmadik hazai külső forráslehetőség a START munkaprogram. Ennek esetében a rendelkezésre álló összeg ugyan nagy, és a foglalkoztatási mutatók is jelentősen javultak, de a program nem elég hatékony. Az előállított termékek fajlagos költsége nagyon magas, ráadásul sok helyi vállalkozás ment tönkre, a csökkenő piaci lehetőségek miatt. A negyedik csoportba a decentralizált források tartoznának, ám ezek mára megszűntek. Az uniós források jelentőségét emelték ki még a kutatók, amely támogatási rendszere azonban nagyon rugalmatlan, így még az alapvetően jó irányba mutató pályázati konstrukciók is kudarcba fulladnak.

Arra a megállapításra jutottak, hogy csak az a települést lehet fejleszteni, ahol van valamilyen potenciál. Ennek hiányában hosszú távú közösségfejlesztést kell alkalmazni. Helyi gazdaságfejlesztés ugyanis nem valósítható meg együttműködő közösség nélkül. A közösségfejlesztést nem programszervezésként kell felfogni. Az előadók hangsúlyozták a hosszú távú, partnereket bevonó, tudatos tervezés szükségességét. Az elkészült tervekhez kell keresni forrást, nem pedig fordítva. Azt a következtetést vonták le, hogy jelenlegi támogatási konstrukciók hibásak, mivel rugalmatlanok, nem elég célzottak, gyakran rövidek a futamidők, illetve a szakemberhiány is sok problémát okoz. A kutatók szerint Magyarországon eddig nem igazán alkalmazott, ún. block grant típusú konstrukciókra van szükség. Javasolták, hogy nagyobb figyelmet kellene fordítani a földrajzi célzásra, valamint egy szűkített térségszámmal pilot programokat kellene elindítani mikrokörzeti szinten az új típusú támogatási konstrukcióval.

A vitában többször is szóba került az ún. helyi hősök szerepe. Helyi hős alatt azokat a vezetőket értették, akik – erejüket, energiájukat, sokszor családi életüket nem kímélve – felvállalják a helyi közösség fejlesztését. Az a kérdés merült fel, hogy vajon minden helyi közösség ki tudja-e termelni és helyben tudja-e tartani a saját helyi hősét. Ha ugyanis helyi hős kívülről érkezik, sokkal nehezebben tud működni.

Káposzta József a már említett külső források mellett kiemelte a megfelelő helyi lehetőségek jövedelemtermelő képességének kihasználását. Elemezni kell, hogy van-e olyan potenciál a vizsgált térségben, ami olyan terméket tud előállítani, ami a térségen kívül eladható. Nem csak támogatásban kell gondolkodni. Számos szociális program és egyéb próbálkozás volt az elmúlt években, ám ezek az önellátás irányába tolták el a célcsoportokat, nem hoztak azonban létre vállalkozói szférát. Helyi fejlesztések akkor valósulhatnak meg, ha megtalálják hozzá a megfelelő humán erőforrást és a helyi hősöket.

Béres Tibor szerint is fontos, hogy ahol elő tudnak állítani valamilyen piacképes terméket, ott ebből állítsanak elő jövedelmet, ahol viszont ez nem működik, ott a munkaerő mobilitását kell elősegíteni. Felhívta a résztvevők figyelmét arra is, hogy a fejlesztési programok (pl. LHH programok) kudarcának egyik legfőbb oka az időhiány.

Herczeg Béla, a Nemzeti Fejlesztési Ügynökség projektmenedzsere szerint az LHH fejlesztési program nem kudarc történet. Egy országos forrásallokációs vizsgálatban az ellenkezőjét mutatták ki. Azzal viszont egyetértett a felszólaló, hogy a program megvalósítására rendelkezésre álló idő túlságosan rövid volt. Emellett gyakran okoz még problémát a foglalkoztatási projektek esetében, hogy ha piacképes terméket állítanak elő, akkor annak értékét le kell vonni a támogatási összegből, különben szabálytalanságot követnek el. Ez magyar módszer, nem uniós előírás. A Nemzeti elszámolhatósági útmutatót azóta azonban módosították, ha bevétel keletkezik a

hátrányos helyzetű emberek képzési, foglalkoztatási programjai esetében, akkor az a programra felhasználható.

Ignác József, Besence polgármestere szerint a helyi gazdaságfejlesztésnél az elzártságot és a településszerkezetet is figyelembe kell venni. Szükség van olyan helyi szereplőkre, akik képesek vállalkozásokat létrehozni, működtetni. Besencén az önkormányzat hozott létre mezőgazdasági vállalkozást. Az önkormányzat integrátori szerepkört tölt be, mert a helyi humán-erőforrás vállalkozói készsége igen alacsony volt. Szerinte jobban ki kellene használnia a településeknek a szerveződésben, az összefogásban rejlő lehetőségeiket. Az elmúlt húsz évben a társadalmi tőke csökkent, a települések gyakran nem képesek az összefogásra. A helyi szereplők között partnerseket kell kialakítani, erősíteni.

Ritter Krisztián, a SZIE Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézetének docense előadásában egy konkrét helyi gazdaságfejlesztési példát mutatott be, illetve röviden ismertette az intézete néhány korábbi kutatását. Röviden összefoglalta az Európai Uniónak a következő programozási időszakra vonatkozó elképzeléseit. Kiemelte, hogy az EU fő célja a munkahelyteremtés és a fenntartható gazdasági növekedés. Ehhez illeszkedik a vidékfejlesztési politika is a versenyképesség, a fenntarthatóság és a kiegyensúlyozott területi fejlődés szempontjaival. Korábbi kutatásai keretében lehatárolta az agrárfoglalkoztatási válsággal küzdő térségeket, és kollégáival azt vizsgálta, hogy milyen szerepe, lehetősége van a mezőgazdaságnak a helyi gazdaságfejlesztésben, hogyan járulhat hozzá a mezőgazdaság a területi versenyképességhez. A versenyhátrányok mellett az előadó kiemelte a vidéki térségek versenyelőnyeinek jelentőségét is. Korábbi vizsgálataiban szignifikáns összefüggést mutatott ki az agrárfoglalkoztatási válság és a területi egyenlőtlenség között.

A SZIE 2010 nyarán örökbefogadott négy – Nógrád megye középső részén elhelyezkedő – települést: Bokort, Cserhátszentivánt, Kutasót és Nógrádsipeket, amelyek egy körjegyzőséget alkotnak. Az együttműködés kölcsönös: a települések kutatási terepet, gyakorlati helyeket biztosítanak az egyetem hallgatóinak, az egyetem alkalmazottai cserébe segítenek a helyi település- és térségfejlesztésben.

Ritter Krisztián bemutatta a legutóbbi kérdőíves kutatás eredményeit. Ezeken a településeken a legnagyobb probléma a munkanélküliség, az elöregedés és az elzártság, a periférikus fekvés. A foglalkoztatottak többsége mezőgazdaságon kívüli tevékenységet folytat és mivel helyben nagyon kevés munkahely van, ezért a többségük ingázik. Ugyanakkor a néhány működő vállalkozás leginkább mezőgazdasági jellegű tevékenységet folytat. A művelt területek aránya alacsony, a háztartások fele még háztáji szinten sem foglalkozik földműveléssel vagy állattartással. Annak ellenére, hogy a mezőgazdaságnak mint ágazatnak a szerepe csökken a települések gazdasági életében, mégis a felmérés alapján a munkahelyteremtést tekintve a háztartások fele kizárólag a mezőgazdaság és az erdőgazdaság területén lát kiugrási lehetőséget. A felmérésben arra is rákérdeztek, hogy ha lenne megfelelő támogatási konstrukció, végeznének-e mezőgazdasági tevékenységet. A válaszadóknak csupán az egyharmada zárkózott el az ilyen jellegű tevékenység végzésétől.

Az előadó azt a következtetést vonta le, hogy a mezőgazdaság mint főállás nem hangsúlyos a vizsgált térségben, az alternatív jövedelemtermelő és az önellátásban játszott szerepe viszont egyre fontosabbnak tűnik. Kiemelte a hosszú távú helyi gazdaságfejlesztés fontosságát és a helyi, önerős fejlesztések lehetőségeinek a korlátait. Emellett életképes, élőmunka-igényes, magas hozzáadott értéket tartalmazó, piacképes helyi termékek előállítását szorgalmazta az előadó. Véleménye szerint meg kellene tartani, illetve erősíteni kellene a mezőgazdaság szociális szerepét, biztonsági hálóként való kihasználását. A felmérés eredményei azt mutatják, hogy fontos lenne a mezőgazdaság foglalkoztatási szerepének csökkenéséből kiindulva a mezőgazdaságon kívüli komplex fejlesztések megvalósítása, az alapvető szolgáltatások és infrastruktúra biztosítása, a helyi fejlesztésekre képes, sikeres közösség megteremtése, valamint a város-vidék kapcsolatok helyreállítása.

Káposzta József felhívta a figyelmet arra, hogy ebből a felmérésből is az derült ki, hogy vidéken az emberek túlnyomó többsége csak mezőgazdaságban gondolkodik. Nehéz feladat itt helyi gazdaságfejlesztést megvalósítani mezőgazdaság nélkül. A mezőgazdaság helyett azonban inkább agrárgazdaságban kellene gondolkodni. Pl. az örökbefogadott településeken érdemes lenne a vadászat, a vadgazdálkodás fejlesztésén dolgozni, de a helyiek nem támogatják ezt az elképzelést. El kell dönteni, hogy piacialapú vagy szociális alapú mezőgazdaságra van szükség, a kettőt nem lehet egymással versenyeztetni.

G. Fekete Éva, a Miskolci Egyetem docense egy, a fenti kutatáshoz hasonló vizsgálata eredményeit osztotta meg a résztvevőkkel. Ennek keretében nyolc településcsoportot vizsgáltak. Különböző fejlesztési lehetőségeket vázoltak fel a helyieknek, és nekik egy skálán kellett értékelniük, hogy melyik lehetőséget mennyire tartják megvalósíthatónak a saját környezetükben. Jó eredmények születtek. A következő kérdés az volt, hogy saját maga melyik megvalósításában vállalna szerepet. A többség egyik fejlesztési tevékenységben sem venne részt. Még a mezőgazdaság esetében kapták a legkedvezőbb eredményeket. A helyi gazdaságfejlesztés esetében G. Fekete Éva szerint sem egy adott településen belül kell keresni a megélhetés, a tevékenység forrását, hanem inkább a térségen belül kell megoldást találni. Ám ez gyakran konfliktusokhoz vezet, mert a közösségfejlesztés nem működik térségi szinten. Ha térségben gondolkodunk, akkor a szereplő kérdése is felvetődik. Ezek a hátrányos helyzetű településeken társadalmi vállalkozásoknak kellene kulcsszerephez jutniuk, amelyek a társadalmi hasznot nézik, nem pedig a profitorientációt. A piac fogja meghatározni, hogy melyik az a térség, amelyben együtt lehet gondolkodni.

Ugyanő még a társadalmi innovációk jelentőségét emelte ki. Műszaki, technológiai innovációkra is szükség van ezekben a térségekben, de még inkább a helyiek, nem pedig a szakértők (kivülállók) által végrehajtott társadalmi innovációkra. Ez viszont egy ördögi kör, hiszen nem áll rendelkezésre az ehhez szükséges megfelelő tudás ezekben a térségekben. Társadalmi innovációk nélkül azonban nem javulhat a humán-erőforrás színvonala. Nemes Nagy József szerint viszont inkább adaptációkra volna szükség, ez azonban magas színvonalú oktatást igényel.

Hogyor Veronika, a Pannon Elemző Iroda kutatási asszisztense Közös gondok - közös megoldások? Jövőteremtő fejlődési utak hátrányos helyzetű falvainkban című előadásában hátrányos helyzetű településeken megvalósított agrárjellegű helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések tanulságait összegezte. Nyolc településen – Rozsályon, Túrlevélyn, Komlóskán, Gyulajon, Beledskén, Hernádszentandrás, Tiszaadonyban és Bagaméron – vizsgált növénytermesztési, állattenyésztési, illetve komplex mezőgazdasági fejlesztési programokat. Hét településen az önkormányzat, míg Bagaméron az Autonómia Alapítvány volt a helyi gazdaságfejlesztés kezdeményezője.

Hogyor Veronika elsősorban azt vizsgálta a nyolc program példáján keresztül, hogy melyek azok az elemek, amelyek kulcsfontosságúak egy új, helyi gazdaságfejlesztési program sikeres megvalósításához. Nyolc adaptációs feltételt tárt fel, melyek közül az első az erős helyi közösség megléte. Egy közösség összefogásának és aktív közreműködésének köszönhetően a fejlesztések hatékonyabban működhetnek. Az elsődleges cél a hátrányos helyzetű, képzetlen, tartósan munkanélküli személyek bevonása a programokba, a közvetett cél pedig az, hogy ezek a kezdeményezések az egész település életére hassanak. Mezőgazdasági programok esetében nélkülözhetetlen a termőföld megléte, hiszen erre a helyi erőforrásra alapozható a termelői tevékenység. Figyelembe kell venni a település ilyen irányú hagyományait és gazdálkodói múltját. A harmadik feltétel: az egyéb helyi erőforrások rendelkezésre állása. A fejlesztési projektek sikeres megvalósításához szükség van a helyi vezető aktív szerepvállalására, aki tekintélye, befolyása és rátermettsége révén képes összetartani a helyi közösséget, és irányítani egy ilyen jellegű programot (főként a helyi polgármesterek feladatvállalása a döntő). A piac által támasztott követelményeknek meg kell felelni: a programok megalkotását, strukturálását megelőzően célszerű piacutatást végezni, tájékozódni, melyek azok a termékek, amelyek helyben megtermelhetők és el is adhatók. Prioritást élvez e tekintetben az értékesítés kérdése: olyan településeknek, amelyek

közétkeztetést működtetnek, először a védett piacra célszerű termelniük, majd ennek teljes lefedését követően termelhetnek külső értékesítésre. Azon programok esetében, amelyek önkormányzati irányítás alatt valósulnak meg, célszerű egy háttérszervezetet létrehozni. A különböző nonprofit szervezetek által patronált programok esetében leegyszerűsödik a termelő tevékenységgel kapcsolatos feladatok köre. E szervezeteknek nagyobb a gazdálkodói tere, pl. nem köti őket az önkormányzatok esetében irányadó államháztartási törvény. A fenntarthatóság kérdése is egy kritikus pontja a fejlesztési kezdeményezéseknek, állami segítség nélkül általában nem megoldható, mivel nem tudnak elegendő profitot termelni. Az utolsó adaptációs feltétel, hogy az adott településnek egyfajta fejlesztési központtá kell válnia. Stratégia mentén gondolkodva, a cél elérése érdekében valamennyi elérhető pályázati forrást felhasználva maradhatnak csak fenn ezek a programok.

Hogyor Veronika előadásában hangsúlyozta, hogy a fent említett módszerek csupán egy elméleti alapot képeznek, az adaptáció során azonban figyelembe kell venni a helyi adottságokat, körülményeket, lehetőségeket. A külső szakemberek, kutató és oktatási intézmények, civil szervezetek több szempontból is hozzájárulhatnak a helyi gazdaságfejlesztési programok sikeres megvalósításához. Pl. felkutathatnak és bemutathatnak jó és rossz példákat, szakmai segítséget nyújthatnak, megerősíthetik a helyieket abban, hogy jó irányba haladnak, stb.

Az előadó arra is választ keresett, hogy lehet-e közösségi eszközökkel munkát biztosítani hátrányos helyzetű falvakban élő, sok esetben tartósan munkanélküli személyek számára, hosszútávon fenntartható formában, a mezőgazdaságra alapozva. Azt a következtetést vonta le, hogy ezek a helyi gazdaságfejlesztési programok nagy eséllyel képesek visszavezetni a hátrányos helyzetű helyi munkanélkülieket a munka világába, igaz, a fenntarthatóság kérdése még a legjobban működő programok esetében is megkérdőjelezhető.

A kutatás során létrejött esettanulmányok közül több megtekinthető az ECHO TV honlapon: http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=nXvDlh3aRAE

http://www.youtube.com/watch?feature=player_embedded&v=HKbPuJ-dkAY

Ezután Nagyné Molnár Melinda, a SZIE Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet docensének a Faluszemináriumi kutatások a helyi gazdaságfejlesztés szolgálatában című előadása következett. A faluszemináriumhoz kapcsolódó falukutató műhelyt 2006-ban alapították, de az ilyen jellegű kutatások sokkal régebbre nyúlnak vissza. A faluszeminárium rövid távú célja az, hogy vizsgálati helyszíneken, néhány mintán mélyfűrást végeznek, és rövid távon megpróbálják a társadalmi-gazdasági viszonyokat megérteni, a falvak értékeit, problémáit feltárni, míg hosszú távon az a kíváncsi cél, hogy ezeken a bázishelyeken a területi folyamatokat mélyebben is megismerjék. Eddig öt helyen végeztek mélyfűrást: Siklódon, Bagon, Komlósán, Bakson és Tiszaladányban. Az esettanulmányokat évente megjelentetik az Acta Regionis Rurum című periodikában.

Nagyné Molnár Melinda a falukutató szemináriumok tapasztalatai alapján prezentációjában összegezte, hogy mi kell ahhoz, hogy jól működjön egy település, egy térség. Szerinte az első fontos tényező az, hogy legyen hasznosítható helyi adottság a településen. A vidéki térségeinkben pl. a táji adottság többnyire ilyen erőforrás, ami azonban csak áttételesen adaptálható valamilyen gazdasági hasznosításra. Ugyanakkor vannak közvetlenül adaptálható adottságok (pl. a faszén, mint a hagyományos faszénégetés terméke, – a grillpartik urbánus világában eladható). A helyi adottságok mellett fontos még, hogy legyen egy kezdeményező erő, egy innovátor mag a településen, a másik oldalon viszont egy újítást elfogadó közösségre van szükség. Ám nem elég, ha van egy innovátor mag és van egy jó településvezető, kulcsfontosságú közöttük a szinkron is. Gyakran okoz problémát, hogy a települési menedzsment más irányvonalat támogat, mint amit a helyi civilek, vállalkozók megfogalmaznak. A tapasztalataik azt mutatják, hogy egy település akkor tud igazán sikeres lenni, ha hiteles a településvezető. Nem szolgálja a település hosszú távú fejlődését, ha a településvezető filozófiája az, hogy neki nem a települést kell szolgálnia, hanem a választóit. Az előadó szerint egy település nem önmagában lesz sikeres vagy sikertelen. Kell hozzá egy olyan térségi háttér, településháló, egy ezekből sugárzó pozitív shadow-

hatás, ami úgymond segít a meglévő erőforrásokat jól hasznosítani. A következő feltétel a közlekedés-földrajzi elérhetőség. (Pl. Siklód egy negatív példa erre, ezzel szemben Bag közlekedés-földrajzi helyzete rendkívül pozitív hatással van a település életére.) Az előadó szerint lényeges még, hogy a településnek legyen egy pozitív belső imázs, egy koherens közösségi hálój. Ez ott működhet, ahol van valamilyen jól megragadható helyi identitás. Jó példa pl. Komlóska vagy Siklód, mert van egy külön identitásuk, ami segít a helyi közösséget megteremteni. Ugyanakkor a sikeres településekhez szükség van pozitív külső imázssra is. Sem belső, sem külső imázs nem létezhet tevékeny közösség nélkül.

A sikertényezők bemutatását követően az előadó azt vizsgálta, hogy milyen fejlődési pályák lehetnek a települések vonatkozásában. Vannak olyan települések, amelyek lényegében ugyanazon a történeti pályán haladnak. A jelen és a jövő szerves fejlődése a történeti előzményeknek, de vannak olyan települések, amelyek bizonyos történeti dimenziókon még nem jutottak túl.

Rajnai Gábor a térségi együttműködési készség fontosságára hívta fel a figyelmet. Enélkül gyakran szétesnek a fejlesztési programok, mivel nem áll össze a koherencia, hogy a résztvevők az érdekeket egy irányba vigyék. Sajnos ez a megosztottság a hazai vidékfejlesztési programokban is gyakran tettenérhető.

Szabó Pál, az ELTE Földrajz- és Földtudományi Intézet adjunktusa, az MRTT közép-magyarországi tagozatának megbízott vezetője előadásában az egyetem és a falvak együttműködési lehetőségeiről beszélt.

Elmondta, hogy egy olyan témakört sikerült találni erre az estére, ami egyre több kollégát érint az ELTE-n is. Szakdolgozatok készülnek és kisebb-nagyobb kutatások folynak a helyi gazdaságfejlesztés témájában. Például a tanszékük a Lengyeltóti kistérségben alakított ki kölcsönösen hasznos partnerséget (<http://mitemuhely.hu/lhh/mite,99.html>). Az egyetem elsősorban humán erőforrást – konkrétan a hallgatók és az oktatók munkáját – tudta felajánlani az együttműködéshez. Félév közben szemináriumon foglalkoztak a térséggel, nyáron terepgyakorlat keretében voltak a kistérségben, sőt két konferenciát is szerveztek Lengyeltótiiban. Olyan írásos szakmai anyagok születtek, amelyek a kistérségnek és az önkormányzatoknak nem került pénzbe; az anyagokat feltöltötték egy honlapra, ahol a helyiek elérhetik. A kistérség bemutatkozott az egyetem egyik budapesti rendezvényén, ahol külön sátruk volt. Ez segítette a településmarketinget és erősítette a kistérség imázsát. A helyi általános iskolákban tanulmányi versenyt rendeztek, megírták a térség településeinek wikipédiás szócikkeit, valamint a Honfoglaló c. internetes vetélkedőbe a kistérséggel kapcsolatos kérdéseket is küldtek. A térségről készült egy bemutatkozó videó is, amely felkerült az internetre, valamint turisztikai programcsomag-ötleteket alakítottak ki.

A kedvezőtlen tapasztalatok közül kiemelte az előadó, hogy a diákok közül többen valamilyen ok miatt félbehagyják a megkezdett munkát. Az eredményes együttműködés érdekében inkább csoportokra kell bízni a munkát. További gond volt, hogy nem volt igazán szakmabeli partner a térségben, és így alakultak ki belső, térségfejlesztési célú kapcsolati hálózatok sem. Az adott kistérségben a hosszú távú tervezés helyett az aktuális, mindennapi problémák megoldásával kénytelenek foglalkozni, és az önkormányzatok, kényszerből, a pályázatok világában élnek.

A workshop elérte a célját, hiszen egy igazán aktív közös gondolkodásnak lehettünk tanúi. A szervezők sem vesztették el lelkesedésüket, sőt inkább azon kezdtek el gondolkodni, hogy a rendezvényt ezek után rendszeressé kellene tenni.

Farkas Tibor – Kassai Zsuzsanna

„MARGÓ”

Felhívás

helyi gazdaságfejlesztési esettanulmány készítő versenyen való részvételre

A Miskolci Egyetem Világ- és Regionális Gazdaságtan Intézete és az Észak-magyarországi regionális Kutatásokért Alapítvány „Margó” címmel, egy periférikus kistérség vagy település helyi gazdaságfejlesztési törekvéseit és lehetőségeit feltáró esettanulmány készítő versenyt hirdet.

A verseny célja: A felsőoktatásban résztvevő, területfejlesztéshez kapcsolódó tanulmányokat folytató hallgatók tanulmányainak elmélyítése, közösségi felelősségtudatának erősítése és tudásuk megmérettetése révén a helyi fejlesztésbe bevonható alkotó energiák felerősítése.

A verseny tárgya: Egy szabadon választott periférikus¹ térség vagy település helyi, foglalkoztatási vonzatú gazdaságfejlesztési kezdeményezéseinek és azok foglalkoztatási hatásainak bemutatása és egy reálisnak tartott kezdeményezés fenntarthatóságát erősítő javaslatrendszer kidolgozása.

A verseny formája és menete:

1. Az esettanulmány írott formában, magyar nyelven, min. 20.000, max. 40.000 karakter terjedelemben nyújtandó be. Az esettanulmány tartalmazza a térség / település rövid bemutatását, a kiválasztás indokait, a meglévő helyi gazdaságfejlesztési kezdeményezések és azok eredményei (külön a foglalkoztatási eredmények) bemutatását, a fenntarthatóság elemzését, a lehetséges további fejlesztési irányokat, a fenntarthatóság javítása érdekében javasolt intézkedések és azok várható hatásainak részletes kifejtését. A esettanulmányt elektronikus (word formátumban CD-n vagy DVD-n) és nyomtatott formában kell megküldeni az Intézet postai címére: 3515 Miskolc, Egyetemváros, GTK, Világ-és Regionális Gazdaságtan Intézet. A borítékra ráírandó: „Margó” Esettanulmány készítő verseny.
2. A legjobb 3 esettanulmányt készítő javaslatukat egy konferencia keretében személyesen is prezentálják Miskolcon. A prezentáció ideje: max. 15 perc, melyet 10 perc vita követ. A konferenciára meghívást kapnak az érintett térségek / települések képviselői is.

A verseny részvételi feltétele: A versenyen részt vehet Magyarország és a szomszédos országok bármely felsőoktatási intézményének 3 fő hallgatóból álló csapata.

A verseny értékelése:

A beérkezett esettanulmányokat a felsőoktatáson kívüli (akadémiai és gyakorlati) szakértőkből álló 3 fős zsűri értékeli. A helyezéseket a konferencia résztvevői szavazással döntenek el.

A nyertesek díja: az első helyezett csapat bruttó 120.000 Ft, a második helyezett csapat bruttó 90.000 Ft, a harmadik helyezett csapat bruttó 60.000 Ft értékű jutalomban és minden versenyző csapat oklevélben részesül, valamint az első három helyezett lehetőséget kap esettanulmányuk publikálására. (Az esettanulmányok felkerülnek az Alapítvány honlapjára.)

A verseny időbeni ütemezése: Az esettanulmány leadási határideje: 2013. április 15. (postabélyegző dátuma). A prezentációk időpontja: 2013. május 10.

Eredményhirdetés és díjkiosztás: 2013. május 10-én a Miskolci Akadémiai Bizottság Székházában.

További információk kérhetők a liptak.katalin@uni-miskolc.hu e-mail címen.

---

¹ A periférikus helyzet tágon értelmezett, valamilyen (a dolgozatban bemutatandó) területi hátrány jelenlétét feltételezi. Nem ragaszkodunk a hivatalos elmaradott térségi / települési besoroláshoz.

Kitekintő

A. Nagy Júlia

The role of city promotion in the regeneration of Manchester

In the last two decades, it has been an increasing interest in using city promotion as a tool for creating city image in order to keep up with the competition for attracting investment to the cities. Therefore, the city promotion became a significant instrument and the increasing use of it has meaningful effects on regeneration. In the case of Manchester as a city region there is still a question of territorial governance coherency which does play an important role in the construction of city brand and identity which could be promoted in the competition with other cities from UK, Europe or the world. Therefore, the aim of this study is to research about and examines those methods and attitudes which influence the process of city promotion and to explore the extent these contribute to the regeneration of Manchester as a city region.

Keywords: city promotion, urban regeneration, branding, city region, Manchester
JEL-code: R11, L83

Introduction

In terms of spatial effects the economic restructuring prompted by the recession of the 1970s and 1980s resulted in the decline of manufacturing industry and led to the emergence of new types of economic activities. The process of deindustrialization was more visible in the cities from industrial regions such as Manchester, Liverpool, Birmingham or Belfast for example. The local and regional development agencies made huge efforts to regenerate the cities which lost their traditional industries and started to focus on attracting inward investment (*Paddison, 1992*).

As a consequence, the attraction of inward investment became one of the most important aims in the local economic development and was supported by the national government as well. This led to an increased competition between cities not only national but also on international scale and the concept of promoting the place gained high importance in the ambition of creating a positive and attractive image. The process involved the development of new urban facilities, construction of a new environment, spatial development, attraction of tourists and residents.

The competition in attracting inward investment, visitors and retain residents significantly increased throughout the European regions as well. Because of the growing similarity between the regions the importance of image, branding and promotion became critical in their success and city promotion is seen as a necessary tool for cities helping them to stand out from their competitors. The increased urban entrepreneurialism applied to the spatial development highly contributed to the innovation of policies and city promotion gained a significant status in the urban development strategies.

This study is based around the role of city promotion and branding in the regeneration of Manchester as a city region and as a former industrial city.

However, during the interviews several issues were identified with regard to the governance of the city region which reflects a fragmentation of the urban development inadequate collaboration within the promotion agencies. There still exists a sort of rivalry within the boroughs and lack of cooperation with each other.

As a consequence, the conurbation of Manchester did not yet become a coherent territorial governance unit making the creation of a brand and the promotion of the city difficult, as it cannot yet be considered a finalized product. Nevertheless, the interviews and the gathered statistical data do reflect a certain success of city promotion and show regeneration benefits during the last two decades.

Connection between place development and promotion

The contemporary urban management is more about the management of ideas, images and brands as it is about physical space shaping or traditional service delivery.

Nowadays, in the world of information and time shortage the peoples' biggest concerns focus on content, originality, identity or even spirituality rather than on physical shaping. Therefore, architecture has to connect to and reflect a wider field of association, emotions, imagination and personal expression (*Klingmann 2007*). Consequently, important is not as much how the building looks like but more the way it comes to life and creates lasting connections.

According to *Klingmann (2007, 319)* "the place becomes the fabricated product of consumer-driven economy, customized to cater to the needs of selected groups". As personality plays a major role in comprehending cities and places (*Florida 2008*) the linking element between identity and place becomes the brand.

According to *Florida*, clustering and concentration of the talented people increases the productivity of the place and raises the quality of life. It is questionable if this works in this way as critics like *Michael Dudley* impeach that *Florida* ignored literature about connections between personalities and places in his research.

These days, the outlook of the cities became a challenging factor but does not consist only in its physical attractiveness but also in the cultural heritage, tradition as well as tourist attractions such as museums, art galleries and also entertainment possibilities. These strengths and assets give high advantage in the competition between cities in attracting visitors, investment and to become an entrepreneurial city. In order to deal with the competition cities must create a convincing brand image and develop a so called distinction strategy (*Quilley 1993*).

Therefore, place marketing and image construction are those instruments by which this distinction is created and by which the image of several "unattractive" industrial cities was changed to a modern, dynamic, welcoming place as for example Manchester. Nevertheless, there is always a question of the fundamental issues about combining the theory and practice in creating a competitive city identity which produces the challenge of applying brand theory to place development (*Anholt 2010*).

Place marketing and its process

Manchester, just as any other industrial city, experienced decline in the reconstruction era but with successive reinvention it renewed itself, changed its outlook and transformed into a modern city. Manchester, has built its image on its historic strengths using its original perception as an industrial city and its physical advantages to become a prosperous, modern, innovative city (*Bramley and Page, 2009*). Marketing was one of the ways it used in order to achieve its aims, to create interest and through that new developments and a better, renowned image.

Marketing is a business tool which, even if it has already a history behind, it is still a challenge even for those economic players which gained experience and expertise in this field. The economic restructuring and uneven development in the 1970's and 1980's led to major changes not only in the variety of produced goods but also in terms of territorial provenance (*Paddison, 1993*) which features the term of "place" which could mean cities, city-regions, regions, communities, areas as well as states (*Rainisto 2003*) and going through a transformation from places of production to places of play (*Lew 2001*) offering sporting facilities, 24 hour nightlife, shop-

ping districts, conference amenities, museums, hotels and cinemas, all these being essential features of the “new successful urban life”.

Subsequently, the towns and cities are places which offer an increasing variety of roles and services (Hardyman, 1996) and huge efforts are made in attracting new investments, attracting visitors, reshaping the environment and generating new developments. Consequently, the competition between towns and cities has thrived (Short et al, 1993) and further evolved at regional, national and sometimes even international scales (den Berg and Braun, 1999). In this way, places need to emphasize on their individuality, to differentiate themselves from each other, to shape a specific place identity and to promote themselves in front of other markets (*Kavaratzis and Ashworth, 2005*).

These places need to be designed in a way which satisfies the needs of the target markets; the successes rely in the satisfaction of the citizens and businesses with the community and high satisfaction given to the investors and visitors expectations, all these reached through place marketing (*Kotler, et al, 2002a:183*). Therefore, each local authority need to have conscious attempts (*Kavaratzis and Ashworth, 2005*) in order to design entrepreneurial, anticipatory policies which are market-oriented and also able to cope with the urban as well as regional competition (*den Berg and Braun, 1999*). Creating a new and positive image, to clearly be aware of city's strengths and weaknesses but also chances and threats, is very important in sustaining attractiveness, differentiation and to analyse its market position (*Page and Hardyman, 1996*).

Hence, in the last couple of years a raising number of cities recognize that place marketing is a potential and robust tool in the creation of economic development, place development (*Rainisto 2003*) and the essential geographical idea of sense of place (*Kavaratzis and Ashworth, 2005*). According to Ashworth and Voogd (1988) the city marketing is defined as particular planning action designed to commence and encourage such methods which improve the city's market position with regard to specific activities and aims in order to raise the city's profile and public awareness between residents and visitors (*Page and Hardyman, 1996*).

Even if European cities apply various marketing techniques in their administration practice and governing attitude (*Kavartzis 2004*), place marketing is not so straight forward as people might think (*van den Berg& Braun, 1999*). The operational environment of cities hardens the so called marketing knowledge transfer mainly because of the weird nature of places and cities as viable assets (*Kavartzi 2004*).

According to an article written by Rainisto, there are several so called “how and ability” factors such as strategic development, organizational capacity, substance existence, competence and fellow up which burden the challenges of place marketing. Even so, the strategic marketing model becomes an important feature of place marketing since it was realised that general marketing practices can be applied not only to products and services but also places even though there is an intricate difference between the products and services offered by a company and the “place as a product ” (*Rainisto, n.a.*). Therefore, there is a new instrument used in place marketing, which is the place or city branding.

City branding, place identity and image

City branding, on one part offers the basis for policy development in order to practise economic growth and on the other hand gives direction for the city residents to identify themselves with their city (*Kavartzis, 2004*). In the last 20 years the economic role of branding has changed mainly because of the neoliberal globalization where the concept is more a substantial strategic and core activity of capitalism incorporated in any serious challenge of understanding the contemporary society as well as politics (*Holt, 2006*). It gives an emotional dimension that reflects the identity of the city (*Hospers, 2006*), “personifies” the product by pointing out several economic values such as efficacy, symbolic and cultural significance making possible for consumers to feel a personal relationship to it (*Power and Hague, 2008*) having an impact on con-

sumer's choice through product characteristic evaluation (*Yaprak and Baughn*, 1991 in *Phau and Prendergast*, 2000).

Besides, branding is a distinctive way of capital accumulation which creates and exploits various sorts of social dependency (*Holt*, 2006) and contributes to the better appreciation of system dynamics within which commodities and their chains are formed (*Power and Hague*, 2008). On the other hand, the collective practices of branding harden the effective boost of product's perceived value (*Goldman and Papson*, 2006) even if it is more important than ever for places to brand themselves on the competitive markets.

Holt (2006, 355), demonstrates that brands play a distinctive role, quite different from what critics have described "brands act as parasites riding the coat-tails of other more powerful cultural forms, but then use their market power to proselytize these ideological revisions. Through ubiquity and repetition, brands transform emergent culture into dominant norms." Furthermore, *Rainisto* (2003) highlights that there is a small number of publications appeared in the last couple of years regarding city branding and therefore there is a recognizable gap in the literature about the branding process of cities in general (*Hankinson*, 2001).

However, in contrast with this, there is increasing evidence within the press that branding as a concept is being applied to locations ever more often (*Hankinson* 2001, 129) and is used to increase the attractiveness of a place through a holistic development which has an influence on the place as a whole (*Rainisto*, 2003) and on the territorial competition for investment, jobs, residents and visitors (*Pike*, 2009). In order to achieve a high level of competence, city branding requires the combination of two disciplines' expertise; the managerial and marketing techniques combined with the urban development strategies which include socioeconomic and spatial planning (*Seisdedos and Vaggione*, 2005) serving by this the purpose of city marketing.

Therefore, it is a need for such strategies which promote a specific area or the entire city in order to "sell" parts of it for living, consuming or productive activities (*Smyth*, 1994). Hence, one of the tools used for the realization of this purpose, is city promotion which according to *Kui* (2009) it is the last part of the city branding process.

City promotion and urban development

Applying the urban entrepreneurialism to the spatial development significantly contributed to the innovation of policies. Therefore, promoting the city as an attractive place has become one of the main objectives set out by several urban regeneration strategies. As at the central part of these several urban policy instruments is the strategic planning (*OECD*, 2007), the city promotion has become an important tool in creating the identity of place (*Unsworth*, n.a.) being one element of city marketing as well as a key component of the local economic development strategies (*Young and Kaczmarek* 1999).

Next to this, in another article *den Berg and Braun* (1999) try to point out that city promotion should not be mistaken with city marketing because it is one part of it and according to *Bradley et al.* (2002) it is a tangible part of the urban development process and can be seen as a fundamental part of planning and also of place development guidance in an aspiring manner.

In addition to this, *Paddison* (1993) mentions the more catholic interpretation which associates the city's economic promotion and development with the physical and social planning having the aim of producing the 'harmonious city' which is able to supply not only its citizens but also the investors and visitors. Furthermore, according to *Bradley, Hall and Harrison* (2002) city promotion is a substantial part of the urban development and a key to understand the capital movement in form of company relocations, jobs and investments. The promotion designed to sell cities is one of the marketing techniques and has to be seen as only one characteristic of a very wide approach to place management (*Ashworth and Voogd in Gold and Ward*, 1994).

As it was mentioned above, the image formulation is an essential variable of the city marketing mix and in several cases its importance is articulated as a sole focus on the promotion

process (Burgess, 1982; Gold and Ward, 1994; Ward 1998; in Kavartzis, 2004), in other cases the importance falls on conventional promotional appraisals and in some other cases as a possibility of city promotion realized through art, festivals and cultural attractions (Kearns and Philo, 1993 in Kavartzis, 2004). According to the same article, in a very simple formulation, we can talk about promotion only after the city has something to promote. Therefore, it is dependent on the city's communicative competence. Nevertheless, as these various definitions and ideas about the concept differ, we can conclude that city promotion is like the activity itself, partial and incomplete, it needs to be better understood (Ward and Gold, 1994).

Brief history of city promotion in the UK and its connection to urban planning

Already in the early 1900's place selling became a distinctive aspect, a dominant form of attracting visitors to the British and French beach resorts. Therefore, as indicated by its name, place selling is the closest approach to promotion which is based on a variety of advertising forms (Rainisto, 2003). Few decades later, in the early post-war Britain (1942-1952) several cities produced rebuilding plans and embedded some nature of the city promotion in these. Of course, after the War the urban competition and rivalry has raise and it was articulated in a variety of slightly ways like city promotion and competition for funding (Larkham and Lilley, 2003).

Interestingly, but on the other hand naturally, not only the war-damaged cities but also the ones which were slightly or even undamaged were applying for redevelopment and reconstruction plans. As these post-war plans were not clearly designed with the aim of city promotion, it is suggested by Larkham and Lilley (2003), that these should be seen as 'subverse' place promotion. Even though several of these plans were not published, it is sure that within the published ones evidence of "boosterism" and city promotion can be found.

In contrast, the term of city marketing and within this the city promotion, in the European urban literature became common only in the 1980's even though the notion has been known from a considerably longer time in the US (Paddison, 1993) maybe because the US cities tended to have a more entrepreneurial spirit then the European cities. Perhaps because they had to give away a considerable part of their income and to draw direct profit or loss from their activities (van den Berg and Braun, 1999) this mainly due to their taxation system.

In the 1970's and 1980's many cities suffered retrenchment in their industrial base because of the economic restructuring and uneven development. This has happened not only at local but also at national and regional scales. Even so, they managed to overcome the past images and changed these in strong, revitalized ones (Bradley et al, 2002) by using culture-related initiatives in various ways in order to change the city's image.

One of the potential models is the so called 'promotional model' mentioned by Griffiths (1995) which emphasises the benefits of the physical changes attracting by this more people to find their workplace in the city. This involves the various effects of office use, shop, restaurants and cultural facilities within mixed-use developments and cultural districts (Seo, 2002). Conversely, since the 1990's place promotion receives much higher attention within the practitioners and also the urban planning. As the early studies prepared by Burgess (1982) show, the place promotion was connected with efforts to attract investment rather than giving attention to the need for consumers (Page and Hardyman 1996) but these investments served as a catalyst in the urban regeneration. As a consequence, city promotion and urban regeneration work together and go hand in hand having by that a greater contribution and impact on the urban planning and development.

Methods of the analysis

Interviews are “one of the most popular and frequently used methods of gathering information” as they “cover[s] a multitude of techniques, from informal “chats” [...] right through to highly structured, formal interviews, taped and transcribed” (*McDonald and Headlam*, 2008, p.39). The interviews were used with the aim of gathering detailed data about opinions and perceptions of the high profile professionals involved in city promotion and regeneration of Manchester. Moreover, this method gave the opportunity to discuss the topic in a flexible and opened way.

A total of ten interviews were undertaken with high profile respondents from agencies, local authority, companies and attractions in order to have representatives from different sectors and administrative levels which address their promotional activities to different target audiences.

First, a scoping study was conducted with the marketing director of “Marketing Manchester”¹ in order to find out more information about city promotion and regeneration activity in Manchester and to assess if there is a need for changes or further design of the interview questions.

With the purpose of assuring fluidity, avoid repetition; allow development of conversation and exploration of subjects with particular interest, a semi-structured conversational style was selected. Nine more elite professionals were then interviewed representing agencies such as Marketing Manchester, MIDAS and the North-West Development Agency; Manchester City Council as a local authority, companies such as Creative Concern, Hemisphere and Pro-Manchester and at last but not least Museum of Science and Industry as an attraction.

Promotion of Greater Manchester as a study area

As it was previously presented, the study area of this research was Greater Manchester as a city region with its ten boroughs. There are a number of reasons for which Manchester was chosen to be the focus of this paper as outlined below.

- Even if the football is a strong association of Manchester, because of its history the city is still largely perceived as an unattractive, deprived industrial place without any interesting offer for the modern world.
- In the last two decades Manchester has evolved on many levels, has reached regeneration successes, managed to improve its physical as well as the attraction and entertainment offer.
- However, its relative proximity to London, Birmingham and Liverpool in many cases turns to be a challenge as the competition is high between these cities.
- The increased use of promotion and image creation in the spatial development and the effect of this on the urban policy formulation and regeneration.

Greater Manchester city region is built up of ten boroughs from which the city of Manchester is situated in the centre of the metropolitan area and are the largest together with Salford and some parts of Trafford and Tameside forming by this the core conurbation (*Peck and Ward*, 2002). As illustrated below.

In 1986 the metropolitan county has lost its administrative power resulting in the existing ten districts nowadays having local unitary authorities. Efforts were made to re-create metropolitan institutions with the aim of generating “Mancunian” awareness and perception and to enlarge the artificial administrative boundaries of the city. As a consequence, the aspirations of Manchester’s policy elites to broaden the boundaries were reinforced by the geographical coverage of the City Pride partnership and Marketing Manchester, Midas agencies of which three representatives were interviewed during this research. However, in spite of the efforts there is still an intra-metropolitan rivalry within the boroughs as it will be reflected by several interviewees dur-

---

¹ Marketing Manchester is the agency charged with promoting Manchester as a city region on national and international stage

ing the research. Therefore, the core question of the study is how and to what extent does the city promotion contribute to the regeneration of Manchester?

Figure 1: Greater Manchester local government boundaries
Source: GMPF

Assessing the views and experiences of high profile professionals dealing with city promotion and regeneration was a key theme of this research. In order to establish the connection between promotion and regeneration as well as answering the research question the analyses are based on interviews with professionals dealing with urban policy and city promotion.

Challenges and opportunities presented by Manchester proximity to other cities from UK

Challenges of proximity

Within the information gathered from the interviews, there were some references to competition between Liverpool and Manchester based on historic relationship in the sense that it was and still is sometimes believed that the two cities do not get along because Manchester was more an industrial, pragmatic city and Liverpool on the other hand, was almost like a gateway to the world. Nevertheless, in one of the BBC's articles Simon Gregson actor clearly reflected that "The one thing that stops us getting on is football, [...]" (BBC, 10th March 2003) - opinion which was highlighted also by a small number of the interviewees. A high proportion of the elite professionals remarked that there is a huge amount of cooperation between the two cities through several projects like Atlantic Gateway or Core Cities mentioned by a representative of Manchester City Council and one from the NWDA. This issue of good cooperation between the two cities was considered to be an opportunity as well as a challenge to move forward.

On the other hand, one of the interview participants pointed out that even if the opportunity of both cities being in close proximity to each other is beneficial, they both could face the same problem of being viewed industrial. As a consequence, there is a danger of being less visited than other cities which seem to be more attractive than Manchester or Liverpool as pooling agents.

Other element reflecting competition, rivalry and challenge regarding this perception was also laid out by a very small number of the interviewees with referring to the case of Manchester being in competition with Birmingham for the position of 'second city' after London. A research made by MORI North in 2002 shows that a third of people (34%) asked about this matter regarded Manchester as being the second city after London, this followed by Birmingham (29%) and then Liverpool (4%). The figure below illustrates the findings mentioned above:

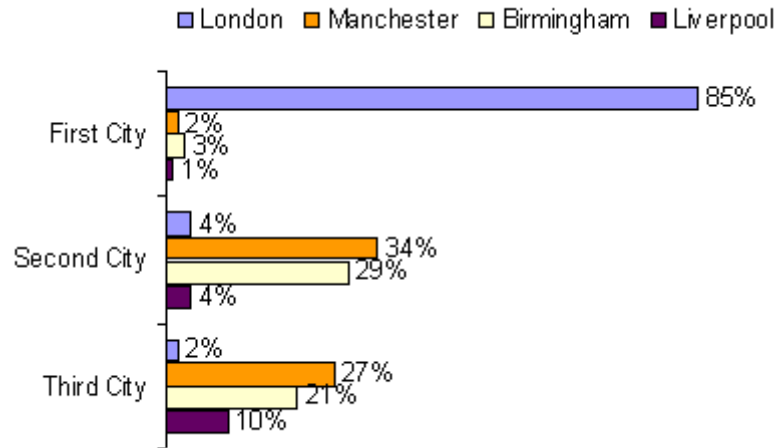

Figure 2: England's 1st, 2nd and 3rd city

Source: Ipsos Mori, 2002

Moreover, five years later, in a survey conducted by BBC in 2007, Manchester topped the second city poll again where 48% of people have seen it behind London compared to 40% of those who chose Birmingham. It has been thought that the factors playing part in the results were the sporting successes and music scene. In addition, in the following year in a survey named "UK Cities Monitor" undertaken by Cushman & Wakefield real estate advisors, Manchester was positioned also on the second place of being the best city to locate a business and forecasting that "Manchester can expect the biggest influx of companies over the next five years followed by Birmingham and Bristol" (*UK Cities Monitor*, 2008). A small number of respondents mentioned as a challenge the attitude and understanding of the fact that Manchester and its surrounding area as a place is the selling product as being the "name of a gateway in a much bigger area with wider opportunities". As a consequence, other challenge is *how to* rather than *need to* work together within the boroughs.

Opportunities of proximity

Despite these concerns, there was a general feeling that in terms of its proximity to London, Manchester has more opportunities in providing a complementary offer. An example mentioned by several interviewees was the Bank of New York which in 2005 has chosen to open an office in Manchester next to the already existing one in London. The reason assigned to this achievement was the good connectivity between the two cities which together with Manchester's central position in the UK in terms of territorial berth was mentioned by all of the participants as a huge opportunity. In addition to this, a large number of interviewees have seen the good connectivity and spatial position as a benefit with regard to not only London but also the other cities from UK in terms of visitors, investment attraction or a good place to hold conferences being identified also as one of the most marketable assets.

At regional level in terms of benefits and opportunities regarding good connectivity Manchester Airport was mentioned as a global gateway in terms of air and Liverpool in terms of sea. The NWDA representative has also pointed out that “they offer massive opportunities because they are both strong brands individually so I do not feel we should think about merging the brands” which means that recognition and understanding that both cities have individual strengths and give a great contribution to the development of the North West region is very important.

From a business perspective, the proximity to London was also positively viewed by a significant number of participants in terms of attracting inward investment by offering competitive land values, cost-effective location, high quality office place and value for money. The fast rail was mentioned by most of the participant as a selling point as well as the central spatial position and Manchester Airport connecting Manchester with UK, Europe and the rest of the world. According to the “European Cities Monitor” survey undertaken in 2009 by Cushman & Wakefield real estate advisors, Manchester was positioned on the 16th place in Europe in terms of best city to locate a business and on the 2nd place in the UK according to the “UK cities Monitor” undertaken in 2008 by the same consultant agency. In terms of value for money and office place ratings according to the same survey, Manchester was ranked on the 5th place together with Newcastle Upon Tyne.

On the other hand, in terms of connectivity, the negative impact mentioned by one of the interviewees was the good spatial position and increasing high speed rail network which could detain companies to open offices in Manchester as this would offer the possibility of servicing the whole UK from London. As a final conclusion, most of the interviewees felt that Manchester’s proximity to other cities from the UK is more an opportunity than a challenge. Most of them pointed out that as a challenge are more likely to be identified in particular the second cities from the EU countries rather than the UK cities.

A unique identity of Manchester

All of the interviewed think that Manchester does have a unique identity but they had mixed opinions about in what this relies in. A small part of the respondents thought that Manchester’s identity relies in its heritage as a first industrial city which played a major role in the place shaping process over the years. For this group of interviewees, the long way of coming out from the industrial era and turning into the so called knowledge economy has helped the city to be unique.

A smaller number felt that its unique identity relies in football and even associated this with its personality this being a result of its great success over the years achieved in this sport. Further, another small number of the interviewees associated clearly it with the music industry which according to them, gave Manchester a vibrant and playful character, further sustained by the high number of young people, students, transforming it in a “go ahead city” with good night life, lots of sports, diverse cultural offer and lively, great place to be. According to them, these are those characteristics which make the city different and give a unique identity.

A larger number found this unique identity in being truly “mancunian” which according to their explanation means that people have an attitude of risk taking and “can do” being delivery focused, help orientated, looking for opportunities and wanting to do things differently.

As a last imputation of the identity, for a slight number of participants this is captured in the concept of original modern which according to one of the representatives from the NWDA “is still not fully understood what it really is” but “it does have a reputation of being avangard, creative, edge, innovative and exiting place to be” this, being the character that Manchester is trying to build for itself. According to this group of interviewees the original modern incorporates distinctiveness in the architectural style, in the cultural work of the city, knowledge economy as well as in building the role of independence. This, according to one of the examples is

very well done in the Northern Quarter of Manchester due to the high number of independent retailers which create a well articulated uniqueness.

When asked whether it is important for Manchester to have a unique identity, most felt that it is vital and critical. The general consensus was that it is important because that is the way of differentiating itself from the other cities in order to attract people to live, encourage businesses to invest, attract tourism in terms to become more innovative and successful, to create economic development, wealth, become homogeneous and get a bigger share of international investment and domestic activity.

Some felt that Manchester has already gained positive perceptions in a number of areas and found important of being able to build and grow on its strengths and make them its own unique identity. Related to this, it was pointed out that in order to gain growth is important for the city to specialize in certain areas and to try to not be the best in everything.

In addition to this, others felt that in order to have a distinct identity the product, in this case the city needs to give the right impression; the identity “has to feel consistent” and “it’s got to be bedded in absolute reality” because at the end it is “about what people experience”.

Melbourne was given as an example of a city which created itself a consistent and unique image as being seen across the world as a fun, vibrant, useful city with a wide range of sporting facilities as the Grand Prix, tennis, and cricket. Therefore, what the interviewee tried to point out was that Melbourne has managed to create itself a broader base which is sport but not focusing only on football. As a result, it managed to attract a massive audience coming in the city but also broad, worldwide audience consisting in those who follow the F1, cricket games or the other sporting events of the city through television.

As an issue of Manchester in creating a unique identity for itself, some of the participants rose the issue that Manchester sometimes does not necessarily measures itself properly; it has a self congratulatory attitude thinking that it is better than it is in reality. Therefore, a part of the interviewees felt that Manchester should measure itself more objectively against other cities around the world and by that it could improve its results in this field.

Manchester as a product

Promotable assets

In order to find out the elements which could be promoted and the possible accompanying difficulties which could rise in this process, the promotable assets and the challenges of Manchester as a product were researched.

Those interviewed have seen the city centre, the mixture of theatres, museums, art galleries, restaurants, hotels, football clubs but also other sporting facilities, music heritage, John Rylands library, the high variety of events and festivals, shopping possibilities, the infrastructure in terms of connectivity, young and diverse population and shopping opportunities as the important promotable assets of the city and also the residents as best ambassadors. Nevertheless, next to all these there was a belief that much more things can be offered than people know about which are in a way hidden. The table below shows the most visited attractions from Manchester (2004-2008).

Although, in terms of football clubs many felt that even if they are important assets of the city the problem is that they are not elements which differentiate the city in the way of being different then other cities with recognized football clubs. As a supporting example, several times were mentioned Madrid and Barcelona. In a very similar situation to football clubs was mentioned also the shopping which gives opportunities but does not have a unique supply.

The University of Manchester and Manchester Airport were also highlighted as key assets of the city and there was a feeling that even though Manchester has a rich industrial heritage it is less easy to somehow persuade it to the public. Manchester’s several intangible assets were also featured such as nice and welcoming city with dynamic, creative mix of ideas and different cul-

tures. In the Saffron European City Brand Barometer, Manchester occupies the 24th position out of 72 European cities in terms of asset strength measurement.

Table 1: Top ten Attractions in Manchester

Top Ten Visitor Attractions in Greater Manchester						
Attraction	Charge	2008	2007	2006	2005	2004
MOSI (The Museum of Science & Industry)	Free*	852,262	704,975 (2)	392,361 (2)	430,794 (2)	469,399 (1)
The Lowry	Free	841,496	800,000 (1)	850,000 (1)	850,000 (1)	330,000 (2)
Manchester Art Gallery	Free	394,205	393,650 (3)	345,850 (3)	262,961 (4)	291,066 (3)
Manchester United FC Museum	Entry charge	326,654	263,325 (5)	219,496 (9)	219,332 (7)	232,831 (6)
Bolton Museum, Aquarium & Archive	Free	309,865	267,483 (4)	257,343 (4)	271,462 (3)	227,289 (7)
Urbis	Free	262,114	251,540 (6)	256,240 (5)	173,905 (10)	193,798 (8)
Manchester Museum	Free	244,265	234,648 (7)	224,952 (8)	196,200 (8)	166,525 (9)
Imperial War Museum North	Free	238,794	222,791 (9)	235,991 (7)	229,968 (6)	249,875 (5)
Manchester Airport Viewing Park	Entry charge	228,000**	226,087 (8)	250,000 (6)	248,514 (5)	264,743 (4)
Manchester Cathedral	Free	209,250	162,000 (10)	138,050 (10)	Not Collected	Not Collected

Source: Marketing Manchester, 2009

A representative from the NWDA explained how the original modern concept is a strong asset of Manchester meaning that “Manchester has got a reputation as a city which is at the forefront; is fast moving, it has got elements of originality, generating ideas, a history of industrial revolution and lot of innovation going on in the city and in terms of Manchester as a whole this is one of its key assets.” On the other hand, the representative of the Museum of Science and Industry felt that the biggest asset in terms of various interests is its spatial position of being an access point to several other places; it provides facilities like any other bigger city but it can also be used as a base to Chester, Lake District, Peak District and “sometimes it can end up like a corridor, something you pass through in order to get somewhere else”.

According to a Perception survey on quality of life in European cities realized in 2009 more than half of the respondents felt very satisfied with the cultural facilities and rather satisfied with the public spaces in Manchester, 21% were very satisfied with the beauty of streets and buildings in their neighbourhoods and 45% rather satisfied. Most of the respondents were satisfied with the green spaces and sporting facilities in the city and 20% believed that the public transport is very good and 44% were rather satisfied with it (The Gallup Organization, 2009).

From investment perspective some of the representatives mentioned how Manchester has the opportunity to profit from its proximity to London as being a place which offers cheap office space, good commute options, skilled and cheaper workforce and higher value for money.

According to an article published by NESTA in 2009, the report 'Original Modern: Manchester's journey to innovation and growth' says that Manchester has 3% of the UK's businesses, 7% of advertising firms, 6% of radio and television firms, 4% of software and video games companies and 4% of architecture firms (Nesta, 2009).

Challenges of promoting Manchester

When asked about challenges, one of the most mentioned one was to overcome some perceptions and stereotypical image of Manchester as being an old, grey, industrial Northern middle town with mills, factories, and terraced houses not very progressive and modern. Related to this, some mentioned particularly London and Liverpool as being viewed more cultural cities than Manchester and by that creating a challenge for Manchester to compete with these cities. Part of this was felt to be a consequence of Liverpool being chosen already as a City of Culture and London having those strong historical assets known by everyone like Buckingham palace and British Museum.

Some also mentioned as a challenge the competition with other cities in terms of finding distinctiveness and promoting the city because as one of the representatives from MIDAS explained “Manchester is a small fish in a big tank [...] it is a challenge to ensure that we speak louder than some other cities, to raise awareness” and as the director of Museum of Science and Industry supported the same challenge “to stand out in a very specific way”.

Although the football was revealed as an asset by most of the interviewees at this section, some considered it also as a challenge in terms of changing people’s perceptions that Manchester is just about football and limiting by that the interest of those possible visitors who are not football fans.

The representative of Creative Concern set out as a challenge the reflection of reality through communication which according to him “less you are reflecting reality more harm you do” by creating disappointment in the case when people do not experience the same things which were presented to them. Close to this, some felt as a challenge to maintain a certain level of quality and also thought that there is no point of promotion until the product, in this case the city is not good enough.

Further, others said that creating partnerships of the public and private sector, establishing a common message within the ten boroughs, fight back the traditional rivalry and make it accepted while is in use could be a real provocation. In addition, others commented that sometimes people believe in their PR and therefore is important to be more critical in assessing and making the difference between the real performance and the less strong one.

There was a strong belief that positive perceptions are very hard to be build, difficult to change but easy to spoil. The representative of the Creative Concern pointed out that even if the deprivation cycles are not mentioned in the promotional activity “the image we are trying to promote is quite truthful because it is all founded on reality and it goes back to the point that your brand is what you are known for; none of these are hidden as otherwise it would not work because the most powerful tool is the word of mouth.”

Promotion practice of Manchester

Organizations and agencies involved

When asked who are responsible for promoting Manchester, the interviewees enumerated Marketing Manchester as an agency which promotes Manchester on a national and international scale, Visit Manchester-the division of Marketing Manchester-servicing visitors, tourists, working with attractions, servicing the leisure tourism and business tourism. Further, MIDAS was mentioned as an agency acting on the behalf of the ten Local Authorities of Greater Manchester and promoting the city to attract inward investment from UK or abroad, the North West Regional Development Agency, the Chamber of Commerce, the ten City Councils, New East Manchester, Central Salford, Homes and Communities Agency, British Council, Visit England, Visit Britain, several private property development agencies, business membership organizations, universities.

Target audiences

When asked about who they think are the most important groups to promote the city, those interviewed did not emphasize any group in particular and in general they all said that all groups are important. Nevertheless, they suggested the local residents naming them the best ambassadors of the city, the potential residents, inward investors, businesses, tourists, visitors, students, location consultants, advisors, organizations and institutions.

The strategic audiences were also seen as important target group and some interviewees enumerated as examples of this target audience category the government advisors and media commentators. One of the representatives from Marketing Manchester specifically pointed out the importance of having journalists in Manchester giving the reason that they have the potential of creating positive reviews about the city nationally or even internationally. It was also featured that is important to create a good impression for them as they also have the modality to worsen Manchester's image through negative referral.

Tools used

When asked about the way of promoting Manchester, most of the interviewees felt important to remark that they have an audience and sector specific approach and is essential first to understand the needs of the audience and then position Manchester in order to meet those requirements. In general the interviewed elite professionals mentioned the online promotion through the websites, events like the Manchester International Festival, exhibition stands, video casting, broadcasting, and promotional campaigns in the cities which have a cheap flight link with Manchester as short break destination, PR, media, regeneration campaigns and e-bulletins. Next to these, most of the interviewees pointed out the word of mouth being the strongest and fastest tool.

One of the representatives from Marketing Manchester mentioned as an example of different kind of online self-promotion developed by Visit Manchester since 4 months now and called real time tourism. The aim of it is to show what is going on in the city at the moment therefore messages are sent by residents about things are happening in the city and give information to the visitors navigating on the website about actualities in Manchester. According to the interviewee until now this proved to be a successful self-promotion tool.

On the other hand, through the comments regarding the Manchester International Festival, one of the interviewees felt that even if it is a huge opportunity to deliver promotion, the fact of being organized every two years has a risk of giving less awareness to the visitors as the break is too large between the events.

Manchester as a brand

At the question of "Is Manchester a brand?" most of the interviewees tried to define the concept of brand. As an overall, the brand was defined as being about identity, associations, values, vibration, reputation impact, image, personality and a way of talking about the city.

Most of the interviewees agreed on Manchester being a brand and having all those elements which were mentioned above but others felt that Manchester is only a brand if it is associated with the Manchester United football club because it is more about sports. A suggestion was to decide on what personality should the city have as at the moment it was thought to be confusing for people and does not reflect what the city would like to be, what kind of personality it has. In order to explain its meaning, one of the interviewees compared the brand with a piece of rock which wherever is broke still the picture of Manchester will be with its values and beliefs.

Other representative felt that people use the term too easily and apply it as a repairing tool but when it comes to the cities they are not able to reflect. The representative from Creative Concern had the opinion that "the language of branding and world of branding is inadequate to capture the reputation of cities; is not good enough".

According to analysis realized by Saffron Brand Consultants (2009) in terms of brand strength Manchester occupied the 25th place and in terms of brand utilisation place 17th from 75 European cities.

In terms of brand competition, it is known that London is the strongest from UK but according to an article published by Monocle, recently in August 2010, named Rebrand Britain, the UK has lost in its position regarding branding and within the suggestions given as a solution for this issues is mentioned the creation of a greater competition to London and the best real competition mentioned is the Manchester Liverpool axes.

External perceptions and image

External perceptions

When asked about how they thought that Manchester is perceived externally, most of the interviewed professionals felt that it is changing, and that Manchester is seen as impressive, growing, successful and vibrant city which reinvented itself and still has a long way to go. This improved image was seen by the result of the regeneration and branding of the place which started after the IRA bomb explosion in 1996. The Commonwealth Games organized in 2002 and nowadays the Manchester International Festival but also the museums, galleries, variety of restaurants, inspiring architectural developments and great success achieved in football were mentioned as factors which improved the city's image as a dynamic, prosperous place.

Some felt that Manchester in some people's perception is still seen as an industrial city with factories and chimneys in North of London, felt down in culture, with crime, slums, derelict land and terraced housing as seen in the soap opera named "Coronation Street". Other negative factor mentioned by all of the interviewees was the rainy weather which was also attributed as a contributing element to the unique image.

Many of those interviewed pointed out the difficulty of changing the negative image and gave as an example the incident happened and photographed in Wythenshawe during a visit of David Cameron where a hooded teenager made a gun gesture behind the back of the Tory leader which appeared in press and created a wrong impression about the place.

Other example related back to the Commonwealth Games when the first day was a sunny day and one of the BBC's reporters made an inadvertent comment saying that surprisingly is not raining in Manchester and by that creating a negative image which pictured the city as a generally cloudy, rainy place. By these examples the interviewees supported their thoughts that the press and media significantly can influence the people's perception about a place. As a consequence, most of them thought that Manchester will benefit from the relocation of the BBC to Salford Quays and seen it as a third party endorsement in changing the negative perspectives and in promoting the city.

On the other hand, there was a very small number of the participants who were not convinced that having the BBC based in Salford Quays will necessarily help to improve the image of Manchester assigned this to the tendency of the local channels to more frequently broadcast bad news rather than good reports.

It was felt by most of the interviewees that different audiences have different perception depending on what was broadcasted through the TV, what they read or what was told them about Manchester. Some felt that people from the UK think about Manchester as an impressive and growing city but others felt that for example those who read the article mentioned above or saw the bad news in the TV have a negative image about the city. Generally, the interviewees thought that internationally the football is the element which created a good image as well as the Commonwealth Games and the Manchester International Festival. On the other hand, most of them pointed out that the "Coronation Street" soap opera broadcasted also abroad, some of the historical writings from 1800s, 1900s or even later 1980's 1990's where even if in some per-

spectives the city was successful its image was still of a smoky, dirty, deprived city create a negative image of Manchester.

According to a survey called International Perceptions Evaluation from 2008, the USA, Spain and Germany were identified as key international markets and when asked about the awareness of the city, Manchester has scored for prompted awareness 97% in Spain, 95% in Germany and 91% in USA. Further, in the same survey the associations with Manchester were also researched and the football was the dominating one followed by industry related references especially to the textile industry and further were mentioned culture, universities, music, major events, innovation and creativity (*Visit Manchester*, 2008). The figure below shows how the international visitors' number between 2002-2007.

Figure 3: International visitors in Manchester
Source: Marketing Manchester, 2008

Reality differing from perception

When asked about how Manchester differs in reality from its image, very few interviewees said that it does not really differ, it is almost the same and most of the participants were of the opinion that the negative perceptions can be faced up to the better reality but there are also a number of difficulties and weaknesses. In terms of better reality than perception most of the interviewees mentioned that in contrast with the image of an industrial city with factories, mills and awful weather Manchester became a vibrant, modern city with increasing number of population, decent number of festivals and events even on the streets, nice city centre, cultural offer, entertainment possibilities, creative media, digital industry and strong knowledge economy.

On the other hand, a large part of the interviewees recognized that in some parts of the city and specifically not in the city centre deprivation is one of the biggest worries in terms of huge social deprivation, poor environmental quality, high unemployment rate, increased crime rate and educational issues. Regarding the unemployment one of the representatives from the Manchester City Council pointed out that even though there is no shortage of job offer the unemployment rate is still high due to the fact that the skills do not correspond with the jobs and found it hard to connect people with the job offers.

In a survey made by Ipsos Mori in 2009 called People Perception and Place, also the "Area Challenge Index" was measured which is based on seven domains such as IMD, ethnic diversity, young people, population churn, physical living conditions, urbanity and region. From these domains scores were created for each local authority area on the difficulty level to achieve high ratings on these satisfaction measures and accordingly how challenging is to do well on these perception measures. The index scores run from 1-100 where 1 is the least challenged area and 100 the most challenged one (*Ipsos Mori* 2009). The Figure below shows that Manchester is on the second place from the five most challenged metropolitan authorities in facing tough challenges in achieving high levels of satisfaction.

Table 2: Five most challenged metropolitan authorities

Five most challenged metropolitan/unitary authorities	
Name of authority	Index
Manchester	72
Blackburn with Darwen	72
Birmingham	72
Leicester	71
Luton	70

Source: Ipsos Mori, 2009

Regarding the education, one of the representatives from Manchester City Council has mentioned issues with the performance outcomes this being a consequence of mixed cultural environment with different languages in schools but also issues with the parents who do not feel important for their children to develop their skills and achieve higher performance.

There was a general thought that the city's image depends very much on people's experiences because it is entirely built around the performance of the place and felt vital to attract more visitors through events, innovative ideas and by that to give people the reason to rethink their perceptions.

Importance of promotion to regeneration

In general the interviewed professionals felt that promotion is very important to regeneration but many commented that as a first step the product, the city has to be developed arguing that it is the only way of giving a reason for people to reassess and that can be only achieved through good experiences. This was illustrated by a comment of the representative from Hemisphere who said that "The regeneration has to be of quality, it can not be fake or thin and there is a benefit of promoting that but first you need to give people the reason to reassess". Further, it was emphasised that creating a kind of sense of place, develop the product and communicate that through promotion are vital for achieving regeneration goals.

To emphasise on the importance of promotion in regeneration an example of currently ongoing regeneration activity in New East Manchester was given where new housing will replace the old terraced residences. It was explained that as New East Manchester has a long history of dealing with deprivation issues there is important to promote the new regeneration activities and convince people to reassess the area and communicate the possibilities which will be created there. In order to create a stronger image of the place the promotion of extension of the metro link was suggested in terms of reflecting the physical improvements in the area which are going to improve the quality of life.

Promotion was seen to have different, essential and wider roles in regeneration like promotion of actual regeneration attainments, attracting people to experience those achievements and change their perceptions, changing the resident's behaviour, communicate the aspirations and ambitions of the city as well attracting private and public investment or people to settle. Several interviewees gave the two bids for the Olympic Games as an example in order to point out that both had promotional activities and through that raised the awareness and brought support to develop facilities. As a second example were mentioned the Commonwealth Games from 2002 as a sporting event which had to be promoted in order to sell the tickets and fill in the stadium as well as the Manchester International Festival.

On the other hand, some of the interviewees mentioned as an issue of promotion the easiness of losing the focus point and as a consequence losing the instant reaction of the audience

which leads to low results. Therefore, as a connecting idea the interviewees mentioned the BBC's relocation to Salford Quays as an opportunity and reducing the promotional investment in terms of an image and awareness of Manchester being created by the BBC.

According to the UK Cities Monitor from 2008, when companies asked about which UK cities are perceived to be doing the most to improve themselves, Manchester was classified on the first place regarding this matter. The Figure below illustrates the findings from 15 UK cities.

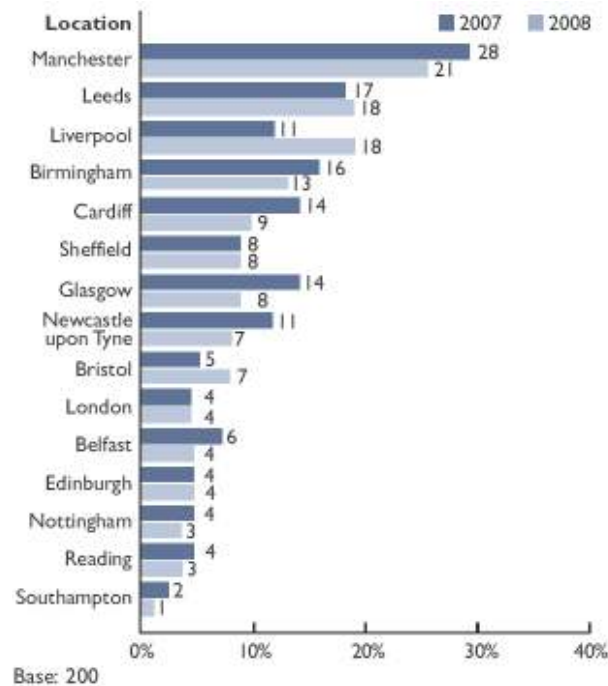

Figure 4: Cities working the most on improving themselves
Source: Cushman Wakefield, 2008

Regeneration benefits gained from promotion

According to some of the interviewees Manchester has started to promote itself when it first went to the first Olympic bid and as a consequence it got funds to develop the Bridgewater concert hall, the Manchester Evening News Arena and the Manchester Velodrome cycling centre. Most of those consulted mentioned the Commonwealth Games as a sporting event which increased the profile of the city and as a consequence it raised the investment in the area producing large amount of physical benefits.

Also as a benefit of promoting the Commonwealth games was pointed out the creation of awareness and this according to one of the Manchester City Council's representatives "has put Manchester on the map". The Manchester City Football Club moved to the Commonwealth stadium after the games fact, which was mentioned by some of the interviewees with the aim of explaining that after investors from Abu Dhabi bought the Football Club, they invested in creation of training facilities as well as in providing sport facilities to the local residents therefore contributed to the regeneration as a consequence of promotion.

Others were on the opinion that the promotion of football, shopping and various attractions has enhanced the need and delivery of hotels having an effect on the local economy. Table 3. outlines the bed stock occupancy between 2000-2008 which in 2000 was the lowest and 2005

the highest and the second part, comprises the economic impact of visitors between the same time interval where in 2000 was the lowest and in 2007 was the highest.

Table 1: Bed stock and Economic impact of visitors
Source: Marketing Manchester, 2008

Bed Stock (number of beds)		Economic Impact of Visitors	
2000	37,023	2000	£4.20 billion
2001	38,377	2001	£4.21 billion
2002	39,930	2002	£4.83 billion
2003	41,415	2003	£5.01 billion
2004	42,549	2004	£5.16 billion
2005	43,447	2005	£5.39 billion
2006	42,130	2006	£5.41 billion
2007	40,853*	2007	£5.60 billion
2008	41,413	2008	£5.52 billion

According to most of the elite professionals interviewed one of the biggest regeneration catalyst was the IRA bomb in 1996 which destroyed a very large area and led to huge efforts on rebuilding and regenerating the city centre area and creating a better infrastructure and shopping centre which furthers the promotion of it and changes the people's perceptions about Manchester from a post industrial to a modern city.

In terms of business tourism most of the interviewees pointed out the investments made in conference facilities with building the G-MEX conference centre and by that improving and promoting the business sector with the aim of bringing more visitors and investors. Further, -the interviewees explained- as a consequence, the number of visitors has risen and led to growing hotel industry which had a greater economic impact.

Many felt that the new office opened by the Bank of New York in Manchester was due to the good promotion of the city's image and good trading abilities. One view expressed by one of the representatives of the Manchester City Council was that "Regeneration is what you get, facilitate or deliver yourself [...] changing the place is important but bringing communities into it is also very important and promotion does that."

According to one of the researches made in 2008 by Cushman & Wakefield real estate consultants several companies chose to locate their businesses in the next five years (from 2009) in cities like London in the first place, followed by Manchester, Cardiff and Edinburgh. The findings of the research are visualised in the figure below:

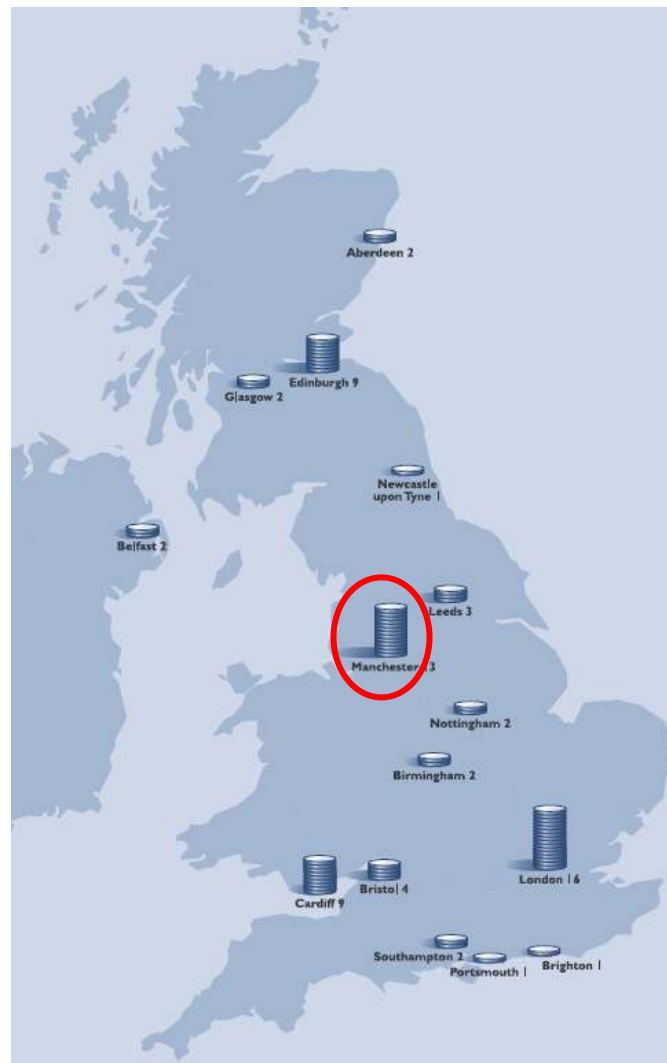

Figure 5: Best places to locate a business
Source: Cushman&Wakefield, 2008

Conclusions

The research was conducted based on interviews conducted with high profile representatives from several agencies, local authority, consultancies and companies. The participants were all of executive director status dealing with urban policy, promotion and management. Over the course of literature examination, primary research, gathering and analysing results and furthermore discussing their relevance the research fulfilled its aims providing answer to the research question.

The purpose of the research was to examine the methods and attitudes which influence the promotion of Manchester and to explore the extent to which this can contribute to the regeneration of the city. The study has a wide range of implications of how organizations, local authorities, agencies operate in implementing promotion in their activity for creating contribution to the regeneration of Manchester on a city regional scale.

As a consequence of the industrial decline there were and are serious attempts to achieve economic regeneration by promoting the city. In this current world of knowledge economy the competition got very strong within the regions. (Dolfsma and Soete, 2006) Therefore, the cities

need to make themselves attractive to the residents, location for businesses and investments, a place where the visitors would like to spend some time. This was pointed out by all representatives interviewed throughout the research.

However, the urban management is about leading a harmonious development throughout the city or city region. The goal of the local authorities, agencies, city institutions just as Marketing Manchester, MIDAS or Manchester City Council is to promote the wealth of the urban community. Nevertheless, is important to realise that this is not possible to practise without paying attention to the living conditions and life quality in the disadvantaged neighbourhoods of the city region. As one of the interviewees pointed out, the product what you sell, in this case Manchester, needs to be of a good quality and another interviewee supported this arguing that the image and identity of the city needs to have substance behind, needs to be bedded in reality. Therefore, without the improvement and achievement of all these aspects the brand of Manchester is quite fragmented and even if Manchester has successes in its promotion which is done very well by the creative and purposive professionals, its identity, as few of the interviewees mentioned, is not yet articulated. However, as it was mentioned above, the urban management will not work properly until in reality the “doughnut ring” exists so that there is still social deprivation and unemployment in some of the neighbourhoods of Manchester city region. Further, as emphasized by one of the participants the regeneration needs to be of a quality, it cannot be fake as in terms of promotion there needs to be a reason created for the audience in order for them to reassess their options.

However, as the NWDA representative pointed out, it is important to get the right strategies for regenerating the deprived neighbourhood areas and then use promotion to attract people in there because as it was emphasized before, the promotion needs a strong, realistic, integral brand.

Ever since until now, the regeneration and investment focused on the city centre area. This was made attractive for companies; the inward investment put its base there and as a consequence the doughnut ring did not disappear because the investments established in the city centre did not crawl down in to the neighbourhood areas. Therefore, several neighbouring authorities like Bolton, Salford and other districts started to generate their own identities and brands in order to attract investment, visitors and companies as well.

As a consequence, the territorial boundaries which for the professionals working with city promotion do not exist in their activity, in this case had even strengthen. It was pointed that Manchester is promoted as being Greater Manchester because external people do not see local authority boundaries, they are only aware of the place itself. Next to this, it was also emphasised that this is the efficient way of promoting the city because the product is stronger and its image and brand is stronger and helps in the competition with other cities. In terms of brand there is not supposed to be fragmentation. Therefore, the question is about what is the right model through which the investment gets in the peripheral areas and contributes to their regeneration as so far this did not successfully happen.

Overall, the findings showed that promotion and branding have a significant role to play in the contemporary urban regeneration but the promotion attempts need to be coherent and part of a model which works as a machine in the regeneration of the city region as a whole.

References

- Anholt, S. (2010). *Places: Identity, Image and Reputation*, Palgrave Macmillan, New York
- Bradley, A., Hall, T. and Harrison, M. (2002). Selling Cities Promoting New Images for Meetings Tourism, *Cities* 19 (1), pp 61–70, *Elsevier Science Ltd*.
- Bramley, W. and Page, R. (2009). *Original Modern*, Marketing Manchester, Manchester.
- Crang, M. and Thrift, N. (2000). *Thinking Sapce*, Routledge, New York

- Florida, R., 2008. *Who's your city?*. Basic Books, New York
- Gold, R.J. and Gold, M. (2005). *Cities of culture Staging International Festivals and the Urban Agenda, 1851-2000*, Ashgate., Aldershot
- Gold, R.J. and Ward, V.S. (1994). *Place promotion: The use of publicity and marketing to sell towns and regions*, John Wiley & Sons Ltd, Chichester.
- Goldman, R. and Papson, S. (2006). Capital's Brandscapes, *Journal of Consumer Culture* 6(3): 327–353, SAGE.
- Hankinson, P., 2001. Brand orientation in the top 500 fundraising charities in the UK. *Journal of Prod. Brand Management* 10(6): 346–360.
- Holt, B.D. (2006). Toward a Sociology of Branding, *Journal of Consumer Culture* 6(3): 299–302, SAGE.
- Hospers, G.J. (2006). Borders, Bridges and Branding: The Transformation of the Øresund Region into an Imagined Space, *European Planning Studies* 14(8): 1015–1033, Routledge.
- J. R. Short, L. M. Benton, W. B. Luce, J. Walton (1993). Reconstructing the Image of an Industrial City, *Annals of the Association of American Geographers* 83(2): 207–224, Taylor & Francis, Ltd.
- Kavaratzis, M. (2004). From city marketing to city branding: Towards a theoretical framework for developing city brands, *Place Branding* (1): 58–73, Henry Stewart Publications.
- Kavartzis, M. and Asworth, G. J. (2005). *City branding: an effective assertion of identity or a transitory marketing trick?*, The University of Groningen, Groningen
- Klingmann, A., 2007. *Brandscapes: Architecture in the experience economy*. The MIT Press, Cambridge, Massachusetts.
- Kotler, P. & Hamlin, M. A. & Rein, I. & Haider D. H. (2002a). *Marketing Asian Places*. John Wiley & Sons (Asia), Singapore.
- Lew, A. A. (2001). Editorial: place promotion, boosterism and tourism, *Tourism Geographies* 3(3): 247–248.
- McDonald, S. and Headlam, N. (2008). Research methods handbook. Introductory guide to research methods for social research, *Centre for Local Economic Strategies*, Manchester
- Paddison, R. (1993). City Marketing, Image Reconstruction and Urban Regeneration, *Urban Studies* 30(2): 339–350.
- Page, S. J. and Hardyman, R. (1996). Place marketing and town centre Management: A new tool for urban revitalization, *Cities* 13(3): 153–164, Elsevier Science Ltd.
- Peter J. Larkham, P.J. and Lilley, K.D. (2003). Plans, planners and city images: place promotion and civic boosterism in British reconstruction planning, *Urban History* 30(2) Cambridge University Press.
- Peck, J. and Ward, K. (2002). *City of revolution Restructuring Manchester*, Manchester University Press, Manchester
- Phau, I. and Prendergast, G. (2000). Conceptualizing the country of origin of brand, *Journal of marketing Communications* 6(3): 159 — 170, Routledge.
- Pike, A. (2009) Geographies of brands and branding, *Progress in Human Geography* 33(5): 619–645, SAGE.
- Power, D. and Hague, A. (2008). No Man's Brand-Brands, Institutions and Fashion, Growth and Change 39(1): 123–143, Blackwell Publishing.
- Quilley, S. (1999). Entrepreneurial Manchester: The genesis of elite consensus, *Antipode* 31(2): 185–211.
- Rainisto, K. S. (2003). Success factors of place marketing: *A study of place marketing practices in Northern Europe and the United States*, Helsinki University of Technology, Helsinki.
- Rainisto, S. (n.a). *Success factors of place branding: A Study of Place Marketing Practices*, Helsinki University of Technology, Helsinki.
- Saunders, M., Lewis, P. and Thornhill, A. (2007). *Research Methods for Business Students*, 4th edition, Harlow, Financial Times Prentice Hall.

- Seisdedos, G. and Vaggione, P. (2005). The city branding processes: the case of Madrid, 41st ISoCaRP Congress.
- Seo, J.K. (2002). Re-urbanisation in Regenerated Areas of Manchester and Glasgow: New Residents and the Problems of Sustainability, *Cities* 19(2): 113–121, 2002, Elsevier Science Ltd.
- Smyth, H. (1994). *Marketing the city: The role of flagship developments in urban regeneration*, E&FN Spon, London.
- Tashakkori, A. and Teddlie, C. (2003). *Hand book of Mixed Methods in Social and Behavioral Research*, Thousand Oaks, CA, SAGE.
- van den Berg, L. and Braun, E. (1999). Urban Competitiveness, Marketing and the Need for Organising Capacity, *Urban Studies* 36: 987-999, SAGE.
- van den Berg, E.B. and Otgaar, A.H.J. (2002). *Sports and city marketing in European Cities*. Ashgate Publishing Ltd, Aldershot
- Young, C. and Kaczmarek, S. (1999). Changing the Perception of the Post-Socialist City: Place Promotion and Imagery in Todz, Poland, *The Geographical Journal* 165(2): 183- 191, Blackwell Publishing on behalf of The Royal Geographical Society (with the Institute of British Geographers).
- Ward, V. S. (1998). *Selling Places The marketing and promotion of towns and cities 1850-2000*, E&FN Spon, London

List of Abbreviations

EU	–	European Union
F1	–	Formula One
GMEX	–	Greater Manchester Exhibition centre
IRA	–	Irish Republican Army
MIDAS	–	Manchester Investment Development Agency Service
MIPIM	–	Market for international property trade
MORI	–	Market & Opinion Research International
MOSI	–	Museum of Science and Industry
NWDA	–	North West Development Agency
USA	–	United States of America

Biczó Gábor

A barnamezős beruházások szociokulturális¹ háttere és jelentősége Észak-Amerikában

A tanulmány a barnamezős területek rehabilitációjának és revitalizációjának Észak–Amerikában kidolgozott elméleti, módszertani és gyakorlati kérdéseivel foglalkozik. Az elemzés hangsúlyosan tárgyalja a barnamezős fejlesztésekben a szociokulturális feltételrendszer jelentőségének felismeréséhez vezető folyamatot, az interdiszciplináris közösségi szemléletű projektmunka sajátosságait.

Kulcsfogalmak: barnamező, alkalmazott antropológia, közösség-központú fejlesztés, lokális közösség

JEL-kód: R11, L78

A barnamezős területek korunk ipari és posztindusztriális társadalmaiban gyakran előforduló és önmagukban is komplex – ökológiai, gazdasági, társadalmi, jogi, közigazgatási – problémákkal terhelt színterek. Míg az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában a barnamezős színterek kezelésére korszerű interdiszciplináris szemléletű, az érintett szereplőket projektközösségekbe szervező protokoll és modell terjedt el, addig az egykori szocialista országok barnamezős örökségének kezelése többnyire esetleges képet tükröz. Álláspontunk szerint a rendelkezésre álló modellek tanulmányozása segíthet a fejlett rehabilitációs és revitalizációs kultúrával rendelkező országok tapasztalatainak adaptációjában.

A szociokulturális aspektus „felfedezése”

A barnamezős beruházások, az ezeken a területeken vagy környezetükben zajló fejlesztések komplex feladatrendszert képeznek. A gazdasági, környezetvédelmi, jogi és nem utolsósorban technológiai kérdések mellett, manapság a nemzetközi gyakorlat tapasztalatai alapján a hasznosíthatóság alapösszefüggéseként jelenik meg a terület szociokulturális adottságainak értékelése.² Pontosabban, úgy tűnik, hogy a korszerű barnamezős projektek már a tervezés szintjén kalkulálnak a szociokulturális viszonyok rendszerével.

¹ A szociokulturális aspektus a modern társadalomtudományi antropológia fogalomhasználatában elterjedt összefüggés, ami arra utal, hogy a tudományterület történetének korábbi szakaszával ellentétben, – amikor a lokális közösségek társadalmi és kulturális sajátosságait egymástól elvonatkoztatva tanulmányozták – a két szempont egymást feltételező és kiegészítő értelemtartalma egyidejűleg vizsgálendő.

² Meg kell jegyeznünk, hogy a szociokulturális faktor jelentősége a barnamezős fejlesztések esetében az utóbbi évtizedben vált egyre jelentősebb tényezővé. Még a 2002-ben az Egyesült Államokban a téma mértékadó szakértője, Todd S. Davis által publikált, *Brownfields, A Comprehensive Guide to Redeveloping Contaminated Property* című átfogó művében sem jelöli meg külön a barnamezős fejlesztésekhez elvárható követelményként a lokális kulturális és társadalmi viszonyokra vonatkozó hiteles ismereteket. Davis a barnamezős fejlesztés részeként csak a jogi, környezeti, gazdasági, ingatlanügyi, biztosítási és a pénzügyi feltételrendszerre vonatkozó ismereteket nevezi meg tételesen. (Todd 2002, 5.)

A következőkben a barnamezős beruházások szociokulturális feltételrendszerének néhány fontosabb összefüggésére szeretnénk rámutatni az Amerikai Egyesült Államok példája, az itt keletkezett szakirodalom és a gyakorlat széleskörű tapasztalatai alapján. Az áttekintésben nem foglalkozunk a zöldmezős és barnamezős beruházások összevetésével, előnyeivel és hátrányaival, a kapcsolatos szerteágazó szakmai viták megállapításaival.³ Szándékunk kifejezetten annak az amerikai gyakorlatban elterjedő tendenciának a tudatosítására fókuszál, mely szerint a korszerű barnamezős beruházások a szociokulturális feltételrendszer sajátosságait az adott projekt sikeres megvalósításának a gazdasági, a környezetvédelmi, a jogi és nem utolsósorban a technológiai kritériumokkal azonos értékű faktoraként tartja számon.⁴

A barnamezős beruházások szociokulturális összefüggéseinek felfedezése lényegében egyidős a barnamező koncepciójának megfogalmazásával. Igaz az elhagyott ipari területek rehabilitációjának és újrahasznosításának programjában a társadalmi és kulturális feltételek értelmezése korábban csak kisebb súllyal jelent meg. Ennek oka, hogy az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában, ahol elsőként az elhagyott bányaművelési területek, valamint főként az eredetileg nehézipari tevékenységnek – például acélipar - teret biztosító helyek szanálása akut problémaként jelent meg, a megoldást elsősorban gazdasági és környezetvédelmi (egészségügyi) témaként kezelték. Az egyik első komplex projekt, ahol egy barnamezős beruházás tervezése során a társadalmi és kulturális feltételek értelmezése feltűnt, a Pittsburgh környéki acélipar szanálása és újrahasznosítása volt.

Közismert, hogy a Nagytavak környékén az 1930-as években kibontakozó „ipari forradalom” elsősorban a nehéziparra, azon belül is a vas- és acélgyártásra fókuszált. Pittsburgh és környéke az amerikai acélipar fellegetője, a nemzetgazdaság motorja volt: *„As U.S. Steel goes, so goes the nation.”* – járta a mondás. A vízi és a vasúti szállítási rendszer kiépítése, az acélipar működtetéséhez kapcsolódó bányatevékenység, illetve berendezések komplexuma a térség gazdasági hanyatlását követően az 1970-80-as években Nyugat-Pennsylvania szinte egész területén gazdasági és környezeti problémákat vetett fel. A magukra hagyott ipari területek állagmegőrzése vagy környezetszennyezési tényezőként történő felszámolása óriási befektetést követelt, amely első megközelítésben nem megtérülő beruházásként, egyfajta kárelhárításként épült be mind a köztudatba, mind a kérdéssel foglalkozó szakemberek elképzeléseibe.

A rehabilitáció és az újrahasznosítás kérdésének társadalmi vetülete akkor nyert létjogosultságot, amikor a kritikus ipari területek regiszteréből nyilvánvalóvá vált, hogy Pittsburgh esetében ezek jelentős része a városhatáron belül, vagy annak közvetlen közelében található. A leépülő nehézipari struktúra és intézményrendszer kezelése a barnamezős beruházások vonatkozásában három alapvető összefüggésre világított rá.

Egyrészt, különbséget kell tenni az olyan elhagyott és környezetileg terhelt ipari területek között, amelyek közvetlen környezetében lakóközösségek és települések találhatóak, valamint az emberek által nem lakott térségek között. Másrészt, a lakott környezetű elhagyott ipari területek barnamezős újrakezeltetése vagy újrahasznosítása a munkanélküliség és az ezzel járó lokális társadalmi krízishelyzet megoldásához történő hozzájárulás. Harmadrészt, amint erre Pittsburgh esete világosan rámutat, a barnamezős beruházások tapasztalatai az új lokális ipari fejlesztésekben közvetlenül hasznosítható ismeretek.

³ A barnamezős fejlesztések kérdését gyakran a zöldmezős beruházásokkal összefüggésben elemzi a szakirodalom. Az elsősorban környezetvédelmi és gazdaságossági szempontok mentén értelmező megközelítés bemutatása jelen áttekintésnek nem feladata.

⁴ A szociokulturális faktor jelentőségének felismerését jól tükrözi a vonatkozó publikációk számának növekedése, amelyek részben az esettanulmányok szintjén megvalósuló kvalitatív szemléletű gyakorlati értékű társadalomtudományi – alkalmazott antropológiai – vizsgálatok eredményeit is hasznosítják. Jól mutatja a szemléletváltást az érintett közösségek a fejlesztésekben játszott szerepére irányuló tudományos elemzések igénye. *„A barnamezős fejlesztésekben lényeges elmozdulás volt az, amikor felismerték, hogy a közösség a döntéshozatali folyamat fontos résztvevője.”* (Greinert 2007, 9. és 24-31.)

Összefoglalva, a fenti okok miatt nem véletlen, hogy a Pittsburgh-régió a barnamezős fejlesztések valóságos laboratóriumává vált, tulajdonképpen modellként szolgált a világ más pontjain végbemenő hasonló fejlesztési kísérletek számára (Dettore). A laboratórium-hasonlat azt is jelenti, hogy a tapasztalatok megalapozták a szociokulturális faktor kérdésének komplex kezelését preferáló szemlélet alapelveit. Ezek szerint a barnamezős fejlesztés az érintett lokális közösség társadalmi és kulturális feltételeit összetett módon, párhuzamosan érvényesülő és egymást erősítő tényezők rendszereként érinti. A következőkben a szociokulturális aspektus résztényezői és az ezzel foglalkozó szervezetek leírásával foglalkozunk.

Közösségi szempont a barnamezős fejlesztések koordinálásában érintett szervezetek protokolljaiban

Az Egyesült Államokban az elhagyott, leromlott állapotú és termelésből részlegesen vagy teljes mértékben kivont ipari területek kezelésének a szövetségi kormány által ellenőrzött és koordinált gyakorlata alakult ki napjainkra. A rendszer több lábon áll, ami elsősorban arra vezethető vissza, hogy a kontinensnyi országban becslések szerint 425000 barnamezős terület létezik.⁵ Strukturális, adminisztratív és logisztikai szempontból a hatalmas problémátömeget képező jelenség kezelésére több szervezet jött létre.

A *United States Environmental Protection Agency* (EPA) 1970-ben alakult meg a növekvő környezeti károk hatásainak kutatására, monitorozására, a probléma értelmezésére szolgáló szttenderdek kidolgozására, valamint a társadalom környezettudatosságának fejlesztésére. A hivatal 1995-ben bocsátotta útjára a barnamező programot, melynek kitüntetett célja volt, hogy az érintetteket minél komplexebb módon vonja be, tegye érdekeltté és anyagilag támogassa revitalizációs tevékenységükben. Az államok, a helyi közösségek, a területek tulajdonosai valamint minden érintett együttműködését támogató program eredményei kézzelfoghatóak. A rehabilitált területeken a befolyó adóbevételek, a foglalkoztatás, a lakosság egészségügyi mutató pozitív elmozdulást tükröznek. Ugyanakkor, az amerikai tapasztalatok arra utalnak, hogy az érintettek együttműködése bonyolult szervezőmunkát követelő tevékenység. A barnamezős fejlesztések szociokulturális hátterének kiemelkedő aspektusa éppen a szereplők viszonyainak, motivációinak és lehetőségeinek tisztázása, valamint közös érdekeltégi rendszerbeszervezése.

Az EPA 2006-ban az érintettek érdekeltégi mátrixa alapján két alapvető tézis függvényeként határozta meg a barnamezős fejlesztés sikerességét: (1) A barnamezős fejlesztések szereplőinek szttenderd azonosítása nem lehetséges, mivel minden szintér eltérő adottságokkal rendelkezik, ugyanakkor a tapasztalatok szerint minél több potenciális érintett bevonására kerül sor egy projektbe annál sikeresebb a megvalósulás. (2) Az első feltétel folyamánya, hogy minél több a fejlesztésben érintett szereplő, annál szigorúbb koordinációra van szükség a projektterv kivitelezésében, melynek központi eleme a közös projektcél meghatározása.⁶ Ha az EPA érdekeltégi mátrix szerkezetét megvizsgáljuk, látható, hogy a szociokulturális aspektus, tehát a fejlesztésben közvetlenül érintett lokális közösség érdekeltégének komplex rendszere a barnamező- revitalizáció egyik központi szervezőelvét nötte ki magát.

⁵ Lásd National Brownfield Association. <http://www.brownfieldassociation.org/AboutUs/BrownfieldDefinition.aspx>. Becslések szerint a szennyezett területek reális értéke 2trillió USD.

⁶ Lásd részletesen Brownfields Solutions Series: Anatomy of a Brownfields Deal. EPA-560-F-06-245 http://www.epa.gov/brownfields/overview/anat_bf_redev_101106.pdf.

1. táblázat: A résztvevők érdekeltsége és szerepei⁷ / *The stakeholders' interests and roles*

Résztvevő	Példa	Szerep	Érdekeltség
tulajdonos	–	- tulajdon eladása vagy fejlesztése	- a terület környezeti szennyezettségének függvényében tisztességes ellenértéket kíván kapni
nyilvános szektor	- helyi önkormányzat - helyi közösségi csoportok - EPA támogatás kedvezményezettje	- a barnamezős terület újrafelújítása közösségi és gazdasági perspektívából	- érdekelt a projekt sikeres megvalósulásában, a szennyezett terület revitalizációjában, valamint a gazdasági vagy közösségi gyarapodásban - érdekelt lehet a barnamezős ingatlanra kivetett adóban, a megtermelt haszonban és az újrahaznosításban, amely tényezők „emelik” a közösség önképét
magánszektor	- befektető - kölcsönadó - fejlesztő - biztosító	- erőforrások biztosítása a barnamező újrafelújításához	- érdekelt a projekt sikeres megvalósulásában, a szennyezett terület revitalizációjában, valamint a gazdasági vagy közösségi gyarapodásban - érdekelt a befektetés megfelelő megtérülésében - potenciális érdekelt az adott ingatlan újrafelújításának egy a szomszédságban vagy a közösségben megvalósítható nagyobb volumenű újrafelújítási tervhez kapcsolásában
egyéb érintettek	- ügyvédek - környezetvédelmi konzultáns - állami és szövetségi adminisztráció	- technikai szabályozás vagy egyéb tanácsadás	- biztosítani akarja az ingatlan megtisztítását és biztonságát a megfelelő szintű használatra és/vagy újrahaznosításra - érdekelt abban, hogy a jövőbeni környezetvédelmi szempontoknak is megfeleljen az ingatlan

Ha a szerepek és az érdekeltég közötti kapcsolat indoklása felől értelmezzük a fenti mátrixot, könnyen belátható, hogy a különböző tényezők közötti koherencia hátterében kitüntetett a barnamezős fejlesztésben érintett közösség érdekeltége. A barnamezős fejlesztés gazdasági, környezetvédelmi céljai és az ennek megvalósítását szolgáló technikai-technológiai feladatok rendszere lényegében a szociokulturális környezet, az aktuálisan érintett közösség érdekeinek alárendelt aspektusok. Az EPA protokoll szemléleti és értékrendbeli elvárásai szerint annak a magától értetődőnek tetsző, ám gyakran elfeledett célképzetnek kell helyt adni, mely szerint a

⁷ A Brownfields Solutions Series: Anatomy of a Brownfields Deal összeállítás alapján (EPA-560-F-06-245) nyomán készült táblázat. http://www.epa.gov/brownfields/overview/anat_bf_redev_101106.pdf.

barnamezős fejlesztés van a közösségért és nem a lokális szociokulturális közösség a fejlesztésért. A szemléleti fordulat lényege, hogy a barnamezős revitalizációs kultúra történetének korai időszakában kizárólag érvényes gazdasági és technológia-központú megközelítést váltotta a lokális közösségek komplex érdekeltsége felől történő problémakezelési gyakorlat.

Az Egyesült Államok (és részben Kanada) barnamezős fejlesztéseit az EPA mellett országos szinten koordináló másik jelentős szervezet a *National Brownfield Association* (NBA). A non profit szervezetet a társaság tagsága működteti, melynek célja a barnamezős területek fenntartható fejlesztése. Az NBA létrehozta a barnamezős fejlesztések a nyilvános szektorban és magánszektorban érintett szereplőinek hálózatát, amely magába foglalja az ingatlantulajdonosok, a befektetők, a fejlesztők, a kormányzati tisztségviselők, a választott hivatalnokok, az érintett lokális közösségek képviselőinek adatait. A társaság az alapvetően különböző társadalmi tényezők és eltérő érdekeltségi rendszerek közötti kapcsolat lehetőségéhez, illetve a fejlesztés alapját jelentő kooperációs képességhez nélkülözhetetlen érdekközösség bázisszempontjainak kidolgozásához járul hozzá. Hitvallásuk szerint tevékenységük három pillére az információ, a képzés és az esemény, amely tényezők összekapcsolása és az érintettek számára történő nyilvánvalóvá tétele mentén lehetséges az olyan bonyolult feladatok, mint az urbanizált környezetben található szennyezett ipari területek rehabilitációja. A fejlesztés a fenntartható közösségek kiépítésének célképzetét szolgálja.⁸

A szociokulturális feltételrendszer meghatározó szerepe az EPA és az NBA protokollban természetesen nem jelenti azt, hogy a fejlesztések gyakorlati megvalósítását szolgáló, technológiai, gazdasági, jogi és környezetvédelmi tényezők kevésbé fontos szerepet játszanának a revitalizációban mint korábban. Éppen ellenkezőleg, a lokális közösség szituatív adottságai és érdekeltsége mentén szervezett fejlesztési stratégia a megvalósításhoz nélkülözhetetlen minden a barnamezős revitalizációban szerephez jutó további tényező hatékonyságát csak fokozza.

Fejlesztésben érintett közösség, mint cselekvő szereplő

A szociokulturális faktor rendszerként felfogott értelmezése tehát a barnamezős fejlesztések intézményesülése során szervesült szempontrendszer, amely a barnamező problematikát társadalmi-gyakorlati kérdésként mutatja fel. Ugyanakkor nyilvánvaló, hogy a barnamezős beruházások társadalmi és kulturális feltételeinek értelmezése nem kezelhető önmagában álló elvont alapkutatásként. Kizárólag az aktuális lokális szintér eseti viszonyai között értelmezhető összefüggés, melynek szerepét azonban nem szabad alulbecsülni (*Hollander, Kirkwood, Gold, 2010, 8.*). Bármely sikeres, korszerű barnamezős fejlesztés számot tart a szociokulturális feltételek szituatív analizisére. Sőt, a kortárs megközelítésben a barnamezős revitalizációban kiemelkedő jelentőségű tényezőként elismert szociokulturális aspektus általános katalizátora lehet a posztindusztriális városi környezet fejlesztésének (*Loures, Burley, 2012, 224-225.*).

Mivel minden barnamezős terület potenciális hasznosítása számos eseti minőségű változó függvénye – eredeti ipari tevékenység, környezeti terhelés mértéke, infrastruktúra állapota, terület jogi státusza stb. – melynek csak egyik eleme a szociokulturális faktor, ezért a fejlesztés széleskörűen tájékozott szakemberek képzését feltételezi. A fejlett barnamező-kultúrával rendelkező társadalmakban, mint az Egyesült Államokban is a szakemberképzés, a speciális tudással felvértezett munkaerő iránti igény a rehabilitációs és fejlesztési programokba bevont területek nagyságával egyenes arányban növekszik. Jellemző megoldás, hogy a potenciális munkaerő egy része az érintett területek közvetlen környezetében élő lakosságból rekrutálódik. Ily módon a barnamezős fejlesztés komplex társadalompolitikai célok szolgálatába állítható, hisz a revitalizációban érintett közösség így nem csupán „elszenvedője”, kvázi tárgya az életterét jelentő környezeti viszonyok átalakításának, de tevőleges közreműködő.

⁸ Lásd részletesen [National Brownfield Association http://www.brownfieldassociation.org/Default.aspx](http://www.brownfieldassociation.org/Default.aspx)

Jó példa erre a New-Yorkban megszervezett *Brownfield Internship Program*, melynek ki-fejezett célja, hogy helyi kötődésű fiatalokat vonjon be a szakemberképzésbe.⁹ A lokális identitásban rejlő lakóhelyi elkötelezettség valamint a környezeti feltételek fejlesztésének célja összekapcsolódik a szakképzett munkaerő képzésének programjával. Az egyetemistáknak és főiskolásoknak meghirdetett programba való jelentkezés előfeltétele, hogy a hallgató akkreditált New Yorkban működő intézmény hallgatója legyen és valamely a barnamezős fejlesztésben alkalmazható részdíszciplínát tanulja (hidrogeológus, környezetmérnök, környezetjogász, ingatlan-szakértő, fenntartható fejlődés stb.). A fenti felsorolásból jól látható, hogy a korszerű és komplex barnamezős fejlesztés a szociokulturális feltételrendszer adottságait összetett kérdésként kezeli. A munkaerő képzése, nevelése és az oktatási rendszer intézményi adottságainak összekapcsolása a helyben élő népesség tudatos érdekeltté tételével lényegében a gazdasági, környezeti és társadalompolitikai célok a lokális szinten történő összehangolását jelenti.

A barnamezős fejlesztések interdiszciplináris koherenciája, amint a probléma komplexitásából világosan következik, magas színvonalú és szervezeti szinten is megvalósuló összefogást kíván. A probléma kezelésével évtizedek óta foglalkozó társadalmakban, ahol a klasszikus nehézipari tevékenység hanyatlása ösztársadalmi problémává nőtte ki magát, természetes, hogy a barnamezős fejlesztések intézményi feltételrendszere is fejlett. Mint láttuk az Egyesült Államokban az NBA, mint az egyik olyan vezető nonprofit intézmény, amely a barnamezős beruházások országos szintű koordinációjával foglalkozik. A szervezet működésének köszönhető, hogy manapság a közösség társadalmi-kulturális érdekeltségrendszer figyelembetartása fontos szerepet játszik a középtávú projektek eredményeinek leírását tartalmazó ismertetőekben, beszámolóban és a gazdasági és környezeti előnyök mellett mindig hangsúlyozzák a szociokulturális életvilág minőségében bekövetkezett fejlődés jelentőségét. Jól megfigyelhető mindez az Egyesült Államokban szélesebb körű nyilvánosságot kapott sikertörténet, a kaliforniai Emeryville területén megvalósult barnamezős fejlesztés eredményeinek disszeminációját szolgáló anyagokban.

A város két fő egységre tagolódó térszerkezete a hagyományos létesülési gyakorlatnak megfelelően eredetileg a központban felépült ipari városrészből és a környező lakóövezetből állt. Az 1960-as években a helyben megtelepedett ipari üzemek – húsipar, festékküzem, vasmű – fokozatosan a tevékenység felszámolásába, vagy Emeryville-ből történő kiköltözésbe kezdtek. A városka gazdasági struktúrája átalakult, melyben egyre nagyobb szerepet kapott a kikötőipar és az ehhez kapcsolódó széles körű kereskedelmi tevékenység, illetve az 1980-as években a biotechnológiai ipar, amelyek alapvetően átalakították Emeryville képét. A város belterületén, a településközpontban az elhagyott ipari színterek súlyos gondként nehezédtek a városvezetésre. A megtisztított és újrahasznosított térségben lakóövezeteket és kereskedelmi egységeket építettek ki párhuzamosan az új ipar, elsősorban a korábban említett biotechnológiai formájában. A *National Brownfield Association* igazgatója Emeryville sikertörténete kapcsán fogalmazta meg: „A barnamező olyan mint a rák, ha gazdátlanul hagyjuk és az emberek a semmittevés stratégiáját követik, akkor növekszik, állandósuló métellyé válik és lehúzza a gazdaságot.” (Hara, 2003.)¹⁰ Emeryville barnamezős fejlesztése a város általános felértékelődését eredményezte és bizonyíték arra, hogy egy leromlott állapotú, környezeti károkkal terhelt és/vagy zavaros tulajdonviszonyokkal jellemezhető terület komplex rehabilitációja igazán csak a szociokulturális szempontok figyelembevételével lehet sikeres.

Kétségtelen, hogy a barnamezős fejlesztés humán-szociokulturális vetületének térnyerése Észak Amerikában a leginkább szembeszökő folyamat. Jelenleg még a kisebb lélekszámú Kanadában is, egy konzervatív becslés szerint, mintegy 30.000 barnamezős helyszínt tartanak nyilván, melyek jelentős része belvárosi övezetben vagy aktív vízbázis közelében található. Az akut probléma felszámolása nemzeti üggyé vált. Megfigyelhető ugyanakkor, hogy a helyi kezdemé-

⁹ Lásd New York City Brownfield Partnership Program http://www.nycbrownfieldpartnership.org/applications/Internship_Application.pdf

¹⁰ Lásd California Department of Toxic Substances Control. <http://dtsc.ca.gov/Emeryville.cfm>

nyezés, a lokális gazdasági és adminisztratív elit az életminőség javításának esélyével minden esetben törekszik a helyi közösség megnyerésére, ami Kanadában a központi költségvetési támogatásnak előfeltétele.

A komplex barnamezős fejlesztés, mint a szociokulturális feltételrendszer, *nota bene* közösségfejlesztés másik kiváló példája az Erie-tó partján fekvő Port Colborne esete. A Niagara közelében (kb. 30 km légvonalban) található 18.000 lakosú település fokozott környezeti érzékenységgű hely. A város múltja és jelene elválaszthatatlan iparfejlődésének történetétől, ami észak-amerikai viszonylatban cseppet sem kivételes. Az Erie-tó és az Ontario-tó között 1833-ra megépülő csatorna a települést előnytelenül két részre vágta ugyan, de a 19. század első harmadában a hajózási és kereskedelmi szolgáltatásoknak köszönhetően Port Colborne lassú fejlődésnek indult. A 20. század elején a Kanada és az Egyesült Államok határvidékén, különösen a Nagytavak övezetében végbement robbanásszerű iparfejlődés Port Colborne arculatán is marandó nyomot hagyott. A világ egyik legnagyobb malomipari központja jött itt létre, jelentős cementipar és nikkelkohászat fejlődött ki. A városka ipari reneszánsza, amint ez általánosan jellemző volt az 1960-as évek közepén fokozatos hanyatlásnak indult. A hátrahagyott barnamezős területek a helyi közösség életminősége és a szélesebb körű környezeti katasztrófaveszély miatt rehabilitációra szorulnak.

A probléma komplex jellegének felismerése eredményezte, hogy 2009 novemberére elkészült a város *Barnamezős stratégia és közösségfejlesztési terv* címmel nyilvánosságra hozott programja.¹¹ Az anyag a városban 38 konkrét barnamezős helyszínt határoz meg, melyeket egyfelől a város szempontjából általános környezeti, gazdasági és társadalmi problémaként értelmez, másfelől egyenként, a szituatív sajátosságok figyelembe vételével tematizál.¹² A tervet a szociokulturális faktor problémáját a környezeti és gazdasági aspektusokkal egyenrangú tényezőként határozza meg. A barnamező a normális közösségi-társadalmi viszonyokat veszélyeztető jelenség.

*„Társadalmi szempontból a barnamezős területek vonzzák a vandálokat, szemétkorok és más törvénytelen tevékenységek helyszínei, ami ártalmas hatást gyakorol a városra, hozzájárul a lakókörnyezet és a munkaövezet hanyatlásához, negatívan befolyásolja a közösség életminőségét.”*¹³

Port Colborne története valamint az elmúlt évek sikeres fejlesztései bizonyítják, hogy a lakóövezettel érintkező barnamezős beruházások esetében a szociokulturális aspektusok nem megkerülhetők. A lokális közösségekre gyakorolt pozitív hatásokat Kanadában tucatnyi helyszínen esetében összegezték és a barnamezős fejlesztés szociokulturális viszonyokra gyakorolt hatását az általános alapelvek szintjén is megfogalmazták:¹⁴

- a lakókörnyezet, a munkaövezet és a belváros revitalizálása,
- a városi környezet esztétikai minőségének javítása,
- megfizethető lakásépítési lehetőség biztosítása,
- pihenő és nyilvános terek kialakítása,
- javuló közbiztonság,
- a közösségi részvétel és a polgári öntudat érzetének növekedése.

¹¹ Lásd City of Colborne. Brownfield Strategy and Community Improvement Plan. RCI Consulting GSP Group Inc. Hatch Ltd. 2009. <http://www.portcolborne.com/fileBin/library/9bc05df6c43d069882791451d43c0443.pdf>

¹² Im. 6.

¹³ Uo.

¹⁴ Vö. Cleaning Up the Past, Building the Future. A National Brownfield Strategy for Canada. National Roundtable on the Environment and the Economy, 2003. <http://www.nrtee-trnee.com/eng/publications/brownfield-redevelopment-strategy/NRTEE-Brownfield-Redevelopment-Strategy.pdf>

A Port Colborne projekt részleteitől – a megvalósítás szükségleteinek meghatározása, a nehézségek azonosítása, ütemezés stb. – elvonatkoztatva feltűnő, hogy a barnamezős fejlesztés minden lépése kalkulál a szociokulturális feltételrendszer összefüggéseivel. Figyelemreméltó továbbá, hogy a közösség a tervezet szándékai szerint egyidejűleg részben tárgya, részben cselekvő alanya a megvalósításnak. Összefoglalva, a korszerű projektek a nemzetközi szakirodalom tapasztalatai alapján az érintett közösséget mindenütt párhuzamosan kezelik a fejlesztés eredményeként potenciálisan kedvezményezett csoportként, illetve a fejlesztésben közreműködő tevéleges aktorként. A részletezett összefüggések felismerése vezetett ahhoz, hogy az Egyesült Államokban sikerült kidolgozni a közösség-központú barnamezős fejlesztés általános protokollját.

A közösség-központú barnamezős fejlesztés általános protokollja

A létező szttenderdek között a téma egyik legkomplexebb leírását és elemzését 2010-ben három szervezet kutatóinak közreműködésével állították össze.¹⁵ A tervezési útmutató világos és példákkal alátámasztott átfogó szakmai anyag, amely módszertani-szervezési szempontból vizsgálja, hogy melyek a barnamezős rehabilitáció ötletétől a megvalósításig vezető legfontosabb közösségszervezési lépések. A „község” központú barnamezős fejlesztés jelentéstartalmának meghatározása első pillantásra talán félreértésekre is okot adhat, ám a koncepció egyértelmű elgázítása világos.

Angolul, a *Community-Based Brownfield Redevelopment* összefüggésben, a község fogalma minden érdekelt és a fejlesztésben érintett szereplő *ad hoc* szerveződéseként értelmezendő. Ezek szerint a barnamezős ingatlan közvetlen környezetében vagy a fejlesztés célterületének szomszédságában élő lokális község fogalma, a lakókörnyezet polgárai a tágabb értelemben vett együttműködési község részét képezik. Másként fogalmazva, a befektetőtől a tulajdonoson keresztül a jogászig vagy az érintett lakókörnyezet polgáráig a község fogalma ebben a szélesebb összefüggésben a fejlesztésben érintett szereplők teljes spektrumát jelöli.

Ugyanakkor, a község-alapú fejlesztés általános protokollja szerint minden projekt esetében két alapvető törvényszerűséget a szervezőmunka elemi tényezőjeként kell felismerni. Egyrészt, *„Minden barnamező különböző. Ezért fizikai jellemzői, története, község-dinamikája, fekvése, szennyezettsége, tulajdonlása és pénzügyi állapota mind szerepet játszik abban, hogy miként kell újrafeljeszteni.”*¹⁶ Másrészt és a fentiekből következik, hogy a „község” ebben a szélesebb kontextusban értelmezett szereplőit tekintve ugyan ad hoc szerveződés, ám az újrafeljesztés komplex feladatrendszeréből levezethető együttműködés kényszere, valamint a gyakran divergáló érdekek összehangolása komoly és tudatos szervezettséget követel. Ugyanakkor, a barnamezős fejlesztési „község” működését meghatározó legalapvetőbb cél, hogy a közvetlenül érintett helyi lakókörnyezet, azaz társadalmi környezet érdekeinek függvényeként jutassa érvényre a gazdasági, a környezetvédelmi stb. terveket. A protokoll ajánlásai szerint a fejlesztésben érintett szereplők a tervezési szakaszban kell, hogy világosan és irányadó szempontként rögzítsék és képviseljék az érintett társadalmi község érdekeltségét, illetve ezen elvek mentén hangolják össze tevékenységüket.

Jelen áttekintésben nem szükséges az Egyesült Államokban hosszú folyamat eredményeként kialakult község-alapú barnamezős fejlesztési protokoll további részletezése. Arra azonban mindenképpen utalnunk kell, hogy a barnamező az ipari-technológiai modernizáció olyan öröksége, melynek kezelése egyfajta és részben szolidaritás-elvű együttműködési kultúrát feltételez. Magyarán, a barnamező-problematika, legalábbis a rendelkezésre álló bő nyolc évtizednyi

¹⁵ Az *American Planning Association*, a *Bethel New Life Inc.* és a *Center for Public Environmental Oversight* szakértőinek közreműködésével megalkotott Emily Rice (ed.) *Creating Community-Based Brownfield Redevelopment Strategies* a téma talán legkorszerűbb összegzése. Lásd <http://www.planning.org/research/brownfields/pdf/brownfieldsguide.pdf>

¹⁶ *im.* 9.

amerikai tapasztalatok szerint holisztikus megközelítést követel, melynek a szociokulturális dimenzió alapvető tartópillére.

Összegezve, kijelenthető, hogy az észak-amerikai tapasztalatok, bár a társadalmi feltételrendszer alapvetően különbözik, mégis, az elmúlt évtizedekben kifejlődő barnamezős rehabilitációs és revitalizációs kultúra alapértékeit, a közösség-központú fejlesztési protokoll elveit tekintve számos adaptálható és követésre méltó példát kínál a hazai viszonyok előmozdítására. Az elemzésből világosan következik, hogy a magyarországi barnamezős színterek sikeres fejlesztése a téma egypólusú (technológiai és/vagy környezetvédelmi) megközelítése helyett az interdiszciplináris szemléletű, a fejlesztési közösség érdekeltségi viszonyainak elemzésére épülő széleskörű kooperációra támaszkodhat.

Felhasznált irodalom

- Davis, Todd S.: Brownfields, A Comprehensive Guide to Redeveloping Contaminated Property. Chicago. American Bar Association, 2002.
- Greiner, Suzanne L.: Public participation in brownfield redevelopment: An exploratory case study. New York. State University of New York College of Environmental Science and Forestry. Landscape Architecture, 2007.
- Hollander, Justin B.; Kirkwood, Niall G.; Gold, Julia L.: Principles of Brownfield regeneration. Washington. Island Press, 2010.
- Loures, Luis; Burley, John: Post-Industrial Land Transformation – An Approach to Sociocultural Aspects as Catalysts for Urban Redevelopment. in: Jaroslav Burian (ed.) Advances in Spatial Planning. Rijeka. InTech, 2012.
- Hara, Dan: Market Failures and The Optimal Use of Brownfield Redevelopment Policy Instruments. National Brownfields Redevelopment Strategy. National Round Table on The Environment and the Economy, Canadian Economics Association 37th Annual Meeting, 2003.

Elektronikus forrás (utoljára letöltve 2013. február 13.):

- Dettore, Jerome N.: Brownfield Development in Pittsburgh
<http://www.pittsburghgreenstory.org/html/brownfields.html>
- National Brownfield Association.
<http://www.brownfieldassociation.org/AboutUs/BrownfieldDefinition.aspx>
- Brownfields Solutions Series: Anatomy of a Brownfields Deal. EPA-560-F-06-245
http://www.epa.gov/brownfields/overview/anat_bf_redev_101106.pdf.
- National Brownfield Association <http://www.brownfieldassociation.org/Default.aspx>
- New York City Brownfield Partnership Program
http://www.nycbrownfieldpartnership.org/applications/Internship_Application.pdf
- California Department of Toxic Substances Control. <http://dtsc.ca.gov/Emeryville.cfm>
- City of Colborne. Brownfield Strategy and Community Improvement Plan. RCI Consulting GSP Group Inc. | Hatch Ltd. 2009.
<http://www.portcolborne.com/fileBin/library/9bc05df6c43d069882791451d43c0443.pdf>
- Cleaning Up the Past, Building the Future. A National Brownfield Strategy for Canada. National Roundtable on the Environment and the Economy, 2003. <http://www.nrtee-trnee.com/eng/publications/brownfield-redevelopment-strategy/NRTEE-Brownfield-Redevelopment-Strategy.pdf>
- Rice, Emily (ed.) Creating Community-Based Brownfield Redevelopment Strategies.
<http://www.planning.org/research/brownfields/pdf/brownfieldsguide.pdf>

Angol nyelvű összefoglalók /Summaries***Lux, Gábor: The prospects of reindustrialisation: Development cooperation on the periphery***

Key words: industry, tertierisation, structural change, reindustrialisation, core-periphery

JEL-code: F21, J24, O14, O25, R58

The core-periphery relationship of the world economy carries wide implications for the development of different economic sectors in Central European economies. In the absence of large metropolitan spaces outside capital regions, economic differentiation is mainly tied to the unequal distribution of industrial production, particularly in the Visegrad countries. The consequences of post-socialism, as well as the current, “long” crisis both point towards a need for new reindustrialisation policies in non-capital regions. In order to satisfy both the requirements of Foreign Direct Investment and encourage the mobilisation of endogenous resources, the main subject of intervention should be the complex factor supply of the target (city) regions, implying an agenda for both economic and social policy. Resource concentration in the frame of cluster-building, and the regeneration of social, relational and knowledge capital should take precedence. In an environment of weak local institutions and persistent capital scarcity, the institutional solution for implementing an effective reindustrialisation should hinge on local, bottom-up development cooperation, where chambers of industry and commerce may serve as the lynchpin of concerted action to integrate and articulate a diverse set of economic interests.

Roncz, Judit – Tóthné Szita, Klára: Judgement of the revitalisation of brownfield lands based on meta-analysis, with special regard to the Northern Hungarian region

Kulcsszavak: brownfield, meta-analysis, revitalization

JEL-code: R11

In the last decades increasing attention has been paid to brownfield areas. After the structural change of industry the brownfield area became potential field of development. Therefore it is necessary to pay attention to risks stemming from the contamination of previous activities, to the issue of land evaluation and optimal or sustainable utilization. This study gives a global picture about the already known brownfield assessment methods by meta-analysis. We examine which factors (economic, environmental, and social) play the most important role in investment decisions. We discuss the North Hungarian brownfields revitalization and rehabilitation issues as well, and we examine how we could use the contingent valuation to determine the economic value of brownfield.

Siskáné Szilasi, Beáta – Szalontai, Lajos – Vágó, János: The way to utilise the abandoned mineral areas in Northern Hungary

Key words: former mineral areas, social geography, brownfield investment, renewable energy

JEL-code: Q42, R11

In the evolution and development of a settlement mining activity has always been/played an important role. The main changes can be measured through the number of inhabitants, in the number of residential buildings and also on the field of commercial infrastructure.

When a mine closure happened, then the settlement had to suit to/adapt the new situation. The quality of life of the inhabitants and the details of the settlement has changed thanks to a mine shutdown. Due to these facts the former leader settlements have lost their leader position and the economical and human geographical configuration changed proportionally with them.

The most important changes are the following: weakening of the transportation connections, weakening of the spending power, decreasing and senescent population, increasing unemployment rate, migration of the young and qualified (labour) workforce and the change or pinch of the existing work opportunities.

In the future we would like to determinate a new complex index, namely the Factor of the Economically and Socially Disadvantaged Areas (FESDA).

On the whole, the basis of a touristic or any other (energy efficiency, renewable energy) development of these former mining areas/settlements are at our disposal, but a comprehensive developmental plan is required to reach that the settlements and their inhabitants could make profit of their resources.

Dobák, Judit: Chances of development concerning the brownfield of the Diósgyőr ironwork factory

Key words: industry, industrial history, metallurgy, protection of industrial heritage, brownfield development, crisis management

JEL-code: L61, O14, R12, R39, R58, R59

The fate of the metallurgy in Diósgyőr has already been defined by the Trianon decision. The reasons for having a metallurgical factory ceased to exist, the continuous operation of the factory was threatened by the new geographical and geopolitical circumstances. The war and later on the Soviet era provided some opportunities for the metallurgy in Diósgyőr, but, by the end of these the crisis became unmanageable. The applied crisis management techniques were not in-time and sufficient, therefore an area of social and economic deprivation has formed. The 150 years of the metallurgy in Diósgyőr represents all the problems that are existent in today's development and crisis management. The article focuses on the processes that need to be changed in order to achieve positive development. It also argues that, by careful planning, the land waiting for re-cultivation can serve the needs of our times.

Dabasi Halász, Zsuzsanna: The analysis of the labour market depression of the brownfield in the area of the iron factory in Miskolc

Key words: labour market, employment relations, social condition, lagging area

JEL-code: R58, J42, J48.

Today, there is not any complex, new track setting strategy in our country which combines environment recultivation with social aspects. In Hungary, an increasing proportion of children live in disadvantaged families, residential communities, run-down areas, depressed and stress zones. One reason for the formation of these areas in Hungary is the absence of the revitalization after the degradation of the socialist heavy industry. For the rehabilitation of the North Hungarian Region complex environmental, economic and social strategy is essential in which the strengthening of civil society organizations, government intervention, targeted development concept, a new definition of the functions and the reindustrialization have a central task.

Feksz, Kinga: "In the wake of fleeting industry in Miskolc." Contribution to reveal the labour market problems of brownfield areas

Key words: brownfield, unemployment, desindustrialisation, migration, social problems

JEL-code: J60

The paper aims at contributing to reveal the labour market depression of the brownfields in Miskolc. I examine the economic and social situation after the end of communism in Diósgyőr with a deep interview, with special regard to the effects of structural change line unemployment,

migration and the deepening of social problems. Moreover, I deal with the deterioration of the industry in Diósgyőr.

Bánhalmi, Lilla – Biczó, Gábor: The relationship between brownfield revitalisation and heritage tourism: international experiences and the case of Digép (Diósgyőr Machine Factory)

Key words: brownfield revitalisation, tourism, applied social science view

JEL-code: L10

Recently a new type of development has appeared in regard to the revitalization of brownfield sites. This paper is a detailed study of the development strategy and policy emphasizing the socio-cultural and economic advantages of touristic type revitalization. In the course of the last decades, Bethlehem, an environmentally seriously contaminated North-American city has become an outstanding example of successful brownfield rehabilitation. On the base of the most important conclusions of Bethlehem's story, we examine the possibilities of a similar complex development project for DIGÉP (Diósgyőr Machine Factory) in Miskolc, Hungary.

Hegyi-Kéri, Ágnes: Cost-benefit analysis of brownfield developments

Key words: brownfield, regional development, cost-benefit analysis

JEL-code: O21, L78, H25

In Hungary the industrial structure has changed and depressed industrial areas have developed thanks to the lack of resources and the careless industrial policy. In 2000, the Hungarian legislators listed 6 subregions into this category based on the following indicators:

- in 1990 share of employment in the industry was more than one and a half times the national average,
- decline in industrial employment between 1990-1999
- and unemployment above the national average.

In 2004 Ballabás-Volter expanded the number of these subregions to 11 by adding the difference in migration to the indicators (instead of the unemployment rate). Setting up the above mentioned category they did not take into account the brownfield belts, the results of the changes in the industrial structure, which are most typical in Northern Hungary and Southern Transdanubia. The basic hypothesis of my investigation is that the revitalization of brownfield sites in Hungary did not emphasize enough job creation and putting these areas back on economic growth track. The legislators paid great attention on employment when they defined the depressed areas. The money spent on the revitalization of brownfield areas was not very effective due to insufficiently conceptualized revitalization as a concept. To support my hypothesis, I have done a cost-benefit analysis. The significance of this research topic was also pointed out by Tölle et al. (2009). The public sector (central government, local government, support decision-making authority) is obliged to do the economic-social cost-benefit analysis of brownfield revitalization projects.

A. Nagy, Júlia: The role of city promotion in the regeneration of Manchester

Keywords: city promotion, urban regeneration, branding, city region, Manchester

JEL-code: R11, L83

In the last two decades, it has been an increasing interest in using city promotion as a tool for creating city image in order to keep up with the competition for attracting investment to the cities. Therefore, the city promotion became a significant instrument and the increasing use of it has meaningful effects on regeneration. In the case of Manchester as a city region there is still a question of territorial governance coherency which does play an important role in the construction of city brand and identity which could be promoted in the competition with other

cities from UK, Europe or the world. Therefore, the aim of this study is to research about and examines those methods and attitudes which influence the process of city promotion and to explore the extent these contribute to the regeneration of Manchester as a city region.

Biczó, Gábor: The sociocultural background and importance of brownfield investments in North-America

Key words: brownfield, applied anthropology, communal-centered development, local community

JEL-code: R11, L78

As it is well known fact the sociocultural aspects are significance factors in the up-to-date brownfield developments. In those countries (US, Canada, Great Britain, Germany) where the culture of brownfield developments means a sophisticated and complex strategy of general improvements – including economical, ecological and sociocultural goals – is unimaginable that the local human background of brownfield investments wouldn't have been calculated at all. In the paper on the basis of literature there are some of the key aspects of sociocultural dimensions in the brownfield developments.

Szerzőink

<i>A. Nagy Júlia</i>	doktorandusz, Babas-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár
<i>Bánhalmi Lilla</i>	egyetemi hallgató, Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar és Gazdaságtudományi Kar
<i>Biczó Gábor</i>	PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet
<i>Dabasi Halász Zsuzsanna</i>	PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ-és Regionális Gazdaságtan Intézet
<i>Dobák Judit</i>	PhD, egyetemi adjunktus, Miskolci Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Kulturális és Vizuális Antropológiai Intézet
<i>Feksző Kinga</i>	egyetemi hallgató, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar
<i>Hegyi-Kéri Ágnes</i>	doktorandusz, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ-és Regionális Gazdaságtan Intézet
<i>Lux Gábor</i>	PhD, tudományos munkatárs, MTA KRTK Regionális Kutatások Intézete
<i>Roncz Judit</i>	közgazdász, doktorjelölt Miskolci Egyetem, Vállalkozáselmélet és gyakorlat Doktori Iskola
<i>Tóthné Szita Klára</i>	CSC, egyetemi tanár, Miskolci Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Világ-és Regionális Gazdaságtan Intézet
<i>Siskáné Szilasi Beáta</i>	PhD, tanszékvezető egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Intézet
<i>Szalontai Lajos</i>	tudományos segédmunkatárs, Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Intézet
<i>Vágó János</i>	PhD, tudományos segédmunkatárs, Miskolci Egyetem, Műszaki Földtudományi Kar, Földrajz Intézet

Szerzőink figyelmébe !

A szerkesztőség kéri a szerzőket, vegyék figyelembe a formai megjelenésre vonatkozó alábbi szempontokat:

Terjedelem, kiegészítések:

- A „Tanulmány” rovatban maximálisan 35.000, a többi rovatokban maximálisan 18.000 karakter terjedelmű tanulmány közölhető.
- A tanulmány elejére öt soros összefoglalót, valamint 3-5 kulcsszó megnevezését és JEL-kód meghatározást kérünk
- A szöveget fájlban kérjük leadni, lemezen vagy e-mailen. (MS WORD bármelyik változatában lementve.)
- Kb. 10-15 sorban rövid összefoglalót kérünk a tanulmányról angolul, valamint a cikkben szereplő ábrák és táblázatok címét is kérjük angolul.
- Kérjük a szerző adatainak megadását az alábbiak szerint: név, tudományos fokozat, beosztás, munkahely

Szöveg formázása

- Oldalméret: JIS B5 – 18,2 x 25,7 cm.
- Margók: fent: 2,22, alul: 2,5, balról: 2,5, jobbról: 2 cm; fejléc és lábléc: 1,25 cm.
- Betűtípus és betűméret: Times New Roman 10-es, a jegyzetek 9-es betűmérettel.
- Bekezdések: cím után nincs behúzás, egyébként 0,7 cm, a bekezdések között sorkihagyás nincs.
- Címek: stílusbeállítás nélkül, fő cím és a fejezetek címei vastag, az alfejezetek címei vastag és dőlt betűtípussal.
- Szövegközi kiemelések: szimpla dőlt betűtípussal.

Ábrák, táblázatok:

- Terjedelmi okok miatt kérjük, hogy egy tanulmányban legfeljebb 4-5 ábra szerepeljen.
- Az ábrákat (pl.: térképek, diagramok, rajzok, fényképek) és táblázatokat megfelelően formázza a szövegbe építve kérjük elküldeni. A fénymásolással, szkenneléssel készült ábrákat nem tudjuk elfogadni, mert a nyomda számára nem megfelelő a minőségük. Színes ábrák közlésére sincs módunk. Mindenképpen szükséges az ábrák és táblázatok külön számozása (pl.: 1. ábra; 2. ábra; 1. táblázat; 2. táblázat), s hivatkozásuk pontos feltüntetése a szövegközben, zárójelben, döntve: (*1. ábra*) vagy (*1. táblázat*).
- Az ábra címét az ábra alatt, középen elhelyezve, a táblázatok címét a táblázat fölött balra igazítva kérjük elhelyezni. Az ábrák és táblázatok alatt fel kell tüntetni a forrást is. Ha saját készítésű az ábra, akkor a „*Forrás: Saját szerkesztés, ill. Saját számítás.*” megnevezést kell használni.

Irodalmi hivatkozások, jegyzetek:

- Az irodalmi hivatkozásokat minden esetben kérjük feltüntetni, a szerző *vezetéknévét* és a kiadását évét zárójelbe téve. Pl.: (*Conti* 1993). Pontos idézetnél az oldalszám is szükséges. Pl.: (*Conti* 1993, 76) vagy (*Conti* 1993, 76-86). A hivatkozások ne lábjegyzetként, hanem csak a fent leírt formában kerüljenek a szövegbe.
- Az irodalomjegyzékben csak olyan tételek szerepeljenek, amelyekre a szövegközben hivatkozás található, s minden meghivatkozott irodalmat feltétlenül fel kell tüntetni az irodalomjegyzékben.
- A jegyzeteket kérjük a szöveg végén, számozott formában elhelyezni. A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák, ne legyen bennük pl. ábramagyarázat, hivatkozás.
- A szöveg után kérjük beírni az irodalomjegyzéket, a következő alapformákban:
Könyv: szerző (megjelenés éve) A mű címe, a kiadó neve, a kiadás helye.

Folyóirat: szerző(k) (a megjelenés éve) A cikk címe. – *A folyóirat neve.* (Az évfolyam sorszáma), a szám sorszáma, a cikk kezdő és befejező oldalszáma.

Gyűjteményes kötetben szereplő cikk: szerző(k) (a megjelenés éve) A cikk címe. *A gyűjteményes kötet címe.* – Szerkesztő(k) neve (szerk. vagy ed(s), vagy Hrsg.), a kiadó neve, a kiadás helye, a hivatkozott írásmű kezdő és befejező oldalszáma.

Példák:

Cronaue, U. (1992) *Kommunale Unternehmen*. Erich Schmidt Verlag, Berlin.

Alchian, A.-Demsetz, H. (1972) Production, information costs and economic organisation. – *America Economic Review*, 2. 775-795. o.

Péteri G. (1991) Az önkormányzatok és oktatási intézményeinek viszonya, finanszírozási kérdések. – Kozma T. (szerk.) *Önkormányzat és iskola*. Oktatókutató Intézet, Budapest, 122-154.o.

Köszönjük!

Szerkesztőség